

İNSANI TANIMA SANATI

ALFRED ADLER

dergah yayınları batı düşüncesi

İNSANI TANIMA SANATI

Alfred Adler

5.2.1980
DENİZKENT

02.10.2009
Beyoğlu
Şubesi

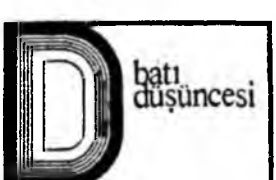
Dergâh yayınları : 40
Batı düşüncesi : 6

«*İnsan tanıma sanatı*»nın yayın hakları
Dergâh yayınları'na aittir.

Alfred Adler

Türkçesi: Şelale Başar

İNSANI TANIMA SANATI

DERGÂH YAYINLARI
P.K. 1240 — İSTANBUL

BİRİNCİ BASKI : MART 1977
İKİNCİ BASKI : TEMMUZ 1979

«*İnsanı tanıma sanatı*» Hilal matbaacılık'da dizildi,
Emek matbaacılık'da basılmış ve Alibaba ciltevinde ciltlenmiştir.

SUNUŞ

İnsanlar yaratılışlarındaki fizikî ve ruhî özellikleri icabı bir arada yaşamaya mecburdurlar. Bu açıdan dünyadaki en sosyal varlık insandır.

Bu durumda kendi varlığımız ve yanyana yaşadığımız diğer insanlar hakkında ne gibi bilgilere sahibiz? Peşin bir hükme girmeden, insanlara birbirlerini ne kadar tanıdıkları sorulduğunda, bu konuda ekseriya başarısız oldukları ortaya çıkar. Önümüzde duran iki peynir çeşidinden hangisinin daha iyi olduğunu anlamak için belli bir süre dikkat sarfettiğimiz halde, ilk defa gördüğümüz bir insan için hiç düşünmeden hükümler vermişizdir. Oysa hepimiz insan tanımakta, hele kendimiz hakkında doğru teşhislere varmakta yeterli bilgiye sahip değiliz. Buna sebep hayatımızın tecrit edilmiş oluşudur. İnsan hiçbir devirde bugünkü kadar tecrit edilmemiştir. Modern toplumun yaşama şartları insanların birbirlerini tanımaları için yapacakları girişimleri engellemektedir. *)

Oysa birlikte yaşadığımız insanlara karşı takınacağımız tavır, öncelikle onlar hakkında edinebileceğimiz doğru bilgilere dayanarak onları anlamamıza bağlıdır. İnsanı tanımakta ne kadar bilgili olursak, beraber yaşamak o kadar kolaylaşır.

Bugün insanı tanımak bir ilim kolu haline gelmiştir. Bu konuda çeşitli inceleme ve araştırmalar yapılmaktadır. Doğuda ve batıda ruhiyat sahasında çok eski tarihlerden beri yapılagelen araştırmalar insanlara birtakım ipuçları vermektedir. Kültür tarihimizde bilhassa mutasavvıfların ruhî terbiye üzerinde durarak insanı derinlemesine ele aldıkları eserler mevcuttur.

Dergâh Yayınları bir taraftan *İslâm düşüncesi* ve *Doğu düşüncesi* dizileri içinde meselenin doğudaki yaklaşımlarını ele alırken, *Batı düşüncesi* dizisinde de elinizdeki eser ve emsali kitaplarla konuyu genişlemesine okuyuculara takdim etmek gâyesindedir.

Kendimizi ve birarada yaşadığımız diğer insanları tanımak, bu hususta doğru bilgilere varmak için *Dr. Alfred Adler*'in uzun yıllar üzerinde çalışarak ortaya koyduğu neticelerden faydalı bilgiler elde edileceği umudundayız.

DERGÂH YAYINLARI

İçindekiler

Önsöz/9,

Genel giriş/11,

İnsan ruhu/19,
Ruh hayatı mefhumu ve şartı/19, Ruh yapısının görevleri/20, Ruh hayatında amaç/21,

Ruh hayatının sosyal niteliği/27,
Mutlak hakikat/27, Toplu halde yaşamak zorunluğu/28, Güvenlik ve intibak/30, Sosyal duygu/31,

Çocuk ve toplum/33,
Bebeklik çağı/33, Zorlukların etkisi/35, Sosyal varlık, insan/40,

Dış dünya izlenimleri/41,
Genel dünya anlayışı/41, Dünya görüşünü geliştiren unsurlar/43, Hayal gücü/50, Rüyalar/52, Özdeşleme (kendini başkasının yerine koymak/53, Bir insanın başkaları üzerindeki etkisi (İpnotizma ve telkin)/55,

Aşağılık duygusu ve değerlenmek eğilimi/60,
İlk çocukluktaki durum/60, Aşağılık duygusunun telafisi/62, Yön çizgisi ve dünya görüşü/69,

Hayata hazırlık/78,
Oyun/78, Dikkat ve dalgınlık/80, İlgisizlik ve unutkanlık/81, Şuuraltı/82, Rüyalar/90, Yetenek/97,

Erkek ve kadın arasındaki ilişkiler/99,
İşbölümü ve erkekle kadın arasındaki farklar/99, Bugünkü uygarlıkta erkeğin üstünlüğü/100, Kadının aşağılığı üzerine inanış/105, Kadın rolünden kaçış/109, Erkek ve kadın arasındaki gerginlik/119, Cinsler arasındaki ilişkileri iyileştirme denemeleri/121, Erkek ve kız kardeşler/121,

Karakter bilimi/128,
Karakterin mahiyeti ve oluşumu/128, Karakterlerin gelişmesinde sosyal duygunun önemi/132, Karakterin gelişme yönleri/135, Eski psikoloji okulu/141, Yaradılış ve iç salgı bezleri/142, Kısa tekrar/147,

Üstünlük eğilimi olan karakter özellikleri/149,
Kendini beğenme (ihtiras)/149, Kıskançlık/176, Haset/179, Cimrilik/182, Kin/183,

Üstünlük eğilimi olmayan karakter özellikleri/189,
Yalnızlık/189, Korku/191, Cesaretsizlik/195, İntibaksızlık belirtisi olarak baskı altına alınamayan içgüdüler/204,

Diğer karakter özellikleri/208,
Neşeli olmak/208, Düşünce ve konuşma tarzı/210, Öğrencilikten kurtulamamış olmak/210, Prensiplere bağlı insan/211, İtaatkârlık/212, Üstünlük/215, Ruh hali/216, Talihsizlik/217, Dindarlık/219,

Duygular ve heyecanlar/221,
A. İnsanları birbirinden uzaklaştıran duygular/222, Öfke/222, Üzüntü (keder)/226, Heyecanın kötüye kullanılması/227, Tiksinme/228, Korku/229. B. İnsanları birbirine yaklaştıran duygular/231, Neşe/231, Acımak/232, Sıkılganlık/232,

Ek : Eğitim üzerine genel düşünceler/234,

Sonuç/239

ÖNSÖZ

Bu kitapta, geniş okuyucu kitlesine Ferdî Psikolojinin sarsılmaz prensipleri ve insanı tanımak yönünden değeri, insanlarla olan ilişkilerin ve kendi özel hayatımızın düzenlenmesindeki önemi anlatılmak istenmektedir. Eser, Viyana'da bir halkevinde, yüzlerce dinleyici önünde verilen konferansların ürünüdür. Kitabın amacı, hareket ve davranışlarımızdaki eksikliklerin, toplumdaki fertlerin aksayan tutumlarıyla kıyaslanarak değerlendirilmesi, yanlışların araştırılması ve toplumsal ilişkilerde daha iyi bir intibak sağlanmasıdır.

Sanatta ve bilimde yanlışlıklar şüphesiz üzücü ve zararlıdır; insanı yanlış tanımak ise genellikle çok daha tehlikeli olabilir. Bilim sahamızda çalışan arkadaşların, bizden öncekilerde olduğu gibi burada sunulmak istenen teşhis ve tecrübelerin hiç değilse bizleri de aşarak, değerlendireceklerini ümidederim.

Bu vesile ile burada, Bay Dr. Jur. Broser'e en derin teşekkürlerimi tekrarlamak isterim.

Kendisi, konuşmalarımın tamamını kapsayan bu eserin meydana gelmesini sağlamıştır; onun yardımı olmasaydı bugün bu kitap da olamazdı.

Ben İngiltere ve Amerika'da Ferdî Psikoloji sahasına yeni arkadaşların girmesi için çalıştığım sıralarda, kitabın yeniden gözden geçirilerek, bitirilmesine yardım eden, kızım, Dr. Med. Ali Adler'e de teşekkür ederim.

Bu kitabın en iyi şekilde yayınlanmasını sağlayan ve tanıtılması için özen gösteren S. Hirzel Yayınevi'ne, Ferdî Psikoloji adına teşekkürü borç bilirim.

Amacımız, bu kitapla birlikte içindeki incelemelere dayanarak insanlığın aydınlatılması için hizmet etmektir.

Londra, 24 Kasım 1926 Dr. Alfred Adler

GENEL GİRİŞ

İnsan ruhu onun gösterişidir.
(Heredot)

İnsan tanımanın ana prensibinde gereğinden fazla istisna ve tepeden bakışa yer verilmez. İnsanı tanımak belli bir hoşgörürlüğü gerektirir; meseleye bu açıdan bakıldığında, ne kadar güç bir görevle karşı karşıya bulunduğumuz ortaya çıkmaktadır. Yıllardır insanlık uğrunda yapılan, bilgili ve sistemli hizmet ve araştırmalar bize meselenin ciddiliği hakkında bir fikir vermektedir; bu arada belirtilmesi gereken başka bir husus da, insan tanımakta bazı büyük adamların dışında, azınlığın bu konuda yeteri kadar bilgiye sahip olmayışıdır. Burada bir yarayı deşmiş oluyoruz. Peşin bir hükme girmeden, insanlara birbirilerini ne kadar tanıdıkları sorulduğunda, bu konuda ekseriya başarısız oldukları ortaya çıkar. Hepimiz insan tanımakta çok fazla bilgiye sahip değiliz. Bunun sebebi hayatımızın tecrit edilmiş oluşundandır. Hiç bir devirde bugünkü kadar tecrit yaşamamıştır insan. Daha çocuklukta tecrit ediliyoruz, aile içinde başlıyor çözülme. Yaşayış tarzımızın kısıtlı oluşu, insan tanımak gibi bir sanatı geliştirmek için şart olan insanlarla ilişki kurmamızı engelliyor. İki unsurdan söz edilebilir; insanlarla olan bağ-

larımız koptuktan sonra onu yeniden sağlamak güç oluyor, onları iyi anlayamayacak kadar yabancılaşmış oluyoruz. Bunun sonucu olarak da, insanlara yaklaşma biçimimizde ve müşterek hayatımızda çoğu kere aksayan taraflar belirir. Sık sık rastlanan bir gerçek vardır; insanlar aynı şeyi yaparken farklı işler yapıyormuş gibi gözükürler, bir sonuca varamazlar, çünkü yabancılaşma vardır; yalnız toplumda değil, en dar aile çevresinde de durum aynıdır. Çocuklarını anlamayan ana-babalar veya tersine ana-babalarını anlamayan çocuklar gibi şikâyetlere sık sık rastlarız.

Birlikte yaşadığımız insanlara karşı tutumumuz müşterek hayatın getirdiği şartlar altında onları anlamamıza bağlıdır. İnsan tanımakta ne kadar bilgili olursak, beraber yaşamak o kadar kolaylaşır; birbirimizi iyi anlayamamaktan, dış görünüşe bakarak yanılmalar ve yanlış tanıtmalardan doğacak rahatsız edici unsurlar ortadan kalkar.

Bizim burda anlatmak istediğimiz şudur: bugün insanı tanımak bir bilim kolu olup, tıbbın sahasına girmiştir. Bir bilim olarak kendisinden beklenen görevler ve araştırmalar neler olabilir? Özellikle sinir hastalıkları sahasında insanın tanınması zorunludur. Sinir hekimi, sinir hastasının meselelerini anlamak için hemen onun ruhî hayatına bakar. Elle tutulur bir hükme varabilmek için, hastanın ruhî durumunun açıklığa kavuşturulması gerekir; bu sayede tedavi şekli ve türü hakkında bir fikir elde edilebilir. Bu konuda sathî olmak sakıncalıdır. İyi bir sonuca ulaşmak için, derinlemesine bir inceleme şarttır.

Toplumsal hayatta insanlar hakkında kolayca yanılabiliriz. Bunun cezasını geç de olsa çekeriz; insanları ne kadar yanlış tanıdığımızı seneler sonra farkedince hayrete düşeriz. İşte bu gerçekler bize insan bilgimizi bütünlemesine ge-

liştirmenin ve derinleştirmenin ne kadar önemli bir iş olduğunu göstermektedir.

Hastalık durumlarında görülen ruhî dengesizlikler, değişiklikler, davranış bozuklukları yapısı bakımından normal bir insana yabancı değildir. Aynı şartlar altında bu belirtiler, bazı kişilerde daha belirgin ve baskın duruma gelmektedirler. Normal ruh hayatı hakkında bilgi ve tecrübelerimizin fazlalığı nisbetinde mukayese imkânı buluruz ve gözlemlerimiz daha isabetli olur.

İnsanda ruhî hayatı oluşturan ilk önemli etkenlerin çocukluk devresine ait olduğu, hepimizin bildiği bir gerçektir. Çocukluk devresindeki izlenim ve davranışlar yetişkinlik devresindeki ruhî hayatı etkiledikleri için önemlidir. Öte yandan ruh hayatı ile ilgili münferit hallerin kendi kendilerine yeten bir bütün gibi kabul edilmelerinin mümkün olmadığının anlaşılması da önemlidir. Ruh hayatının bütün görüntüleri bölünmez bir bütün içinde düşünüldükleri zaman insanın hayat yönü, hayatının modeli ve biçimi kavranabilir. Bir insanın çocukluk çağındaki gizli amacı ile daha sonraki yıllardaki amacı arasında bir benzerlik olduğuna inanıldığı zaman münferit ruh halleri hakkında bilgi edinilebilir. Kısaca amaç bakımından ruhta bir değişiklik olmaz; şüphesiz ruhî hallerin sözle ifadeleri, somutlaşmaları, dış görünüşleri değişebilir, fakat asıl temelde saklı olan ve ruhu yöneten amaç ve dinamizm olduğu gibi kalır. Meselâ, korkak, güvensiz ve yalnız kalmak isteyen bir hastanın üç - dört yaşlarında iken de aynı ruh hallerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan herşeyden önce hastanın çocukluğuna dikkatimizi yöneltiyoruz. Yetişkinlik devresinde görülen ruhî olayları, çocukluktaki izlenimlerin bir yansıması şeklinde düşünüyoruz. Diğer taraftan çocukluk hayatındaki anılara bakmak suretiyle nasıl bir insanla karşı karşıya olduğumu-

zu anlayabiliyoruz. Burada bir başka gerçekten daha yararlanıyoruz. İnsanlar, ilk yıllarını geçirdikleri hayat şartlarından kolay kolay kurtulamazlar. Ruh hayatı aynı yönde hareket eder.

Gerek çocukluğunda gerekse yetişkinliğinde aynı amacı izler. Burada yapılacak şey, insandaki değişikliği anlamak için onun sayısız tecrübe ve izlenimleri üzerinde durmaktan çok, yaşadığı çevre şartlarını anlamaktır. Bu suretle insanın kendisine has ayrılıkları, hastalığının sebepleri ortaya çıkar. Bilimimizin hareket noktasını çocukluk ruh hayatı teşkil eder. Bilim aynı zamanda yanlış hareket etmemizi önler. Bu görüşlerin ışığı altında yıllardır üzerinde düşünülen ve hizmet edilen eğitici çalışmalara ulaşmış bulunuyoruz. Eğitim, insan tanımak bilgisine erişmek ve kendisini yüceltmek isteyen herkes için bir hazinedir. Bu bilgi kitaplarla elde edilemez; ancak pratik olarak sağlanabilir. İnsanın ruh durumunu anlayabilmek için sevinç ve üzüntü gibi ruh hallerini kendimizin yaşamış ve hissetmiş olması gerekir. İnsan tanımak elinde yeterli miktarda malzemesi olan bir sanat olarak düşünülmelidir. Diğer sanatların yanında aynı derecede önemlidir; bu sanattan en iyi şekilde yararlananlar şairlerdir. Bu sanat ruhî yönden daha iyi gelişmemizi sağlayan bilgilerimizi çoğaltacaktır.

Bu konuda sık sık zorluklarla karşılaşmamızın sebebi, gereğinden fazla hassas oluşumuzdandır. İnsanı tanımadığım kabul edebilen pek az kimse vardır. Hele insanlar hakkındaki bilgilerini geliştirmeleri istendiği zaman büyük hassasiyet gösterenlerin sayıları az değildir. Bu işi iyi anlayanlar insanın değerini bilenler, iç ve dış dünyadaki ruhî aksaklıkları yaşamış veya hissetmiş olanlardır.

Burada belirli bir taktik uygulamak zorunluğundayız. Bir insanın ruhî hayatı hakkında bilinenlerin birdenbire açık-

lanması kadar nefret ettirici ve tehlikeli bir şey düşünülemez. Sevilmeyen kişi olmak istemeyenlere bu konuda dikkatli olmaları tavsiye edilir. Bilgiyi dikkatsiz kullanmak kötü tanınma için en birinci yoldur. Meselâ, bir yemekte bulunanların ruh dünyalarını anlar veya tahmin eder gibi görünmek bilimimizi kötüye kullanmaktır. Bu bilimin temel görüşlerini yabancı birisine hazır bir malzeme gibi tanıtmak da tehlikelidir. Bu konuda biraz bir şey bilenler haklı olarak alınacaklardır. Bir kere daha tekrar ediyoruz: bilimimiz zamansız ve yersiz bilgileri bir yana bırakmakta, alçak gönüllülük istemektir. Bunun için beklemeyi, kendi kendini incelemeyi ve insanı tanımanın sağladığı bilgileri başkalarına karşı kötüye kullanmamayı tavsiye ediyoruz. Doğruluk derecesi ne olursa olsun, yersiz ve can sıkıcı bir hüküm büyük sakıncalara yol açabilir.

Şimdi biraz da birçok okuyucunun akıllarına gelebilecek bir itiraz üzerinde duralım. Yukarıda belirttiğimiz, bir insanın hayat çizgisinin değişmediği konusundaki düşüncemiz birçok kimse tarafından yadırganabilir. Çünkü her insan, hayatında değişiklikler meydana getiren tecrübeler yapar. Yalnız aynı tecrübe insanlarda değişik anlamlar kazanabilir. Bir tek ve aynı tecrübeden, aynı şekilde yararlanan iki insan bulunamaz. Esasen tecrübeler karşısında herkes aynı ihtiyatı gösteremez. Uzak kalmak istediği zorluklara karşı aynı durumu almaz. Fakat insanın izlediği yön değişmez. Yapacağımız açıklamalarda insanın tecrübelerinden pek azından yararlandığını göreceğiz. Daha fazla dikkat ettiğimiz zaman şu veya bu şekildeki yararlanmaların insanın hayat çizgisine uyduklarını anlarız. Gerçekte insanların tecrübelerinden ne kadar değişik sonuçlara ulaştıklarını görüyoruz. Yanlış olduklarına inansalar bile aynı sonuç elde edilemez. Bazı kimseler yanlış hareketten kurtulmanın tam zamanı olduğunu

düşünür. Bu az görülen bir sonuçtur. Bir başkası uzun zamandan beri yaptığı bu işten kurtulamayacağını bildirir. Bir diğeri ise kabahati ebeveynlerinde arar; kendisiyle hiç kimsenin ilgilenmediğini, kendisine karşı çok yumuşak veya çok sert davranıldığını söyler. Bildiğinden şaşmaz. Bu sonuncular bu şekilde kendilerin mazur gösterebileceklerini sanırlar. Kendilerini kınamaktan kaçınırlar. Kendilerini hiç bir zaman kabahatli bulmazlar. Yapamadıkları bütün işlerin sorumluluğunu başkalarına yüklerler. Kusurlarını ortadan kaldırmak için hiç bir çaba göstermediklerini düşünmezler. Oysa kötü eğitim bu kusurlardan ancak, onların bu kusurlarda ısrar ettikleri ölçüde sorumludur. Tecrübelerin karmaşıklığı, bunlardan çeşitli sonuçlar çıkarmak imkânı, bir insanın yaşama tarzında ısrar etmesinin, yaşadığını kendi tarzına uyduruncaya kadar değişikliğe uğratmasının sebebini bize gösteriyorlar. Bir insan için en güç olan şey, kendisini tanıması ve değiştirmesidir.

İnsan tanımak bilgisinin sağladığı tecrübelerden ve şartlardan yoksun olarak iyi insan yetiştirmeyi denemek veya düşünmek kadar yanlış bir şey olamaz. Bu denemeler önceden olduğu gibi sathî olmaktan ileri gitmez. Olay farklı bir görünüş kazandığı zaman bir şey değiştirildiği sanılır. Bir insanın bir takım pratik müdahalelerle ne kadar az değişebileceğini, hayat çizgisi değişmedikçe, sadece bir görüntü olan değişikliğin hemen kaybolacağını anlayabiliriz. İnsanları değiştirmek pek o kadar kolay değildir. Bu konuda biraz tedbirli ve sabırlı olmak gerekir. Herşeyden önce şahsî övünmeyi bir yana bırakmalıyız. Hiç kimse bizim yersiz övünmelerimize hedef olmamalıdır. Diğer taraftan meselenin başkalarının hoşuna gidecek şekilde ele alınması gerekir. Zira insan her zaman severek yediği yemeği, güzel sunulmadığı takdirde geri çevirebilir.

İnsan tanımanın bir diğer önemli yanı da sosyal yanıdır. Hiç şüphesiz insanlar birbirlerini daha iyi tanıyabilselerdi birbirlerine daha çok yaklaşacaklar ve daha iyi davranacaklardı. İnsanlar birbirlerini aldatmayacaklardı. Aldatma toplum için tehlikeli olmaktadır. Hayatın bilinmeyen taraflarını, gizlilikleri, yanlış tutumları, hile ve riyayı tanıdığımız zaman insanlara yardım etmek daha kolaylaşır. İşte insan tanımak bilgisi bize bu konuda yardımcı olmaktadır. İnsan bilgisini kimin en iyi şekilde kazanabileceğini ve bu bilgiden yararlanabileceğini belirtmek faydalı olur. Bu bilgi daha önce gördüğümüz gibi yalnız teorik olarak geliştirilemez. Bütün şartların bilinmesi yeterli değildir. Bilimde daha derinlemesine bir yol izlemek için, teorik olarak bilinenlerin pratik alana aktarılması ve daha yüksek seviyeden bir anlayışa imkân vermek gerekir. İnsan bilgisini ancak hayatın içine girmekle ve kazanılan prensipleri hayata uygulamak suretiyle geliştirebiliriz. Bizi meseleye bu açıdan yaklaşmaya zorlayan sebepler, yalnız eğitim yoluyla çok az ve ekseriya yanlış insan bilgisine sahip olmamızdandır. Eğitimimiz bugünkü durumda insan bilgisini yararlı bir şekilde kullanmamıza müsait değildir. Her çocuk eğitim ve hayatından nasıl yararlanacağını ve nasıl bir gelişme izleyeceğini kendisi tayin eder. İnsan bilgisi geleneksel değildir. Bu bilgi hakkında bir öğreti yoktur; tıpkı simya biliminin kimyaya dönüşmesi gibi bir evrim içindedir.

Çevremizdeki insanlara baktığımızda, eğitimimizin karmaşıklığına rağmen, insan bilgisini kazanabilmiş olanları görebiliyoruz. Bunlar insanlarla olan ilişkilerini ve hayata olan bağlarını hâlâ iyi koruyabilenlerdir; başka türlü söylemek istersek, daha hâlâ iyimser olanlar veya en azından karamsarlıkla mücadele edenlerdir. Karamsarlıkları onları hayattan vazgeçirecek kadar ileri gitmemiştir. Bu özelliklerin ya-

nı sıra hayat da çok önemlidir. Şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Bugün yetersiz eğitim şartları içinde gerçek insan bilgisini ancak «pişman günahkâr» tipinde görüyoruz. Böyle bir kişi, hayatın bütün aksayan taraflarını yaşamış ve kendisini bu durumdan kurtarmıştır, ya da çok yaklaşmıştır. Aynı zamanda bu kişi başkasının ruh dünyasını anlayacak kabiliyete sahip olabilir. Ama insanı en iyi tanıyan şüphesiz hayatın bütün acı ve ıstıraplarını yaşamış olan kişidir. Yaptıklarına pişman olan bir kişi, yalnız günümüzde değil, dinlerin gelişmesi boyunca binlerce doğrunun yanında çok daha değerlidir. Hayatın güçlüklerini yenebilen, kendisini bataktan çekip çıkaran güce sahip bir insanın, hayatın iyi ve kötü taraflarını bilen insan olabileceğini kabul ediyoruz.

İnsan ruh biliminde bize düşen görev şudur: insanın hayatına uymayan hayatın kalıplaşmış biçimini ortadan kaldırarak, sahip olduğu yanlış hayat perspektifinin yerine, daha mutlu olabileceği ve yaşamının anlamını kavrayabileceği bir perspektif sağlamalıyız. Kendisine toplumsal duygunun büyük rol oynadığı şuurluluğu vermeliyiz. Burada ruhî gelişmeden ideal bir görüntü amaçlamıyoruz. Fakat bir insana, yanlışlıklarını ve kusurlarını bilmesi kadar hiç bir şey yardım edemez. İnsanın davranışlarının iradeden bağımsız olmadığını, her olayın sebep ve sonuç yasasına bağlı olduğunu savunanlar (deterministler) hiç de haksız değildirler. İnsanın ruhunda olup bitenleri ve bunları doğuran tesirleri anlayacak yüksek bir kabiliyete sahip olması, yani «kendini tanıması» sonunda, bu sebepliliğin ve tesirlerin de tamamen değişeceği şüphesizdir.

Birinci Bölüm

İNSAN RUHU

1. Ruh hayatı mefhumu ve şartı:

Sadece yaşayan, hareket eden organizmalarda ruh hayatı olduğunu düşünüyoruz. Ruh ile serbest hareket arasında sıkı bir bağlılık vardır. Sabit, bir yere bağlı organizmalarda ruh hayatı yoktur. Böyle bir şey onlar için tamamen gereksiz olurdu. Bir bitkide duygu ve düşüncenin bulunmasının korkunç bir şey olacağını anlayabiliriz. Çünkü bitki yer değiştirmez, karşılaşacağı acılardan kendisini koruyamaz. Bitki akıl ve hür irade mefhumlarından yoksundur. Zira bunları kullanamaz. Onun aklı, iradesi hiç bir zaman yararlı olmazdı. İşte burada bitki ile hayvan arasındaki ruhî farklılığı, ruh hayatı ile hareket arasındaki bağlılığı görmekteyiz. Bu görüşe dayanarak, ruh hayatının her şeyden önce hareketle dayanışma halinde geliştiğini ve organizmanın pratik hayatta seferber etmesi gereken tecrübelerini ve düşünceyi geliştirmesi şeklinde kabul ediyoruz. Hareketle ruh hayatı arasında bir bağlılık olduğuna göre, ruhta meydana gelecek gelişmeler, organizmanın serbest hareketliliğine bağlı bulunmaktadır. Çünkü bu hareketlilik uyarıcı bir unsur olmaktadır. Ruh hayatını daima teşvik eden ve ondan daha canlı olmasını isteyen bir rol oynamaktadır. Bir insanın hareket-

lerini kısıtladığımızı düşünürsek, onun ruh hayatını büyük bir sessizliğe hapsetmiş oluruz. «Yalnız hürriyet büyük adamlar yaratır. Baskı ise öldürür ve soysuzlaştırır.»

2. Ruh yapısının görevleri:

Ruh hayatına bu açıdan baktığımızda, burada yaşayan organizmanın bir saldırı veya savunma durumunda bulunması halinde; saldırı, savunma veya güvenlik, koruyucu görevini taşıyan doğuştan mevcut kabiliyetin gelişmesi şeklinde düşünüyoruz. Ruh hayatında saldırıcı ve savunucu karmaşık tedbirler zincirini görmekteyiz. Bu tedbirler, organizmanın dış dünyaya karşı devamını ve gelişmesini sağlayan tedbirlerdir. Bu şart kabul edildikten sonra, ruh dediğimiz şeyin anlaşılması için başka şartlar ortaya çıkacaktır. Tecrit edilmiş bir ruh hayatı düşünemeyiz. Kendisini çevreleyen herşeyle bağlılık içinde olan, dışarıdan gelen etkileri alan, bu etkilere şu veya bu şekilde tepkide bulunan organizmanın hayatını dış dünyaya karşı güvenlik içinde bulundurmaya ve korumaya imkân veren güçlere sahip bir ruh hayatı düşünebiliriz. Burada gözümüze çarpan bağlantılar çok çeşitlidir.

Bu bağlantılar herşeyden önce organizmanın kendisi, insanın özelliği, vücut yapısı, elverişli ve sakıncalı yanları ile ilgilidirler. Bunlar tamamiyle bağıntılı mefhumlardır. Çünkü herhangi bir organın elverişli olup olmaması çok farklı şeylerdir. Elverişlilik veya elverişsizlik ferdin içinde bulunduğu duruma göre değişir. Sözgelişi, bir insan gereğinde ayağını el yerine de kullanabilir. Bu belki tırmanan bir hayvan için korkunç elverişsizdir. Fakat yerde hareket etmesi gereken bir insan için durum hiç de o kadar elverişsiz değildir. Ge-

nellikle bütün insan topluluklarında ve şahsî hayatta, eksik yaratılmış olmanın doğurduğu sakıncaların tamamını yüklenmek yerine, durumun gerektirdiği şekilde kabul edilebileceğini görmekteyiz. İnsanın imkânları bakımından ne kadar geniş bir gözlem alanına girdiğini anlıyoruz. İnsan ruh hayatı, gece ile gündüz, güneş, atomların hareket etmesi gibi çeşitli tabiat etkilerine maruzdur.

3. Ruh hayatında amaç:

Ruhî davranışlarda görülen ilk şey, bir amaca yönelen hareketten başka bir şey değildir. Bu bakımdan insan ruhunu sabit bir bütünlük içinde düşünmek bizi yanlış bir sonuca götürür. İnsan ruhunu ancak, hareket halinde, tek bir temele bağlı olarak hareket eden ve gene tek bir amaca yönelen kuvvetlerin bütünü içinde anlayabiliriz. Esasen intibak mefhumunda bu amaca yönelme eğilimi vardır. Amaçdan uzak bir ruh hayatı düşünülemez. Ruh hayatındaki hareket, canlılık bu amaca yönelmektedir. Demek ki insanın ruh hayatını belirleyen amaçtır. Hiç bir insan belli bir amaçla belirlenmeden, hazırlanmadan, kısıtlanmadan, yönetilmeden; düşünemez, duyamaz, bir şey isteyemez, hattâ rüya göremez. Burada kendiliğinden şöyle bir ilişki ortaya çıkmaktadır: Organizmanın dış dünyadan aldığı uyarıcı tesirler ve organizmanın bunlara tepkide bulunması. İnsanın ruhî ve bedenî hareketleri bu temel görüşle açıklanmaktadır. Ruhî gelişme ancak yukarıda açıkladığımız mekanizma içinde kavranabilir. Bu gelişme herhangi bir amaca yönelik belli kuvvetlerin etkisiyle oluşur. Böylece ruh olayları yaklaşan bir şey için yapılan hazırlıklar şeklinde izah edilmektedir. Ferdî psikoloji insan ruhunda meydana gelen olayları bir amaca

yönelmiş olarak kabul etmektedir. Bir insanın amacı bilindiğinde veya dış dünyadan az çok haberdar olduğumuz takdirde, o insanın hareketlerinin anlamını kavrayabiliriz. Nasıl ki bir taşın yere atıldığı zaman nasıl bir yol izleyeceğini kestirebiliyorsak, aynı şekilde bir insanın da amacına erişmek için yapması gereken hareketleri tahmin edebiliyoruz. Fakat tabiat kanununda olduğu gibi, ruhu kaidelere bağlı düşünemeyiz. Zira amaç durgun değil, değişkendir. İnsanın belli bir amacı izlemesi, sanki tabiî bir kanun varmış gibi, bu amacına doğru hareket etmesini ve dolayısıyla ruhî davranışlarını tayin eder. İnsan ruhu tabiat kanununa yabancıdır. O kendi kanununu kendisi hazırlar. Eğer insan bunları tabiat kanunu şeklinde görüyorsa büyük bir yanılma içindedir. Sözgelişi; bir insan resim yapmak istiyor; bu amacına ulaşmak için, tıpkı tabiat kanunu tarafından yönetilircesine, her türlü denemeden geçecektir. Görüldüğü gibi tabiattaki hareketler ile, insan ruhunun hareketleri arasında ayrılık vardır. Burada insan iradesinin hür olup olmadığı üzerinde tartışmalar ortaya çıkmıştır. İnsanın iradesinin hür olduğu hakkında bugün bu tartışmalar aydınlatılmış gibi görünmektedirler. —Sanki öyle değilmiş gibi— İnsan bir amaca bağlı olduğu zaman bu doğrudur. Bu amaç çoğu kere evrensel, hayvanî ve sosyal bir mahiyet taşımaktadır. Bu yüzden ruh hayatı bize, tamamiyle değişmez yasalara tabi imiş gibi görünmektedir. Sözgelişi, toplum ilişkileri inkâr edildiği, olaylara uymak istenmediği zaman, ruh hayatında sadece görünüşte hâkim olan kanunlara bağlılık kaybolur. Yeni bir amacın meydana getirdiği bir kanuna uyma durumu ortaya çıkar. Hayattan endişeli ve çevresiyle bağları kopmuş bir kişi için toplumsal kanunlar geçerli olamaz. Bir amacın ortaya çıkmasıyla insan ruhunda mecburî olarak bir hareketin meydana geldiği hakkındaki görüşümüzü tekrar etmek zo-

rundayız. İnsanın hareketlerine bakmak suretiyle onun izlediği amacı bilmemiz mümkündür. Burada çok dikkatli olmak gerekmektedir; çünkü ne yapmak istediklerini tam olarak bilmeyen insan pek çoktur. İnsanı tanımak için izlememiz gereken yol bu olmalıdır. Hareketler değişken olduğu için bu olay bir yol değildir. Bir kimsenin hareketleri arasında karşılaştırma yapabiliriz. Hayatının zaman bakımından farklı iki değişik devresinde görülen davranışları ve ifade şekillerini birleştirmek suretiyle bir kimseyi tanıyabiliriz. Bu şekilde belli bir yönde ilerlememizi mümkün kılan bir uygulama sistemine sahip oluruz. Çocukluk devresine ait izlenimlerin, bazen şaşırtacak şekilde, hayatın yetişkinlik devresine nasıl yansıdığını gözleyebiliyoruz. Bunu bir örnekle açıklayabiliriz.

30 yaşında çok çalışkan bir erkek, yetişme çağındaki zorluklara rağmen, başarılı ve önemli bir mevkie ulaşmıştı. Şiddetli ruh çöküntüsünden doktoruna başvurmuştu. Çalışma ve yaşama arzusunu yitirdiğinden yakınıyordu. Nişanlanmak üzere idi. Geleceğe güvenmiyordu. Çok kıskançtı. Nişanlanması belki de tehlikeye girebilirdi. Anlattığı endişeler hakkında bir fikir edinmek güç. Genç kız için kınanacak taraf yoktur. Ondaki güvensizlik duygusu, genel olarak diğer insanlardaki gibi, başkalarıyla anlaşamayan, başkalarına yakınlık duyan, fakat aynı anda saldırgan bir tutum takınan, yapmak istedikleri şeyleri bozan insanların ortak yönlerini yansıtmaktaydı. Yukarıda belirttiğimiz şekilde karşılaştırma yapmak için, hayatındaki önemli bir olayı ele alıp şimdiki durumu içinde incelememiz gerekmektedir. Tecrübelerimize dayanarak bu gibi hallerde ilk çocukluk izlenimlerine dönüyoruz. Bu erkeğin çocukluğuna ait şöyle bir hatırası vardır. Bir gün annesi ve küçük kardeşi ile pazara gitmişti. Kalabalık olduğu için annesi kendisini kucağına almıştı. Yanlış

hareket ettiğini anlayan anne onu yere bırakmış ve küçük kardeşini almıştı. O da mahzun bir şekilde yürümüştü. Dört yaşında idi. Görüldüğü gibi, bu kimsenin canlanan hatırasında şimdiki ıstırabına benzer endişeler saklıdır. Nişanlısı tarafından tercih edildiğine emin değildir. Bir gün yerini bir başkasının alabileceğini düşünmeye dayanamamaktadır. Kendisine anlatılan bu durumla ilişkiyi kavrıyor ve kabul ediyor.

Bir insanı anlatan hareketlerin yöneldikleri amaç, dış dünyanın çocuk üzerindeki izlenimlerin yaptıkları etki ile sağlamlaşır. Bir insanın ideali, amacı daha hayatının ilk aylarında meydana gelir. Bu izlenimler daha o zaman rol oynamaya başlarlar. Çocuk izlenimler karşısında sevinç ve acı duyar. Çok ilkel olmakla beraber, daha ilk aylarda dış dünyadan algıladığı görüntülerin izleri belirli olmaya başlar. Başka türlü söylersek; çocuk henüz bir bebek olduğu sırada ruh hayatının esas unsurları ortaya çıkar. Bu temel esas sonraları sürekli olarak gelişir. Değişken ve etkilere açık niteliktedirler. Çocuğu şu veya bu şekilde hayatın isteklerine uymaya zorlayan çok çeşitli tesirler vardır.

Bir insanın karakter özelliklerinin daha henüz bebek iken oluştuğunu ortaya atan görüşe hak vermeden edemeyeceğiz. Birçokları karakterin doğuştan varolduğunu savunmaktadırlar. İnsan karakterinin kalıtım yoluyla ana-babadan geldiği düşüncesini kabul etmek toplum açısından zararlı olabilir. Çünkü bu düşünce eğitimcinin görevini kısıtlar. Karakterin doğuştan olduğuna inananlar, kendilerini temize çıkarmak, sorumluluktan kurtulmak için bu görüşü benimsemektedirler.

Amacın hazırlanmasında yer alan önemli bir şart kültür tarafından sağlanmaktadır. Kültür, bir zorluk yaratmak-

tadır. Uygulayabilecek, kendisine arzularını gerçekleştirmek imkânını verecek, gelecekte kendisine güvenlik ve intibak sağlayacak bir yol buluncaya kadar çocuğun gücü bu zorlukla karşılaşır. Kısa bir zamanda, çocuğun arzu ettiği güvenliğin taşıdığı kuvvetin, kültüre katılmasının sağladığı güvenliğin önemi görülebilir. Bu sadece tehlike karşısında duyulan bir güvenlik değildir. Buna, iyi çalışan bir makinede olduğu gibi, başka bir güvenlik katsayısı da katılır. Bu güvenlik katsayısı insan organizmasının devamını daha iyi bir şekilde sağlayabilir. Çocuk, tam bir yetişkin gibi ve herkesten çok başarılı olmak ister. Önceden kendisine bir amaç gibi tanıtılan bu güvenliği ve intibakı sağlayacak üstünlüğün özlemini duyar. Bu yüzden çocuk yolunu bulmakta zorluk çeker. Çocuğun ruh dünyasında gittikçe artan bir karışıklık kendini gösterir.

Tabiattan gelen tesirler kendisini önemli derecede zorlamaktadır. Güç bir durumla karşılaştığı zaman ruhta, görevlerini yerine getiremeyeceği endişesi belirir. Bu endişe üstünlük duygusunu daha da kuvvetlendirir. Bazen fert amacına giderken karşılaştığı güçlüklerden kurtulmak için kaçar. Bu esasen çok insancıl bir davranıştır. Böyle bir insan kendisinden beklenen görevleri geçici olarak savuşturur ya da bocalar ve kaçacak bir yer arar. *İnsanın ruhunda ortaya çıkan tepkiler asla kesin değildir.* Mutlak doğruluk taşımayabilirler. Özellikle çocuk ruhunun gelişmesinde amacın değişken olduğunu gözönünde bulundurmalıyız. Yetişkin kişi ile bir benzetmeye tabi tutamayız. Çocuğun ruh hayatını harekete geçiren güçleri, az veya çok, içinde bulunduğu zamana ve geleceğe kesin olarak intibak etmek için verilen karar şeklinde düşünebiliriz. Ruh hali onu çeşitli yönlere iter. Çocuk iyimser ruh hali içinde ise, kendisinden beklenen görevleri rahatlıkla yapabileceğine inanır. Bu tür bir

ruh yapısma sahip olan çocuk, ileride bütün meselelerin çözümlenebilir olduğuna inanan bir kişi olacaktır. Cesaret, çalışkanlık, doğruluk, güvenirlik v. ilâh. karakter özellikleri gelişir. Bunun karşıtı olan ruh hali karamsarlıktır. Amacına erişmek için yapması gereken şeylere cesaret edemeyen bir çocuk, kararsız, ürkek, içine kapanık, güvensiz bir kişi olur.

İkinci Bölüm

RUH HAYATININ SOSYAL NİTELİĞİ

Bir insanı anlayabilmek için, onun birlikte yaşadığı kişilere karşı tutumunu incelemek gerekmektedir. İnsanların birbirleriyle olan ilişileri kısmen tabiîdir ve değişikliğe uğrarlar, kısmen de, özellikle ulusların politik hayatlarında, devlet kuruluşlarında, toplum içinde kendini gösteren sistemli ilişkilerdir. İnsanın ruhî hayatı, ancak bu ilişkiler içinde düşünülmek suretiyle anlaşılabilir.

1. Mutlak hakikat:

İnsan ruhu kendisini dilediği gibi yönetecek durumda değildir. Sürekli olarak herhangi bir şekilde dışarıdan kendisini bekleyen meselelerle karşı karşıya bulunur. Bütün bu mesleler sosyal hayat mantığına sıkı sıkıya bağlıdırlar. Ferde sürekli olarak etki yapan ve belli bir ölçüde onun etkileri altında kalan şartlardan en önemlisi sosyal hayat mantığıdır. İnsanın sosyal hayatında yer alan şartların ve isteklerin çok değişken ve çeşitli olmaları yüzünden, kavranmaları güçtür. Bunun için ruh hayatının gizli yönlerini tam anlamıyla bilemeyiz. Bu güçlük kendi şartlarımızdan uzaklaştığımız ölçüde artar. İnsan bilgimizi geliştirmek için, en

önemli temel gerçeklerden biri olarak, birtakım kaidelerin hüküm sürdüğünü ve yeryüzünde insan organizmasının ne kadar elverişsiz şartlar altında birleşerek güçlendiğini bilmemiz gerekmektedir. Mutlak hakikate, çok yavaş bir şekilde, kusurlarımızı ve yanlışlarımızı gördükten sonra yaklaşırız. Bu temel gerçeklerden en önemli kısım, Marx ve Engels tarafından ortaya çıkarılan maddeci tarih görüşü ile açıklanmıştır. Bu görüşe göre, insanların «ideolojik yapıları», düşünce ve hareketleri, içinde yaşadıkları toplumun ekonomik ve teknik yapısına bağlıdır. Böylece, bu maddeci hayat görüşü ile bizim «sosyal hayat mantığı» ve «mutlak hakikat» anlayışımız arasında benzerlik görülmektedir. Fakat, tarih ve ferdî psikolojinin gözlemleri, insan ruhunun ekonomik ilkelere yanlış içtepilerle cevap verdiğini, giderek bu yanlışlardan kurtulduğunu, diğer bir deyimle «mutlak hakikate» ulaşmak için sayısız yanılmalardan geçtiğini, göstermiştir.

2. Toplu halde yaşamak zorunluğu:

Toplum hayatı, insanın tabiat tesirlerinden, soğuktan korunmasının, barınacak yer sağlamasının ilh. tabiî bir sonucudur. —Daha henüz anlaşılmayan bir biçimde de olsa— dinde de topluluk ihtiyacı kendini göstermektedir. Birincisinde kâinat, ikincisinde ise sosyal hayat rol oynamaktadır. İnsanların toplu halde yaşamaları sonucunda bazı şart ve kanunlar ortaya çıkmaktadır. Toplumun hayat şartları sosyal ilişkileri düzene soktular. Bu ilişkiler daha önceleri «mutlak hakikat» diye bilinmekte idiler. Toplum hayatı insanların ferdî hayatlarından önce de vardı. İnsan kültür tarihinde toplum dışı bir hayat tarzı yoktur. İnsanlar her zaman toplu halde göründüler. Bu durumu anlamak kolaydır. Tabiata

karşı kendilerini koruyacak nitelikte gelişmemiş bütün hayvanlar birleşmek suretiyle güçlenirler ve dış dünya üzerinde daha değişik bir etki yaparlar. İnsan nesli de birleşmek, toplu halde yaşamak güdüsüne sahiptir. Toplumsal şartlarla insanın ruh yapısında bir iç içelik görülür. Darwin'in de işaret ettiği gibi, zayıf hayvanların hiç bir zaman yalnız yaşadıkları görülmemiştir. Özellikle insanı da buraya dahil etmek gerekmektedir. Çünkü insan yalnız başına yaşayacak kadar kuvvetli değildir. Tabiata karşı direnci çok zayıftır. İnsan hayatta kalabilmek ve varlığını devam ettirmek için bir takım yardımcı unsurlara başvurmaktadır. Vahşi bir ormanda insanın tek başına ve kültürden uzak kaldığını düşünürsek, diğer canlılarla kıyaslanmayacak kadar büyük bir tehlike ile karşılaşırdı. Çünkü insan, hayvanın sahip olduğu as gücünden mahrumdur. Onun gibi çabuk koşamaz. Yırtıcı hayvanlarınki gibi dişleri, keskin görme ve işitme kabiliyeti gelişmemiştir. Kendisini böyle bir mücadelede savunabilmesi ve yok olmaktan kurtulabilmesi için çok büyük gayret göstermesi gereklidir. İnsanın yiyeceği de değişiktir. Bunun için hayat şekli de özel korunmaya muhtaçtır. Görülüyor ki insan ancak çok elverişli şartlar içinde hayatını sürdürebilmektedir. İnsan ancak grup halinde yaşayabilmektedir. Toplum hayatı insana iş bölümü vasıtasıyla, hayata karşı ödevlerini yerine getirmek imkânını vermektedir. İnsan, yaşaması için gerekli olan ve kültür mefhumu içinde açıkladığımız bütün ihtiyaçlarını, saldırı ve savunma silahlarını işbölümü sayesinde sağlamıştır. Çocukların ne kadar güç şartlar altında dünyaya geldiklerini, ne kadar özel tedbirler almak zorunluğunda olduğumuzu düşünürsek, kişinin tek başına büyük zahmetler pahasına da olsa, işbirliğinden yoksun olarak, bu işleri başaramayacağını anlayabiliriz. İnsan denen varlığın —hayvanlardan daha fazla ölçüde— daha be-

beklik devrelerinde ne büyük hastalık ve sakatlıklar tarafından tehdit edildiğini bildiğimiz zaman, başkalarından görülen yardımın ne büyük bir nimet olduğunu farkederiz. Toplum hayatının devamı için bu yardımlaşma zorunludur.

3. Güvenlik ve intibak:

Şimdiye kadar yaptığımız açıklamalardan şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: İnsan tabiata karşı yetersiz bir varlıktır. Onun bu yetersizlik ve güvensizlik duygusu, hayata intibakı sağlamak için bir yol aramasına sürekli bir itici unsur olmuştur. İnsan, tabiata karşı elverişsiz taraflarını dengelemek için çalışmıştır. Burada ona güven ve intibak duygusu veren gene ruhudur. İnsan, hayvan neslinde görülen, boynuz, pençe, diş gibi koruyucu uzuvlarını geliştirmiş olsaydı bile, tabiata karşı koyması güç olurdu. Ona, organik yetersizliği yerine, en gerçek ve acele yardımı ruh yapısı sağlayabilir. İnsanın düşünce, duygu ve davranış yapısı olarak anladığımız ruhunu geliştirmesinde rol oynayan tesir, sürekli güvensizlik duygusu ve hayatın geçici olmasıdır. İntibak sağlamak için gösterdiği gayretlerde toplum önemli bir tesir yapmaktadır. Bunun için daha ilk andan itibaren toplumsal hayat şartlarını ruh yapısı ile birlikte düşünmemiz gerekir. Bütün kabiliyetlerini toplumun isteklerine ve özelliklerine uygun bir temel üzerinde geliştirir. İnsanın düşüncesi onun topluma uymasına elverişli olmalıdır.

Toplumun gelişmesi, mantık mefhumu ile —değer yargılarının herkes tarafından ortak kabul edilmesi halinde— devam edebilir. Toplum hayatının sağladığı önemli bir başka şaheser ise dildir. Dil, insanı bütün diğer canlılardan ayırmaktadır. Yalnız yaşayan bir insan için dil hiç bir işe ya-

ramazdı. Dil, toplum hayatının bir ürünüdür ve insanları birbirine bağlar. İnsan, çevresiyle ilişkilerini devam ettirdiği sürece, konuşma kabiliyetini geliştirir, aksi halde bundan yoksun kalır. Dil insan ruhunun gelişmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Mantıklı düşünmek ancak dil ile mümkündür. Onun yardımıyla birtakım mefhumlar meydana gelir. Biz, bu sayede farklılaşmaları ortaya çıkarırız. Mefhumlar ferdin değil, toplumun malıdır. Düşünce ve duyarlığımız da, genel değerlendirmelere uygunluğu ölçüsünde anlaşılabilir. İyi ve güzel olan şeyin değerlendirmesi ortak bir anlam taşıdığı zaman, bizim güzellik karşısında duyduğumuz haz kavranabilir. Akıl, mantık, ahlâk, estetik mefhumlarının toplumsal hayatla birlikte ortaya çıktıklarını, bu mefhumların aynı zamanda kültürü, çöküntüye karşı koruyucu bağlantı unsurları olduklarını anlamaktayız. İnsan ne ister? İnsan iradesi, yetersizlik duygusundan yeterlilik duygusuna ulaşmak itiliminden başka bir şey değildir. «İstemek» dediğimiz şey, önümüzde duran bu yönü farketmek ve onu izlemektir. Her istek, yetersizlik ve aşağılık duygusu ile ilgilidir. Eğilim, doyumluluk, memnunluk, tam değerlilik duygularını ortaya çıkaran bir içtepidir istek.

4. Sosyal duygu:

İnsan türünün devamını sağlayan kaideler, eğitim, boş inanç, totem ve tabu, kanun, ilk plânda toplum hayatını yansıtan mefhumlardır. Din kurumlarında toplum şuurunu görmekteyiz. Ruh hayatının önemli görevlerinde, toplumsal ve ferdî hayatta, sosyal hayat şartlarını bulmaktayız. Doğruluk saydığımız, insanın aydınlık yanı gibi düşündüğümüz şey, aslında sosyal insan hayatı sonucunda ortaya çıkan is-

teklerin doğrulanmasından başka bir şey değildir. Ruh yapısına şekil veren bu isteklerdir. Güvenirlik, bağlılık, açık fikirli olmak, doğruluk sevgisi ilh., toplumun benimsediği genel değerliliklerdir. Bizim iyi veya kötü dediğimiz şey toplum açısından değerlilik bulur. Karakterler de, ilmî politik ve sanat eserleri gibi, herkes tarafından kabul edildiği zaman, önem ve değer kazanırlar. Fert için ölçü olarak kullandığımız ideal insan tipi, genel anlamda taşıdığı değere ve yararlılığa göre önem kazanır. Ferdi, ideal insan tipi ile karşılaştırırız. İdeal insan, karşılaştığı ödevleri herkesçe iyi karşılanabilecek şekilde yapan, sosyal duygusunu geliştiren, —Furtmüller'in deyimiyle— toplum şartlarına uyabilen insandır. Sosyal duyguya gerekli değeri vererek onu geliştirmeyen insanın, tam anlamıyla gelişemeyeceğini, bundan sonraki açıklamalarımızda göreceğiz.

Üçüncü Bölüm

ÇOCUK VE TOPLUM

Toplum bazı istekler ortaya atmak suretiyle düşünce dünyamız üzerinde olduğu gibi varlığımızın biçimi, düzeni üzerinde de etki yapar. Sosyal hayatın organik bir mahiyeti vardır. Bu hayatın bağlantı noktaları insan denen varlığın çift cinselliğinde de kendini gösterir. Yalnız sosyal hayat ferdin yaşama isteğini tatmin edebilir. Ona güvenlik ve yaşama hazzını sağlayabilir. Çocuğun ağır gelişmesi karşısında koruyucu bir toplumsal hayat dışında insan varlığı oluşunun düşünülmesi mümkün değildir. Bundan başka, hayatın ilişkileri işbölümünü zorunlu kılarlar. İşbölümü insanları birbirinden ayırmaz, tersine onları birbirine yaklaştırır. Başkalarıyla elele çalışmak herkes için bir mecburiyettir. Herkesin başkalarıyla birleşmesi gerekir. İnsan ruhunda şu veya bu şekilde, istekler halinde yer alan güçlü bağlar bu şekilde meydana gelirler.

1. Bebeklik çağı:

Yardıma ve korunmaya çok ihtiyacı olan çocuk; alan, veren, isteyen ve bir şeyler yapan bir çevrenin içinde bulunur. Çocuk acı duyar. Bu acı onun çocuk oluşundan ileri gelir. Çocuğun duyduğu acı, görevi önceden görmek, eğilim-

leri zorluklara uğramadan gerçekleştirmek ve dayanılması kolay bir hayatı sağlamak onun ruh yapısını yaratır. Çocuk sürekli olarak, eğilimlerini çok daha kolay bir şekilde gerçekleştiren, kendisinden daha fazla üstünlükleri bulunan kimseleri görür. Bir kapıyı açmak imkânını veren büyüklüğün, başkalarının sahip oldukları nesneleri kaldırmak gücünün, başkaları tarafından verilen ve yerine getirilen emirlerin önemini anlar. Onun ruh hayatında, başkalarına eşit olmak, daha üstün bir varlık haline gelmek hasreti belirir. Etrafında toplanan ve hâkimiyetini kabul etmiş gibi hareket eden, öte yandan güçsüzlüğü yüzünden kendisiyle ilgilenen kimselerin yanında büyük olmak arzusunu duyar. Bu durumda çocukta iki davranış şekli kendini gösterir. Çocuk güçsüzlüğünden en iyi şekilde yararlanmaya çalışabilir veya tamamen teslim olur. Çocukta her zaman farklı davranışlar görülür. İnsan tipleri daha bu zamanda ortaya çıkmaya başlar. Bazı çocuklar kendilerini kabul ettirmek isterler ve bu doğrultuda gelişirler. Onların güçleri bu noktaya yöneliktir. Bazı çocuklar ise güçsüzlüklerinden yararlanmaya kalkışırlar. Güçsüzlüklerini çok değişik şekillerde belirtirler. Bakışları, davranışları, ifade şekilleri sayesinde çocukları şu veya bu gruba sokabiliriz. Yalnız bütün bu tipleri sadece çevreleriyle kurdukları ilişkilere bakarak anlayabiliriz. Onlarda rastlanan davranışların çoğu çevrelerinden gelmektedir.

Eğitim imkânını yaratan şey çocuğun güçsüzlüğünden kurtulma eğilimidir.

Çocukların durumları çok değişiktir. Çocuk içinde bulunduğu çevrede düşmanlıkla karşılaştığını sanır. Bu durum çocuğun dost olmayan bir dünya görüşüne ulaşmasına yol açar. Çocuğun böylesi bir görüşe sahip olması, onun düşünce dünyasının gelişmemiş olması ile açıklanabilir. Eğer burada eğitim araya girmezse, dış dünya çocuğa hep düşman

gözükecektir. Onun bu görüşü, karşılaştığı zorluklar ölçüsün. de kuvvetlenir. Bu hal, özellikle vücutça kusurlu olan çocuklarda kendini gösterir. Bu çocuklar, dünyaya yeterli gelen çocuklardan ayrı bir görüşe sahip olurlar. Organik yetersizlik, hareket zorluğu, şu veya bu organlarda yer alan kusurlar, organizmanın dayanma gücünü iyice azaltırlar.

Yalnız, zorluklar daima çocuk organizmasının yetersizliklerinden meydana gelmezler. Anlayışsız bir çevrenin, çocuğu yapmaya zorladığı işlerin güçlüklerinden, bu işleri çocuktan isterken gösterdiği beceriksizliklerden, kısacası, dış dünyayı daha sıkıntılı bir hale getiren çevrenin yanlış tutumundan da ortaya çıkabilirler. Bu gibi hallerde çevresine uymak isteyen çocuk birdenbire bu uyumu zorlaştıran manialarla karşılaşır. Bu duruma daha çok cesaretini kaybetmiş ve çocuğu kolaylıkla etkileyen kötümserlikle dolu bir çevrede büyüyen çocukta rastlanır.

2. Zorlukların etkisi:

Çocuk çeşitli bakımlardan ve yine çok çeşitli sebeplerden gelen zorluklarla karşılaşır. Çocuk ruhu henüz gelişme fırsatını bulamamıştır. Böyle olunca, dış dünya şartlarına uymak zorunluğu ile karşılaştığı zaman çocuğun davranışları elbette yetersiz olacaktır. Bazı eksiklikler gözden geçirildiği zaman ruh hayatının geliştiği görülür. Bu gelişme bütün hayat boyunca devam eder. Sürekli sınamalar şeklinde kendini gösterir. Bu sınamalar daha fazla gelişme ve daha doğru cevap bulma amacını güderler. Özellikle, çocuğun ifade şekillerinden göze çarpan şey oluş halinde bulunan, olgunluğa yaklaşan bir kimsenin belli bir durum karşısındaki cevabıdır.

Bu cevap bize bir insanın durumu, ruh ve özelliği hakkında ip uçları verir. Bir insanın ya da bir kitlenin ifade şekillerinin hiç bir zaman herhangi bir şema veya kadro içinde değerlendirilmeyeceklerini unutmamak gerekir. Bir çocukta ruh hayatının gelişmesi esnasında yenmek zorunda olduğu ve hemen hemen daima şaşmaz bir şekilde sosyal duygunun gelişmesi imkânsızlığı sonucuna yol açan güçlükleri sıralayabiliriz. Bunlar kültür yetersizliklerinden meydana gelen, ailenin, çocuğun ekonomik durumlarıyla ilgili, vücut organlarının yetersizliklerinden ortaya çıkan güçlüklerdir. Sözgelişi, kültürümüzün istediği tam gelişmiş çocuklara kıyasla zekâ bakımından az gelişmiş olan çocuklar, geç okumaya başlarlar, bazı hareketleri yapmakta zorluk çekerler, geç konuşurlar ve geç yürürler. Bu çocukların uzun zaman nasıl zorluklar çektiklerini, vücut ve ruh rahatsızlıkları geçirdiklerini biliyoruz. Bu çocuklar kendilerine uymayan bir dünya karşısında olumlu bir izlenim duyamazlar. Gelişme yetersizliklerinden doğan zorluklarla sık sık karşılaşmaktadırlar. Bu çocukların gelişmelerinde meydana gelen ve çoğu zaman ekonomik durumun da yer aldığı ruhî bozukluktan doğan acı, sonraki hayatlarında tesirlerini belirten bir çöküntüye yol açmadığı takdirde sürekli bir sarsıntı meydana getirmeyebilir ve düzelme imkânı kendini gösterebilir. Bu çocuklar toplum kurallarına uymakta zorluk çekerler. Etraflarında olup biten şeylere güvensizlikle bakarlar. Bir taraftan çekilmek, işlerden uzak kalmak arzusunu duyarlar. Kuşku içinde yaşarlar. Karşılaştıkları zorlukları büyütürler.

Hayatın iyi taraflarından çok, kötü taraflarına karşı ilgi duyarlar. Sürekli olarak bir mücadele durumunu benimserler. Kendileriyle fazla ilgilenilmesini isterler. Başkalarından çok kendilerini düşünürler. Hayatın isteklerini sıkıntılı bu-

lurlar. Bütün olaylara zararlı bir öngörüşle yaklaşırlar. Böylelikle başkalarıyla anlaşmaları güçleşir. Her geçen gün biraz daha gerçekten uzaklaşırlar ve yollarını bulmakta zorluk çekerler. Benzer güçlükler, çocuğa yakın kimselerin sevgileri belli bir ölçüde kaldığı zaman meydana gelebilir. Bu da çocuğun gelişmesinde çok önemli sonuçlara yol açabilir. Çocuk sevginin ne olduğunu ve sevgiden nasıl yararlanacağını bilmez. Bu ise onun durumunu etkiler. Bu şartlar içinde büyüyen bir kimsenin sonraları başkalarına karşı yakınlık duymaması tehlikesi vardır. Bu heyecan duymama ve sevgi ile değerlenen ilişkiler kuramama hali bundan böyle onun varlığında yer alır. Ebeveynler, eğiticiler veya çevredeki diğer kimseler çocuklara karşı, sevgiyi yersiz bulan bir görüşe sahip oldukları takdirde aynı sonuçlar ortaya çıkar. Özellikle fazla şımartılmış çocuların alay konusu olduğu bir gerçektir.

Duygularını belli etmekten çekinirler. Her türlü sevgi ve yakınlaşma eğiliminden uzak dururlar; sevgiyi, başkalarına bağımlılığı gerektirdiği için gülünç bulurlar. Daha çocukluk yıllarında sınırlı sevgi ilişkileri olan insanların sevgiyi tanımaları tamamen eğitim tarzına bağlıdır. Çocuk sert bir eğitim görürse, bu tür yakınlık duygularını bastırır, ıstırap çeker ve içine kapanır. Bu durumun yeniden düzenlenmesi onun ruh hayatında çok büyük rol oynar. Çevresinde çocuğa ilişki kurmakta yakınlık gösteren bir kişi bulunduğu zaman, çocuk bu ilişkiyi daha içtenlikle kurabilir. Yalnız tek bir kişiye yakınlık duyan insanlar vardır. Aynı anda birçok kişiye ilgi duyamazlar. Daha önce gördüğümüz genç erkeğin probleminde olduğu gibi, annesinin diğer kardeşiyle daha şefkatli davranması, daha sonraları her yerde sıcak bir ilgi araması, çocukken ortaya çıkan ruhî güçlüklerin bir örneğidir.

Buna karşılık, özellikle çok fazla şımartılan çocuklarda sevmek eğilimi aşırı derecede gelişebilir. Bu gibi hallerde çocuk bir veya daha fazla kişiye kuvvetli bir yakınlık duyar ve onlardan vazgeçemez. Çocuğun sevmek eğilimi, çeşitli yanlışlıklar yüzünden çoğu zaman başkaları için körü körüne hareket etmek eğilimine dönüşebilir. Sözgelişi, büyüklerin çocuklara «şöyle yapmalısın veya yapmamalısın, çünkü seni seviyorum» gibi sözleri. Böyle bir varlığın aile içinde zararlı olması söz konusudur. Bu çocuklar başkalarının eğilimlerini kolayca kavrarlar. Bunu kavradıktan sonra başkalarına hâkim olmak için yakınlıklarından yararlanırlar. Çocuk her zaman aile fertlerinden birini sevmek ihtiyacını duyar. Şüphesiz tek taraflı eğitim insanın kaderine olumsuz etki yapar. Çocuk, ilgi duyduğu kimsenin sevgisini kaybetmemek için, en tehlikeli yollara başvurur. Kendisine rakip gördüğü kimseyi, çoğunlukla kız veya erkek kardeşini gözden düşürmeye çalışır. Anne, babasının sevgisini kaybetmemek için, başkalarının zayıf taraflarını ortaya çıkarır veya başka türlü de hareket edebilir. Anne, babasının dikkatini kendisi üzerine çekmek için baskı yapmak eğilimini duyabilir. Her zaman ön plânda olmak, başkalarından daha önemli görünmek için her çareyi dener. Kendisiyle meşgul olunsun diye tembellik ve yaramazlık yapar. Başkaları tarafından beğenilmek için uslu durur. Görüldüğü gibi çocuğun ruh hayatında çok çeşitli olaylar cereyan etmektedir. Çocuk amacına ulaşmak için zararlı yönde gelişebilir. Aynı amacı izleyerek mükemmel bir varlık da olabilir. Bazı çocuklar başkalarının dikkatini çekmek için çok fazla haşarı olurlar, bazıları ise daha az kurnazdırlar, aynı dikkati uslu durarak, çekmeye çalışırlar.

Bütün zorluklardan uzak tutulan, dilediklerini yapmakta hiç bir müdahale ile karşılaşmayan, davranışları hoş karşılananlar şımarık çocuklar grubuna girerler. Bu çocuklar, baş-

kalarıyla sağlıklı bir ilişki kurmakta zorluk çekerler, çünkü kendilerine böyle bir fırsat verilmemiştir. Başkalarıyla ilişkilerini düzenleyemezler. Hele yakınlık duymak istedikleri kişiler çocuklara sed çekerlerse, bu durum daha da tehlikeli olur. Kendilerine zorlukları yenmek fırsatı verilmediği zaman hayata iyi hazırlanamazlar. Bu çocuklar, sıcak bir havanın hüküm sürdüğü küçük çevrelerinden çıkar çıkmaz intibaksızlık gösterirler. Çünkü hayatta karşılaştıkları insanlar, anne-babaları gibi onlara aşırı sevgi göstermezler. Bütün bu çeşit olaylarda değişmeyen nokta, çocuğun az veya çok tecrit oluşudur. Sözgelişi, sindirim organlarında bozukluk olan çocuklar değişik tarzda beslendikleri için, diğer normal çocuklar gibi gelişemezler. Uzuvları eksik olan çocuklar zamanla yalnızlığa terkedilirler. Böyle çocuklar dış dünya ile ilişkilerini tam olarak kavrayamazlar. Arkadaşlık kuramazlar, kendi yaşıtlarının oyunlarına katılamazlar. Onlara imrenerek bakarlar veya küçümserler. Kendi kendilerine bir köşede oynamaya çalışırlar. Baskı altında eğitilen çocuklar da aynı şekilde yalnız kalırlar. Hayat onlara hiç güzel görünmez. Her zaman ve her yerde kötü izlenimlerle karşılaşacaklarını sanırlar. Bütün zorluklara sabırla boyun eğerler ya da zorluklarla mücadele ederler. Düşman saydıkları çevreye her an saldırıya hazırdırlar. Bu çocuklar hayatı ve kendilerinden beklenen ödevleri güç bulurlar. Kendi sınırları içinde güvenliklerini sağlamaya, tehlikelerden uzak kalmaya dikkat ederler. Kadere körü körüne boyun eğmektense, zorlukları ve tehlikeleri tercih ederler. Bu çocuklarda görülen diğer bir ortak özellik de, sosyal duygularını geliştirememiş olmalarıdır. Başkalarından çok kendilerini düşünürler. Buradaki vetireden görüldüğü üzere, bu tip insanlar genel olarak kötümser bir dünya görüşüne sahip olurlar. Hayatlarından memnun olmazlar.

3. Sosyal varlık, insan:

Bir insanın kişiliği hakkında bilgi sahibi olmak için, içinde bulunduğu ortamın değerlendirilip tanınması gerektiğini anlatmaya çalıştık. İnsanın hayatta yakın çevresinde karşılaştığı meselelere karşı takındığı tavır, başkalarıyla olan ilişkileri, bu meseleleri çözümleyişi, onun durumunu belirler. Çevreden gelen izlenimler, bebeğin, daha sonra çocuğun ve yetişkinin hayatı üzerinde sürekli olarak etki yaparlar. Daha hayatın ilk aylarında çocuğun hayata karşı durumunu anlayabiliriz. İki bebeği birbiriyle bu yönden mukayese etmek mümkün değildir. Her bebeğin kendine has davranışları vardır. Bu davranış ilk andan itibaren izlediği yönü bırakmaz ve daha belirli bir şekil alır. Çocuk ruhen gelişirken toplum ilişkilerinden etkilenir. Sosyal duygunun ilk belirtileri ortaya çıkar. Çocukta varlığını isbatlayan sevgi eğilimleri görülmeye başlar. Bu eğilimi dolayısıyla büyüklerin yakınlığına daha fazla ihtiyaç duyar. Çocuk, sevgi eğilimlerini, —Freud'un açıkladığı gibi— kendisine değil, başkalarına yöneltir. Bu duygu şüphesiz çeşitli değişiklikler gösterir ve yöneldiği kişiye göre değişir. İki yaşından sonra çocukların konuşmalarında da değişiklik görülür. Çocuk ruhunda dayanışma ve sosyal duygu esasen vardır. Bu duygu ruh hayatında başgösteren marazî bozukluklar neticesinde kaybolur. Sosyal duygu bütün hayat boyunca değişik biçimlerde kendini gösterir. Bu duygu yalnız aile çevresinde kalmayıp, millete, bütün insanlığa yönelir. Hatta sınırlarını daha da aşarak, hayvanlara, bitkilere ve diğer varlıklara, nihayet kâinata yönelir. Böylece insanı anlamayı amaç edinen gayretimizde önemli bir dayanak noktası buluyoruz. İnsanı sosyal bir varlık olarak düşünmek zorunluğunu anlıyoruz.

Dördüncü Bölüm

DIŞ DÜNYA İZLENİMLERİ

1. Genel dünya anlayışı:

Çevreye intibak zorunluğundan dolayı çevreden alman izlenimler ve ruh mekanizmasında meydana gelen sürekli değişiklikler, daha çocuk yaşında insanın dünya görüşünün ve ideal yönünün meydana geldiği anlayışına yol açmaktadır. Bu dünya görüşü ve yönü bir şekil bulmamıştır ve bir davranışla anlaşılamazlar. Fakat bize bilinenin hoş bir izlenimini veren, bizim için anlaşılır gözüken bir ortamda faaliyette bulunurlar. Bu anlayış yetersizlik duygusu ile çatışma halindedir. Ruhî hareketler bir amaçla birlikte ortaya çıkarlar.

Bu amaç hareket imkânı veya hareket hürriyeti ile mümkün olmaktadır. Hareket hürriyetinde meydana gelen değişiklik küçümsenmemelidir. İlk defa yerden kalkan bir çocuk yepyeni bir dünyaya girer. Bu dünya onun yabancısıdır. Bacakları üstünde durma gücüne bakarak gelecek için fazla bir ümide kapılabilir. İlk hareket sınamalarında, özellikle yürümeyi öğrendiği zaman değişik zorluklarla karşılaşabilir veya bu zorluklardan uzak kalabilir. Biz yetişkinlere önemsiz gibi görünen bu çeşitli izlenimler, olaylar, çocuk ruhu ve çocuğun dünya ile ilgili anlayışı üzerinde büyük etki yaparlar. Böylece hareket etmekte zorlukla karşılaşan çocukların

genel olarak hayal dünyalarında hızlı hareketler belirgin olurlar. Beğendikleri oyunlar, yapmak istedikleri işler kendilerine sorulduğu zaman, arabacılık, biletçilik ilh. yapmak istediklerini söylerler. Çocuklarda, yetersiz hareket hürriyetinden meydana gelen bütün zorlukları yenmek, hiç bir aşağılık, önemsizlik duygusunu duymayacakları bir noktaya ulaşmak arzusunun yer aldığını anlarız. Bu arzu özellikle gelişme zorluklarıyla karşılaşan çocuklarda kuvvetli bir mahiyet alır. Gözleri bozuk olan çocuklar dünyayı tam olarak algılayamazlar. Kulakları zayıf olan çocuklar yalnız bazı seslerle ilgilenirler. Yalnız bazı sesleri anlarlar. Anladıkları sesleri dinlerken büyük bir zevk duyarlar. Hatta müzikte başarılı bile olurlar (Beethoven).

Çocuğun kendisini kuşatan çevresine hâkim olmakta yararlandığı organlar arasında dış dünya ile zorunlu ilişkiler kurmaya elverişli olanlar duyu organlarıdır. Bu organlar dünyanın idrak edilmesinde yardım ederler. Bunların içinde en önemlisi gözdür. İnsan en çok göz vasıtasıyla dış dünyadan haberdar olur ve gerekli tecrübeleri sağlar. Böylece insanda çevrenin göze ait hayali meydana gelir. Bu göze ait hayalin önemi, çoğu zaman kulak, burun, dil ve deri gibi, geçici etkilenmelere bağlı duyu organlarının tersine, süreklilik gösteren, daima sabit kalan nesnelerle ilgili olmasıdır. Bazı durumlarda işitme duyumu ağır basar ve ruhî bir güç yaratır. Bu güç dünyanın sesle ilgili yanında kendini gösterir. Koku ve tad alma duyuları çok hassas olan insanlar vardır. Bizim toplumumuzda koku alma kabiliyetine sahip olan insanın durumu oldukça elverişsizdir. Hareket organları birçok çocuklarda önemli bir rol oynar. Kimi çocuklar doğuştan hareketli olurlar. Durmadan hareket ederler. Özellikle kas faaliyetine imkân veren işleri yapmak isterler. Uyurken bile bu hareket isteğinin etkilerini duyarlar. Yataklarında sürekli

olarak kımıldarlar. Taşkınlıkları çoğu zaman bir kusur gibi kınanan gürültücü çocuklar da bu gruba girerler. Genel olarak, karşılaştıkları izlenimlerin ve sağlanan imkânların yardımıyle bir dünya görüşüne ulaşmakta gözleri, kulakları ile olduğu kadar hareket organlarıyla da hayat karşısında yer almayan çocukların sayısı pek azdır. Bir kimseyi tanıyabilmek için, onun dış dünyaya hangi organı ile açık olduğunu anlamamız gerekir. Bütün bu ilişkiler dünya görüşünün meydana gelişinde ve böylelikle çocuğun sonraki gelişmesi üzerinde rol oynarlar.

2. Dünya görüşünü geliştiren unsurlar:

Dünya görüşünün meydana gelmesinde öncelikle yer alan özel ruh yapısı kabiliyetleri bir noktada birleşirler. Bir insanın izlediği amaç bu kabiliyetlerin yönlerini, güçlerini ve etkinliklerini tayin eder. Bu da insanın hayatın, çevrenin, bir olayın sadece bir yanını algılamasının sebebini göstermektedir. İnsan ancak şu veya bu şekilde gerekli bulduğu şeylerle ilgilenir. İnsanın izlediği gizli amaç ve onun bu amaçtan ne derece etkilendiği bilindiği zaman, insan ruh hayatının bu yönü de anlaşılmış olacaktır.

a) Algılar:

Duyu organları vasıtasıyla dışarıdan algılanan izlenimler ve heyecanlar beyine haber ulaştırırlar. Bu haberden beyinde bazı izler alıkonur. Bu izler, tahayyül ve hatıralar dünyasını yaratırlar. Algılar hiç bir zaman fotoğraf makinesine benzetilemez. Algı (İdrak) daima ferdin özelliğinden bir şeyleri kapsar. İnsan gördüğü her şeyi algılamaz. Aynı şeyi algılayan ve bununla ilgili olarak kendileriyle konuşulan iki

insan çok değişik cevaplar verebilir. Çocuk da çevresinde olup bitenlerden kendi özelliğine uyanları algılar. Sözgelişi, görme hazzı fazla gelişen çocuğun algıları geniş ölçüde göze ait olur. Bu hal insanların çoğunda görülür. Bazı insanlar dış dünyayı kulağa ait algılarla değerlendirirler. Bunu daha önce gördük. Bu algılar gerçeğe tam olarak uymazlar. İnsan dış dünya ile, özelliğine uygun ilişkiler kurar. Şu halde, bir insanın algıladığı şeylerle bunları algılama şekli onun asıl özelliğini meydana getirirler. İzlenim, sadece basit bir fizik olayı değildir. Ruhî bir olaydır. İzlenimin türüne, mahiyetine, bir insanın algılamasına ve davranışına bakarak insanın iç hayatına ait önemli sonuçlar elde etmek mümkündür.

b) Anılar:

Tabiî olan ruh organizmasının gelişme kabiliyetleri yönünden, zorunlu faaliyet içtepisine ve algılanan olaylara bağlı olduğunu kabul edebiliriz. Amaçla yönetilmek isteyen bu organizma insan yaradılışının hareket kabiliyetine sıkı bir şekilde bağlıdır. İnsanın dış dünya ile kurduğu bütün ilişkilerini ruh organizmasında toplaması ve düzenlemesi gerekmektedir. İntibakı sağlamaya çalışan bu organ ferdin varlığını devam ettirmek için bütün kabiliyetlerini geliştirmek zorundadır. Ruh organının, hayatın problemlerine verdiği ferdî cevapların, ruhun gelişmesinde bazı izler bıraktıkları, bu izlerin hafızada (bellek) değerlendirildiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Yalnız hatıraların devamları sayesinde insan geleceğini düşünebilir, önceden tahmin edebilir. Bütün hatıralarda amaca dönük maksadın yer aldığını, bütün hatıraların bizde tam bir bağımsızlığa ulaşmadıklarını, uyarıcı bir dil ile kendilerini belli ettiklerini söyleyebiliriz.

Bazı şeylerin hatırlanmalarının, diğer bazı şeylerin ise

unutulmalarının sebebini bilmek önemlidir. Hatırlanmaları belli ruhî bir yönün devamı için yararlı verileri hatırlarız. Unutulmaları yararlı verileri unuturuz. Bu durum hafızanın tamamiyle izlenen amaca uyan bir intibakın hizmetinde olduğunu göstermektedir.

c) Tasarımlar:

İnsanın özelliği, tasarımlarında daha belirli bir şekilde görülür. Tasarım, algılanan nesne ortadan kalktığı halde yeniden idrak edilen şeydir. Bir tür algılanan nesnenin hafızada yenilenmesidir. Burada ruhun yaratıcılık kabiliyeti rol oynamaktadır. Tasarlanan şey geçmişte gerçekleşen ve daha o zaman ruhun yaratıcı gücü ile etkilenen algı değildir. İnsanın yaptığı tasarım yeniden ve tamamen kendi özelliğinden meydana gelir. Bazı tasarımlar olağanüstü ölçülerden başka şekilde tezahür ederler. Fert, gerçekte mevcut olmayan uyarıcı şeylerin mevcut olduğunu düşünür. Bunlara hallüsinasyon denilmektedir. Yukarıda anlatılan şartlara benzer durumlarda meydana gelirler. Hallüsinasyon da, ruhun yaratıcı gücü ile ortaya çıkmaktadır ve insanın amacına maksadına göre belirirler. Buna bir örnek verebiliriz: Genç, akıllı bir kadın, ebeveyninin arzu etmediği bir evlilik yapmıştı. Anne-babasının bu evliliğe karşı davranışları yüzünden bütün ilişkileri bozulmuştu. Zaman geçtikçe genç kadın anne ve babasının hiç de doğru bir şey yapmadıklarını düşünüyordu. Her iki tarafın inatçı ve gururlu davranışları barışma deneylerini neticesiz bırakmıştı. Genç kadın çok iyi bir aileden geliyordu. Oysa yaptığı evliliğin şartları çok kötü idi. Bir süreden beri ortaya çıkan garip olaylara tanık olunmasaydı, dışarıdan bakıldığı zaman, bu evliliğe ve kadının kaderine kötü denemezdi. Babası tarafından sevilen bir kızdı. Baba-kız ilişkileri o kadar iyi olmasına rağmen, son-

radan böyle nasıl bozulabilir diye düşünülebilir. Baba, kızı evlendikten sonra ona son derece kötü davranıyordu. Bu arada kadın bir çocuk dünyaya getirmişti. Buna rağmen anne ve baba, kızlarına yaklaşmak için en ufak bir gayret göstermiyorlardı. Genç kadın onların bu davranışını anlayamıyordu. Kendisinin haklı olduğu bir konuda anlayışsızlıkla karşılaşmak acı geliyordu. Genç kadın ruhen iyi bir iş yaptığından şüphe etmiyordu. Annesi sert ve haksever, değerli özellikleri olan bir kadındı. Kızma da çok sert davranıyordu. Dışarıya karşı kocasına tâbi bir kadın olmasını biliyordu. Bu tâbiyetini belli bir ölçüde gururla gerçekleştiriyordu. Aileye bir de erkek çocuk ilâve olmuştu. Bu erkek çocuk, ailenin ismini devam ettirecek tek vâris olduğu için biraz daha fazla değer görüyordu. İşte bu durum kız çocukta üstünlük duygusunun kamçılanmasına sebep oldu. Genç kadın o zamana kadar hiç karşılaşmadığı, evliliği ile birlikte ortaya çıkan güçlükler dolayısıyla anne-babanın haksız davranışına karşı öfkesi gittikçe artıyordu.

Bir gece, daha henüz uykuya dalmadığı bir sırada başından şöyle bir olay geçer: Kapı açılır, Meryem Ana kendisine görünür ve şöyle konuşur: «Seni sevdiğim için haber veriyorum, Aralık ayının ortasında öleceksin; hazırlıklı olmalısın».

Kadın bu olaydan pek fazla korkmaz. Hemen kocasını uyandırır ve ona bütün herşeyi anlatır. Ertesi günü durumu doktor öğrenir. Kadının gördüğü hallüsinasyondan başka bir şey değildir. Kadın gördüklerinin ve duyduklarının doğru olduğunda ısrar eder. İlk bakışta mesele anlaşılmaz. Fakat araştırıldığı zaman bazı ipuçları elde etmek mümkündür. Kadın, ebeveyni ile arasındaki anlaşmazlık yüzünden zor durumda bulunmaktadır. Herkesten üstün olma eğilimine sahip olduğu yapılan muayene neticesinde ortaya çıkmıştır.

İçinde bulunduğu ortamdan kurtulmak çabası ile ilâhî kuvvete yaklaşarak bir konuşma kurmuştur. Meryem Ana'nın görünmesi, dua edenlerde olduğu gibi, sadece bir tasarımdan ibaret olabilirdi. O zaman bu olayın hiç kimse için bir özelliği olmazdı. Oysa kadın bununla yetinmez, daha etkili sebepler arar. İşte burada, ruhî yapıda buna benzer birtakım sunî olayların yaratıldığını görmekteyiz. Meselenin anlaşılması daha kolaylaşmaktadır. Rüya gören insanın da durumu aynı değil midir? Yalnız buradaki fark, kadının uyanıkken rüya görmüş olmasıdır. Bir diğer özellik de kadında yer alan üstünlük duygusunun teslimiyetle çatışması halidir. Burada dikkatimizi çeken şey şudur: Meryem Ana, herkes tarafından en iyi kabul edilen annedir. Bu iki annenin durumlarında bir uyumsuzluk var. Kendi annesi gelmediği için Meryem Ana görünmektedir. Bu görüntü anne sevgisinin eksikliğinin işaretidir. Kadın açıkça ebeveynini haksızlığa uğratmak için bir çıkar yol aramaktadır. Söz konusu olan Aralık ayı zaman olarak hiç de mânâsız değildir. Çünkü insanlar bu ayda ilişkilerini daha iyi düzenlerler, birbirlerine daha çok yaklaşırlar, hediyeler verirler, dargınlıklar ortadan kalkar ilh. Genç kadının problemi ile bu zaman arasında çok yakın bir ilgi göze çarpmaktadır. Meryem Ana'nın kendisine görünmesi güzel bir olay olsa bile, verdiği ölüm haberi yabancılaştırıcıdır. Bu haberi kocasına sevinçle anlatması da mânâlıdır.

Bu haber çevrede hemen duyulur. Annesi kızına gelir. Birkaç gün sonra Meryem Ana ikinci kere görünür ve gene aynı şeyleri söyler. Annesiyle karşılaşmasını sorar. Genç kadın, annesinin hâlâ haksız olduğunu kabul etmediğini söyler. Annesine karşı üstünlük eğilimini sürdürdüğü görülmektedir. Olay anne babaya anlatılır; bunun üzerine babası ile görüşür. Kadın durumdan gene memnun değildir. Babasının

rol yaptığını düşünür. Şimdiye kadar neden kızını hiç aramamıştır! Hep başkalarını haksız çıkarmak, kendini savunmak gayreti içinde olduğu anlaşılmaktadır. Buraya kadar anlatılanlardan şöyle bir netice çıkarabiliyoruz: Hallüsinasyonlar, insanın çok fazla ruhî bir çatışma içinde bulunduğu ve amacından uzaklaşmaktan korktuğu zaman ortaya çıkarlar. Bu hallüsinasyonlar eskiden olduğu gibi, bugün bile kültür bakımından gelişmemiş halk arasında, önemli ölçüde etkili olabilirler. Seyyahların el yazmalarından hallüsinasyonların yaşanmış olduğunu öğreniyoruz. Çölde dolaşan seyyahların susuzluk, açlık, yorgunluk ve yollarını şaşırmaları sebebiyle gördükleri seraplar bunlara örnektir. İnsan böyle bir durumda ikili bir ruh hali içinde bulunmaktadır; bu hal hayal gücünü zorlamaktadır. İnsan içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtularak daha zevk verici bir ortama ulaşmak ister. Böylece yorgunluğunu unutur, yeniden güçlenir, daha dayanıklı olur. Bu tarz bir düşünüş tıpkı merhem veya narkoz etkisi yapar. Hallüsinasyonlar bizim için yeni bir olay değildir. Bunlar da daha önce gördüğümüz algılar, anılar ve tasarımlar gibi görüntülerdir. İleride göreceğimiz rüyalar da aynı türdendirler. Bu tür görüntüler, kritik mefhumunun ortadan kalkmasıyla rahatlıkla faaliyete geçerler. İnsan zor durumlarla karşılaştığı veya güçleri sınırlandığı zaman, güçlükleri yenmek istediği zaman ortaya çıkmaktadırlar. İnsanda yer alan ruhî ikilik çok aşırı giderse, artık kritik söz konusu olamaz. O zaman şu ana kaide geçerli olmaktadır: «Kendi kendine yardım et.» Ruh organında hemen tasarım faaliyeti kendini gösterir ve hallüsinasyonlar oluşur. Hallüsinasyonların diğer bir başka görüntüsü de illüzyonlardır. İllüzyonların hallüsinasyonlardan farkı, dışarıdan etkide bulunan birleştirici unsurların ortaya çıkmalarıdır. Yalnız bu unsurlar kendilerine has bir biçimde görülürler: Buna ör-

nek Goethe'nin «Erlkönig» eseridir. Temelde gene ruhî çatışma yer almaktadır.

Bir diğer olayda, ruhun yaratıcı gücü sayesinde hallüsisinasyon veya illüzyonların nasıl meydana geldiğini göreceğiz.

İyi bir aileden gelen bir erkek, kötü eğitim şartları yüzünden kendisini geliştirememiş, basit bir kâtiplik işi bulmuştu. Bundan sonra da yükselme veya iyi bir iş sahibi olmak ümidini kaybetmişti. Bu ümitsizliğinin yanı sıra, çevresinin istekleri onun ruhunda beliren çatışmayı iyice arttırıyordu. Kendisini içkiye vermişti. Böylelikle durumunu unutmaya çalışıyordu. Bir süre sonra sayıklama nöbetleriyle hastahaneye gidiyor. Ayyaş cinneti denen bu hallüsinasyonlarda, fareler ve siyah renkte hayvanlar gördüğü anlaşılıyor. Hastanın mesleği ile ilgili başka hallüsinasyonlar da ortaya çıkıyor. Kendisini tedavi eden doktorlar içkiye son derece karşı insanlar. Onu sıkı bir perhize sokuyorlar. Hasta alkol tutkusundan kurtuluyor, iyileşerek hastahaneden çıkıyor. Üç sene alkol kullanmıyor. Bunun üzerine hastahaneye başka şikâyetlerle geliyor. Şimdiki işi toprak işçiliğidir. Çalışırken sürekli olarak karşısında sırıtan, onunla alay eden bir adamın belirdiğini anlatıyor. Bir keresinde çok kızdığı bir sırada eline bir alet alıyor ve adama fırlatıyor. Gerçek bir adamın olup olmadığını anlamak istiyor. Adam kaçıyor, sonra onunla boğuşmaya başlıyor.

Önce hallüsinasyon görmüştür, fakat boğuştuğu adam gerçektir. Hastahaneden çıktıktan sonra içkiyi bıraktığı halde durumu bozulmaya devam ediyor. İşinden ayrılıyor, evini terkediyor. Yaptığı toprak işçiliği hem kendisi hem de akrabaları tarafından küçümseniyordu. Ruhî çatışma ortadan kalkmamıştı. İçkiyi bıraktığı için teselli olamıyordu. İlk işini içki yardımıyla geçiştirebilmişti. Aile çevresinde kabili-

yetsizliği yüzünden kınanıyordu. Gerçeklerle karşılaşınca daha da çok acı çekiyordu. Önceden olduğu gibi gene içkiye başladı. Her şeye bir ayyaş gözüyle bakıyordu. Kendisini, hayatını içki yüzünden mahvettiğine inandırıyordu. Hasta olduğu için, bu değersiz işinden de uzaklaştırılacaktı. Bir süre sonra tekrar hastahaneye gitti. Bütün talihsizliğini içki tutkusuna bağlıyordu ve kendini böyle avutuyordu. Bu sayede hâlâ kişiliğini korumaya çalışıyordu. Kişilik duygusunu ayakta tutmak isteği, onun için yaptığı işten daha önemli idi. Hiç kimsenin kendisinden daha iyi olmadığını söylüyordu. Kendisini haklı göstermeye çalışan bir ruh hali içindedir.

3. Hayal gücü:

Hayal gücü ruh organının diğer yaratıcı bir eseridir. Bunun izlerini daha önce üzerinde durulan bütün olaylarda görebiliyoruz. Bazı anılar birinci plânda yer aldıkları ruh hallerinde veya tasarımlar ortaya çıktıkları zaman kendilerini gösteren şeyleri andırmaktadır. Hayal gücü de esaslı bir unsur olarak, bir organizmanın hareket halinde olduğu zaman zorunlu bir şekilde getirdiği bir ön bilgiyi kapsar. Hayal gücü de organizmanın hareketliliğine bağlıdır. Hattâ bu bir öngörme şeklinden başka bir şey değildir. Gündüz rüyaları da denen çocuk ve yetişkin hayallerinde, bu hayaller tamamiyle boş oldukları zamanlarda bile, daima insanın kendine göre yöneldiği gelecekle ilgili tasarımlar rol oynamaktadırlar. İnsan önceden gördüğü geleceğini yaratmaya çalışır. Çocuk hayalleri izlendiği zaman, çocukta güçlülük arzunun önemli bir faktör olarak geniş bir yer tuttuğu, yansıyan şeylerin daima üstünlük amaçları oldukları görülür. Kurulan hayallerin çoğu şu kelimelerle başlar: «büyüdüğüm

zaman» ilh. Büyümeye devam edeceklermiş gibi yaşayan yetişkinler de vardır. Güçlülük yönünün açıkça göründüğü ruh hayatının, ancak amaç konumu önceden yer aldığı zaman gelişebileceğini göstermektedir. İnsan kültüründe bu amaç değerlenme amacıdır. Bu konuda insan hiç bir zaman tarafsız kalamaz. Çünkü toplumsal hayatta daima kendisini ölçü olarak alır. Bu hayatta üstünlük eğilimi ve başarılı yarışma arzusu kendilerini gösterirler. Böyle olunca, çocuk hayallerinde karşılaştığımız gibi bu önceden görüş şekillerinin daima güçlülük tasarımları olmalarının sebebi anlaşılır.

Bu tasarımların genişliklerine, hayal gücünün büyüklüğüne gelince, burada hiç bir kural ortaya atılamaz. Başka bir deyişle, burada da genelleştirme yanlışlığından uzak kalmak gerekir. Yukarıda belirtilen çok sayıda hallere karşılık başka bir şekle göre özellik taşıyan haller de vardır. Hayatlarından memnun olmayan çocularda hayal gücünün fazla gelişmesi normaldir. Bu normalliğin yanında genel olarak daha güçlü bir ön görüş yer alır. Böylece az veya çok acı çeken, sürekli olarak hayatın fenalıklarıyla karşılaşan çocuklarda güçlü bir hayal gücü ve gerçek olmayan şeylerle uğraşmak eğilimi vardır. Daha sonra, çoğu zaman bir gelişme evresi ortaya çıkar. Burada hayal gücü gerçek hayattan uzaklaşmakta rol oynar. Bundan başka, hayal gücünden gerçek hayatın kötülenmesinde yararlanılır. Bu gibi hallerde hayal gücü, hayatın bayağılığı, aşağılığı karşısında ayaklanan insanın aşırı *güçlülük arzusu mahiyetini alır.*

Hayal gücünde yalnız güçlülük yönü kendini göstermez. Hayal gücünde sosyal duygu da geniş ölçüde rol oynar. Çocuk hayalleri hemen hemen hiç bir zaman yalnız çocuğun güçlülüğü ağır basacak şekilde ortaya çıkmazlar. Çocuk, güçlülüğünden başkalarının da şu veya bu tarzda yararlanacağı şekilde yararlanır. Bunu bir kurtarıcı, bir destek, başka-

ları için tehlikeli bir devi yere sermek şeklinde kendilerini gösteren hayallerde görürüz. Çocuğun mensup olduğu aileden olmadığını belirten hayale çok rastlanmaktadır. Gerçekten birçok çocuk başka bir aileden geldiği, günün birinde gerçeğin anlaşılacağı ve asıl babalarının (asıl babaları daima önemli bir kişidir) kendilerini aramaya gelecekleri düşüncesine kuvvetli bir şekilde bağlanırlar. Bu, özellikle fazlaca aşağılık duygusu duyan, yoksunluklarla karşılaşan, ihmal edilen, çevrelerinden bekledikleri yakınlığı göremeyen çocuklarda ortaya çıkar. Bu çeşit büyüklük eğilimi çoğu zaman çocuğun dış görünüşünde bile kendini belli eder. Çocuk bir yetişkin gibi hareket eder. Bazı özel şekillerle hastalığa kaçan hayal gücü bozukluklarına rastlanır. Meselâ, bu gibi hallerde insan sert kumaştan yapılmış şapkalara, pipoya karşı fazla ilgi duyar. Bu kimse bir kız olduğu takdirde erkekliğe özenir. Erkek çocuklar gibi giyinen birçok kızlar vardır. Kimi çocuklarda hayal güçlerinin fazla yetersiz olduğundan şikâyet edilir. Bu şüphesiz yanlış bir görüştür. Bu çocuklar ya hayal ettikleri şeyleri söyleyemezler veya hayal güçlerini önlemeye kendilerini zorlayan sebeplerle karşılaşırlar. Bu şekilde çocuğun güçlülük duygusunu duyması mümkündür. Bir gerçekliğe uyma içtepisinin etkisiyle hayal gücü bu çocuklara insana yakışmayan ve çocukça bir şey gibi görünebilir. Bu yüzden bu çocuklar hayal gücünü inkâr ederler. Bazı hallerde bu durum daha da ileri giderek hayal gücü hemen hemen yok gibi görünür.

4. Rüyalar:

Yukarıda anlatılan gündüz rüyalarından ayrı olarak çok erkenden ortaya çıkan ve büyük bir faaliyeti bildiren, hatta

geliştiren bir başka fenomen daha vardır. Bu, uyurken görülen rüyalardır. Eskiden psikologlar, bir insanın gördüğü rüyanın, onun karakterini tanımaya yararlı olduğunu ileri sürmüşlerdi. Gerçekten rüya bütün çağlarda insan düşüncesinde geniş ölçüde yer almıştır. Gündüz rüyaları insanın geleceği hakkında bir çıkar yol aradığı ve güvenlik içinde yoluna devam etmek istediği zaman ortaya çıkarlar. Rüyalarda geleceğe kuvvetli bir şekilde hazırlanmak, karşılaştığı meseleyi çözmek isteyen bir insanın güçlülük çizgisi yer almaktadır. Ruh hayatının incelenmesinde rüyalar bize önemli bilgiler sağlamaktadırlar.

5. Özdeşleme: (Kendini başkasının yerine koymak)

Öngörme fonksiyonunda ruh organizması başka bir kapasiteye daha sahiptir. Öngörme, hareket edebilen organizmalar için kaçınılmaz bir zorunluktur. Çünkü bu organizmalar sürekli olarak gelecekle ilgili meselelerle karşılaşırlar. Ruh organizması bu kapasitesi sayesinde hem gerçeklikte var olan şeyleri duyar hem de daha sonraları rastgele meydana gelecek şeyleri tahmin eder. Bu, «özdeşleme» denen şeydir. Bu kapasite insan ruhunun her alanında kendini gösterecek kadar yaygındır. Burada tek şart öngörme zorunluğundan başka bir şey değildir. Herhangi bir mesele ile karşılaştığım zaman nasıl hareket etmem gerektiğini tasarlamak, düşünmek zorundayım. Aynı şekilde bu izlenimler hakkında sağlam bir hükme ulaşmam için bir zorunluktur. Bu hüküm henüz tam olarak olgunlaşmamış durumdan elde edilebilir. Yalnız karşılaşılacak olan durumla ilgili düşünceleri, duyguları, hayatları birleştirmek suretiyle bir durum alınabilir. Bu da özel bir gücü bir noktaya yönelterek, aynı derecede özel bir ön-

görüşle bir noktadan uzak kalarak mümkün olabilir. Özdeşleme, daha biriyle konuşurken kendini belli eder. Durumu ile özdeşleme yapılmadan bir kimse hakkında bir şey bilinmez. Özdeşleme bir tiyatro oyununda da kendine has artistik bir şekil kazanır. İnsan, büyük bir özellik gösteren bir duygu, birini tehdit eden bir tehlike karşısında özdeşleme yapar. Bu gibi hallerde özdeşleme bazen insanın kendisini tehlikeye atmadan koruyucu ve savunucu hareketler yapacak kadar kuvvet kazanır. İnsan tiyatroda aktörlerin belirttikleri duyguları paylaşır. Onların rollerine içinden atılır. Böylece özdeşleme tecrübesini yaptığımız her şeyle kuvvetli bir şekilde birleşir.

Bu fonksiyon, başkalarına ait heyecanları, duyumları ve duyguları paylaşma imkânı, tabiî sosyal duygudan meydana gelmektedir. Bu duygu tamamiyle evrensel bir duygudur. Bütün bir evren dayanışmasının yansımasıdır. Bu duygu bizde yer alır. Ondan uzak kalamayız. Bu duygu bize vücudumuzun dışında kalan nesneleri anlamak imkânını sağlar. Sosyal duyguda olduğu gibi özdeşlemede de çeşitli dereceler vardır. Özdeşlemedeki derece farkları daha çocukluk çağında kendilerini gösterirler. Bazı çocuklar bebekleriyle canlı imişler gibi meşgul olurlar. Buna karşılık bazı çocuklar sadece bebeklerinin içlerinde neler bulunduğunu anlamaya çalışırlar. Sosyal hayat ilişkileri insanlarla değil de cansız veya az önemli nesnelerle kurulduğu zaman gelişme tamamen durabilir. Hayvanlara eziyet etme hali çocuklarda fazla görülür. Özdeşlemenin hemen hemen tamamiyle yokluğu kabul edilmeden bu hal anlaşılamaz. Özdeşleme başka varlıkların duyarlığını paylaştırır. Diğer bir sonuç da bu çocukların toplulukta gelişmeleri için hiç bir şey ifade etmeyen nesnelerle ilgilenmeleridir. Bu çocuklar başkalarının çıkarlarını gözönünde bulundurmazlar. Sadece kendilerini düşü-

nürler. Bütün bunlar özdeşlemenin yetersizliğinden meydana gelmektedirler. Bu yetersizlik insanın yaptığı işde işbirliğinden uzak kalmasına yol açabilir.

6. Bir insanın başkaları üzerindeki etkisi: (İpnotizma ve telkin)

Başkaları üzerinde yapılan etkilerin nasıl meydana geldikleri sorusuna ferdî psikoloji genel olarak, burada da dayanışma fenomenlerinin rol oynadıkları cevabını vermektedir. Öğretmen - öğrenci, ebeveynler - çocuklar, karı - koca arasında kurulan ilişkilerde olduğu gibi, bu etki bazı hallerde çok kuvvetli olabilir. İnsan, sosyal duygunun etkisiyle bir dereceye kadar başkalarının etkilerini arar. Yalnız insan, hakları kendisi üzerinde etki yapanlar tarafından tanındığı ölçüde etkilenmeğe elverişli olur. Kendisine zarar verilen insan üzerinde sürekli etki yapılamaz. İnsan, hakkının güven içinde olduğunu duyduğu durumlarda en iyi şekilde etkilenebilir. Bu görüş özellikle eğitimde önem kazanmaktadır. Bu anlayışa uymayan başka bir eğitim şekli önerilebilir, hatta uygulanabilir. Yalnız bu görüşe dayanan eğitim etkili olur. Çünkü bu gibi hallerde eğitim en tabiî bir noktadan, dayanışma duygusundan hareket eder. Bu duygu ancak toplulu. ğun etkisinden uzak kalan bir kimsede başarısızlığa uğrar. Toplumsal duygudan mahrum bir insanın etkilenmesi güçleşir veya mümkün olamaz. Böyle bir insan her türlü etki sınamalarına başkaldırır (itiraz ruhu).

Bütün bunlardan, çevreleri tarafından az veya çok hırpalanan çocukların kendilerini eğiten kimselerin etkilerine fazla elverişli olmadıklarını, bu etkileri pek aramadıklarını söyleyebiliriz. Birçok hallerde dıştan gelen baskılar her tür-

lü direnmeyi kırarlar. Bundan şüphe etmiyoruz. Her etkinin benimsendiğini ve izlendiğini sanırız. Bu itaatin hiç bir değer taşımadığını görmekte gecikmeyiz. Bu çeşit itaat bazen gerçekte acaip bir mahiyet kazanabilir. İnsanı hayata elverişsiz bir hale getirebilir (körü körüne itaat gibi). Bu gibi hallerde kendiliğinden yapması gereken her işde daima başkalarından emir bekleyen biriyle karşılaşılır. Bu itaat çok ileri gidebilir, hatta tehlikeli olabilir. Böyle itaata alıştırılmış çocuklar çoğu zaman kendilerini himayeleri altına alan kimselerin bütün isteklerini yerine getirebilirler. Onların emri ile suç işleyebilirler. Bu itaat şekli özellikle, karanlık işlerin yapıldığı çevrelerde çok zararlı olabilir.

Bu çevrelerdeki bütün kötü işlerde bu kimseler alet olarak kullanılırlar. İnanılmayacak kadar büyük bir itaat gösteren bu insanlar itaatlarından ihtiraslarını gerçekleştirmekte yararlanırlar ve bundan haz duyabilirler.

Normal hallerde etkilenmeye en elverişli olan kimseler sosyal duyguları en az zorlukla karşılaşmış olan insanlardır. Buna karşılık, üstünlük, büyüklük eğilimleri fazla gelişmiş olan insanlar başkalarının etkilerinden kaçarlar. Bundan anlaşılacağı gibi, eğitime elverişlilik güçlülük eğilimi ile ters orantılıdır. Bu gerçekliğe rağmen, bizim aile eğitimimiz daha çok özellikle, çocukta üstünlük duygusunu geliştirmeye, büyüklük arzusunu meydana getirmeye çalışmaktadır. Bunu bilmeden ve rastgele yapmamaktadır. Kültürümüz de böyle bir büyüklük eğilimine önem vermektedir. Bunun sonucu olarak, anneler, babalar, çocukların hayatta büyük başarılar elde etmelerini, her bakımdan başkalarını geçmelerini istemektedirler.

Yükseklik duygusuna önem veren eğitim metodunun ne kadar yanlış olduğunu ve ruhî gelişmede doğurduğu güçlük-

leri, ileride karakter özellikleri bölümünde daha etraflıca inceleyeceğiz.

Çevrenin isteklerine büyük ölçüde itaat eğilimi gösteren kimselerin durumu, ipnotize edilen kimse ile benzerlik göstermektedir. İpnotizmaya hazır olabilmek için, karşıdan gelen her isteğe itaat etmek zorunludur. Bir kimse ipnotize olmak istediğini söyleyebilir veya inanabilir. Buna rağmen ruhen itaata hazır değildir. Bir diğeri böyle bir şeye asla inanmadığını söyler, fakat itaata hazır olabilir. Bu durumda önemli olan, o kimsenin sözleri veya inanması değil, onun ruhî durumudur. Bu gerçeğin bilinmemesi çoğu zaman karışıklıklara yol açmaktadır. Buna karşı direnir gözükenler sonunda ipnotize eden kişinin isteklerine boyun eğerler. Bu boyun eğme çeşitli seviyede olduğu için, ipnotizmanın sonuçları da her insanda değişiktir. İpnotize edilecek kimsenin ruhen hazırlıklı olması ön şarttır. İpnotizma, bir tür uykuya dalma halidir. Anlaşılmaz olan, bu uykunun başkasının irade ve isteğiyle meydana gelmesidir. Ancak bu isteğe açık olan bir kimsede ipnotizma etkili olabilir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, burada uyutulan kimsenin şahsî özelliği rol oynamaktadır. Bir başkasının etkisiyle meydana gelen bu tuhaf uyku hali, normal uykudan biraz farklıdır. Bu durumda hareketler durgunlaşır. Hareket merkezlerini ipnotize eden kişi sevk ve idare der. Uyku ile uyanıklık arasında bulunan kimse, ipnotizma sırasında olup bitenleri hatırlar.

Kültürümüz için ruh organının en önemli kazançlarından biri olan kendini tenkit tamamen ortadan kalkar. Uyuyan kimse, uyutanın bir nevi uzvu haline gelir. Onun isteklerine tabi olur.

Başkaları üzerinde etki yapmağa çalışan insanların çoğu, etki kabiliyetlerini kendilerine özgü sandıkları bir güçte aramaktadırlar. Bu büyük bir karışıklığa, sapıklıklara (anoma-

lilere), özellikle telepati ve ipnotizma ile uğraşan insanların sebebiyet verdikleri isyan ettirici aşırılıklara yol açmaktadır. Bu kişilerin, insanları bir alet gibi kullandıkları söylenebilir. Bundan yaptıkları işin bir aldatmaca olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. İnsan yaradılış olarak tabi olmaya yatkındır, kendisinden üstün bir kuvveti kabul etmek ister, kendisiyle blöf yapılmasına müsaade edebilir, başkalarının emrine uyabilir. Bütün bunlar insanın toplumsal yaşantısına düzen getirmekten çok, tabi olanların daha sonradan isyan etmelerine yol açabilir. Şimdiye kadar telepati veya ipnotizma ile uğraşan kişilerin deneylerinde uzun süre başarılı oldukları söylenemez. Önemli bilim adamları da güçlerini medyumlar üzerinde denemek istemişlerdir. Bazen daha karışık durumlar görülebilir. Meselâ, uyumak isteyen kimse hem yalan söyler tem de tabi olur; karşısındakini yanıltabilir. İpnotize eden kişi ile edilen arasındaki ilişki; birinin tabi olma eğilimi, diğerininki ise blöf sanatıdır. İnsan, hayatta kendisi hakkında karar verme alışkanlığını elde etmişse ve başkalarının kararları fazla bir etkide bulunmazsa, o insanın ipnotize edilmesi güçtür. Bütün bu olaylardan körü körüne itaattan başka bir şey olmadığı anlaşılmaktadır.

Burada telkin üzerinde de durmak yerinde olur. Telkinin özü ancak, geniş anlamda izlenimlerle beraber düşünüldüğü zaman anlaşılır. İnsan sadace izlenimlerle karşılaşmakla kalmaz. Sürekli olarak bu izlenimlerin etkilerini duyar. Uyarmalar, inandırmak amacını güden denemeler, başkaları tarafından yapıldıkları zaman telkin kendini gösterir. Bir kimsede yer alan görüşleri değiştirmek ve kuvvetlendirmek için telkin yapılır. Telkinin güçlüğü, insanın başkalarından gelen etkilere karşı çeşitli tepkiler göstermelerinden ileri gelmektedir. Bundan başka, telkinin tesirleri insanın bağımsızlık derecesine göre değişmektedir. Burada başlıca iki ti-

pin varlığını düşünebiliriz. Bazı insanlar başkalarının düşüncelerine fazla önem verirler. Bunun sonucu olarak kendi görüşlerinin doğruluklarına pek inanamazlar. Başkalarına fazla yer verirler. Onların düşüncelerini kolaylıkla kabul ederler. Bazı insanlar ise, başkalarından gelen her şeyi bir müdahele sayarlar. Yalnız kendi düşüncelerinin doğruluklarına inanırlar.

Başkalarının düşüncelerini, doğru veya yanlış olup olmadıklarını düşünmeden red ederler. Her iki tipte de bir önemsizlik, güçsüzlük duygusu rol oynamaktadır.

Beşinci Bölüm

AŞAĞILIK DUYGUSU VE DEĞERLENMEK EĞİLİMİ

1. İlk çocukluktaki durum:

Tabiatın haksızlıklarına uğrayan çocukların insanlara ve hayata karşı, hayatlarının ilk yıllarında yaşamak sevincini duyanlarınkinden farklı bir durum aldıklarını biliyoruz artık. Organları yetersiz olan çocuklar sosyal duygularını, başkalarının çıkarlarından çok kendilerininkini düşünmeyi ve çevrelerine hâkim olmayı amaç edinecek derecede bozan hayatla kolayca mücadeleye girişirler. Yetersiz organlar için söylediklerimizi, başkaları tarafından çocuklara yapılan ve ağırlık dereceleri değişen baskı mahiyetini taşıyan, çevre ile çatışmalara yol açan etkiler için de söyleyebiliriz. Alın yazısı denilen şey erkenden kendini belli eder. Bu çocuklar iki yaşından itibaren kendilerini yaşıtlarından farklı bulabilirler. Yetersizliklerinin etkisiyle başka çocuklardan daha fazla isteklerde bulunabilirler. Kendilerini daha çok hak sahibi sayabilirler. Bütün çocuklar hayat karşısında yetersizdirler. Kendilerine hayata ancak zorlukla uyabildikleri inancını veren sürekli bir baskı ile karşılaşırlar. Bütün bunlar, her ruh hayatının başlangıcında hafif veya kuvvetli bir aşağılık duygusunun yer aldığını göstermektedir. Bütün içtepiler bu noktadan hareket ederler. Buna göre gelişirler. İçtepisel de

diğimiz kuvvet budur. Çocuk belli bir amaç izler. Bu amaçta, onun tatmin duygusu, hayatının geleceğinin korunması ve güvenliği saklıdır.

Çocuğu özelleştiren ve onun organik kapasitelerine sıkı bir şekilde bağlı bulunan durumu almasıyla eğitiminin temeli atılır. Aşağılık duygusunun bütün çocuklarda bulunması yüzünden, bu temel, özellikle iki sebep yüzünden sarsılır. Bu sebeplerden biri güçlenen, şiddetlenen ve sürüp giden bu duygunun kendisinden meydana gelir. Diğeri ise, tatmin, güvenlik, eşitlik ile beraber çevrede üstünlüğü sağlamaya elverişli bir güçlülük hırsını geliştiren bir amaçtan ortaya çıkar. Çocukların daima bu yolu izledikleri görülür. Onların eğitimlerini zorlaştıran şey bütün hallerde kendilerini sürekli olarak aşağı, doğuştan yetersiz bulmaları ve çoğu zaman, yetişkinler tarafından ihmal edilmeleridir. Bu veriler daha esaslı bir şekilde kavrandıkları zaman, gelişmenin ne kadar ters bir yol izlediği, gelişme şeklinin bütün başarısızlıklarda rol oynadığı anlaşılır. Her çocuk, kelimenin gerçek anlamıyla bu tehlike ile karşılaşılabilir. Çünkü bütün çocuklar aynı durumdadırlar. Yetişkinlerle beraber bulundukları için kendilerini zayıf ve küçük görürler, yetersiz ve aşağı bulurlar. Böyle bir durumda çocuk, işlerini kendisinden beklenen şekilde yapabileceğine inanamaz. Daha burada önemli eğitim yanlışlıkları yapılır. Çok şeyler istenmek suretiyle, çocukta hiçlilik duygusu yaratılır ve geliştirilir. Bazı çocukların dikkatleri sürekli olarak önemsizlikleri, küçüklükleri, aşağılıkları üzerine çekilir. Bazı çocuklara karşı bir bebek, bir oyuncak gibi hareket edilir. Yahut onlara, dikkatle saklanması gereken bir eşya, ağır bir yük gibi bakılır. Bütün bu davranışlar, çoğu zaman bir arada yer alabilirler. Çocuklarda, onların yetişkinleri memnun etmek veya yetişkinlerin rahatlarını kaçırmak için var oldukları duygusu yaratılır. Çocuklarda bu

şekilde meydana getirilen kuvvetli aşağılık duygusu hayatın bazı özellikleriyle daha güçlenebilir. Çocukların hiç bir zaman ciddiye alınmamaları, önemsiz görülmeleri her türlü haktan yoksun olduğu düşüncesinin yaratılması, yetişkinlere daima yer vermek mecburiyetinde bulunduğu inancının meydana getirilmesi, çocuğun susturulması ilh. gibi halleri bu özellikler arasında sayabiliriz. Bundan başka kimi çocuklar yaptıkları bütün işlerde gülünç duruma düşmek korkusu ile büyürler. Çocuklarla alay edilmesi gibi kötü alışkanlıklar, onların gelişmelerinde son derece zararlı olmaktadır. Alay edilmek korkusu bazı çocukları yaşadıkları sürece izler. Bu çocuklar büyüdükleri, yetişkinlik çağına ulaştıları zamanlarda bile bu korkunun etkilerinden kendilerini kurtaramazlar. Gerçek olmayan şeyleri söylemek suretiyle çocukları ciddiye almıyormuş gibi hareket etmek de çok zararlıdır. Bu hal çocukların çevrelerindeki kimselerin, hatta hayatın ciddiyetinden şüphe etmelerine yol açar. Çocukların daha okula yeni başladıkları zaman gülüp eğlendikleri görülür. Okulu ciddî bir şey gibi değil de, ebeveynlerinin onlara hazırladığı bir şaka gibi gördüklerini söylerler.

2. Aşağılık duygusunun telâfisi:

Bir amacın ortaya atılmasına yol açan ve bu amacın bir şekil kazanmasına yardım eden şey aşağılık, güvensizlik, yetersizlik duygusudur. Çocukluğun ilk yıllarından itibaren ön plânda yer almak arzusu, ebeveynlerin dikkatlerini çekmek isteği kendini gösterir. Değerlenme amacını güden içtepinin ilk işaretleri bunlardır. Bu içtepi aşağılık duygusunun etkisiyle gelişir ve çocuğu çevresinde üstün gösterecek bir amacı seçmeye teşvik eder.

Bu üstün amacın meydana gelmesinde sosyal duygunun güçlülüğü de rol oynar. Bir çocuğu, bir yetişkini ancak kendisinde yer alan sosyal duygu ile başkalarından daha üstün ve güçlü olmak hususundaki isteği karşılaştırmak suretiyle anlayabiliriz. Amaç, kendisine üstünlük duyma imkânını sağlayacak ve kişiliğini, hayatı yaşamaya değer bir hale getiren bir seviyeye yükseltecek bir şekilde meydana gelir. İzlenimlere değerlerini kazandıran, algıları yönelten ve etkileyen, tasarımlara şekillerini veren, yaratıcı kuvveti yöneten yine bu amaçtır. Bu kuvvetle tasarımları yaratırız. Bu tasarımların anılarını kazanırız ve unuturuz. İzlenimlerin hiç de mutlak büyüklük taşımadıkları, izlenimlerin ruha hâkim bir amacın izlenmesinin etkileriyle karşılaştıkları, bundan başka algılarımızın daima bir seçime göre, iyice belirli bir maksat ile meydana geldikleri tasarımlarımızın da hiç bir mutlak değeri kapsamadıkları, fakat izlenen amacın yaptığı etkiye tabi oldukları, öte yandan her olayı bize amacımızı açık bir şekilde devam ettirmeğe elverişli görünen tarafa yöneltmeğe gayret gösterdiğimiz düşünüldüğü zaman burada da her şeyin izafi olduğu ve kesin, sarsılmaz gibi görünen değerlerin gerçek olmadıkları anlaşılır. Bir varsayım ile, aslında var olmayan bir noktaya, bir çeşit yaratıcı bir kuvvet ile tutunuruz. İnsan ruh hayatının yetersizliğinden meydana gelen bu inanç bilimin ve hayatın kendisinin, meselâ, aslında var olmayan fakat varlıkları kabul edilen enlemlerle dünyayı bölmek gibi, yaptığı denemelere benzemektedir. Bütün ruhî varsayımlarda şu fenomenlerle karşılaşmaktayız: Daha esaslı bir incelemenin bizi yokluğuna tam olarak inandıracağı değişmez bir noktanın varlığını kabul ediyoruz. Fakat biz hayat çıkmazında bir yön bulabilmek, bir hesap yapabilmek için böyle hareket ediyoruz. İzlenimlerden başlamak suretiyle bütün şeyleri hesabını yapabileceğimiz ve etkin olabileceğimiz bir

alana naklederiz. İnsan ruh hayatını gözönünde bulundururken sağlam bir amacı kabul etmenin yararı budur.

İnsan kültürü için büyük bir tehlike olan güçlülük içtepisine nasıl karşı konulacağı ve bu içtepinin en yararlı bir yöne nasıl çevrileceği işine gelince, burada bir zorluk kendini göstermektedir. Çünkü bu içtepinin meydana gelişini çocuktan öğrenmek güçtür. Yalnız oldukça geç bir zaman sonra bir fikre ulaşılabilir. İyileştirmek için, kusurlu bir gelişmeye müdahele edilebilir. Bununla beraber, çocukla bir arada bulunulması, güçlülük içtepisi daha fazla hâkimiyet kazanmayacak şekilde çocuktaki sosyal duygunun geliştirilmesine çalışılması, bu yönde hareket etmek imkânını sağlar.

Diğer bir zorluk da çocukların bu içtepi hakkında açık bir şekilde konuşmamalarından meydana gelmektedir. Çocuklar bu içtepiyi saklarlar. Sadece gizli bir şekilde iyi niyet ve yakınlık duygusu maskesi ile gerçekleştirmeğe çalışırlar. Oldukları gibi görünmekten sakınırlar. Zorlukla karşılaşmayan ve gittikçe kuvvetlenen güçlülük hırsı çocuk ruhunun gelişmesinde karışıklıklar yaratır. Güvenlik ve güçlülük isteği, cesareti küstahlık, itaatı sinsilik ve sevgiyi başkalarına isteneni yaptırmayı, başkalarının itaatını sağlamayı amaç edinen bir kurnazlık haline getirebilir.

Çocuk üzerinde etki yapan ölçülü eğitim bir maksattan hareket eder. Bu maksat şuurlu veya şuursuzdur. Çocuğa güvensizlikten kurtulmasında yardım etmek, hayat için beceriklilik, bilgi sağlamak ve gelişmiş bir anlayışı, başkalarına yer verme duygusunu kazandırmak amacını güder. Nereden gelirlerse gelsinler, bütün bu gayretler, büyüdüğü ölçüde çocuğa kararsızlıktan ve aşağılık duygusundan kurtarmaya elverişli yolları sağlamalıdırlar. Böyle yapıldığı takdirde çocuk, ruhunun oluşumlarını aksettiren karakter özelliklerinin çizdikleri yolu izler.

Güvensizlik ve aşağılık duygusunun tesirlilik derecesi her şeyden önce çocuğun düşünme kabiliyetine bağlıdır. Fakat bu bakımdan çocuğun doğru değerlendirmeler yapmasını bekleyemeyiz. Esasen yetişkinde de durum aynıdır. Burada büyük zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bazı çocuklar çok karışık şartlar içinde büyürler. Aşağılığı ve güvensizliği derecesi ile ilgili yanlışlığın önüne hemen hemen geçilemez. Yanlışlık kendiliğinden ortaya çıkar. Bazı çocuklar durumlarını daha iyi değerlendirirler. Fakat bütün olarak, sonunda şu veya bu şekilde sağlamlık kazanıncaya kadar günü gününe uymayan ve kendi kendini değerlendirme şeklinde beliren çocuğun duygusunu daima gözönünde bulundurmak yerinde olur. Böylelikle, çocuğun aşağılık duygusu için aradığı kurtuluş, telâfi gerçekleşmiş olur ve buna bağlı olarak amaç ortaya çıkar.

Organik hayatta ruhî telâfi eğilimi mekanizmasının bir benzeri vardır. Ruh yapısı telâfi sayesinde aşağılık duygusuna, bu gerçek işkenceye son vermek *içtepisi ile cevap* verir. Yetersizlik gösteren en önemli organlar, ne kadar kısa süreli olurlarsa olsunlar, çalışmalarının sonuçlarını olağanüstü *bir şekilde arttırırlar.* Sözgelimi, kan dolaşımı zorluklarla karşılaştığı zaman kalp fazlalaşan bir kuvvetle çalışır. Organizmanın her yanından bu potansiyeli toplar. Bu potansiyelle büyür. Hacmi normal bir şekilde çalışan kalpten daha büyük olur. Ruh yapısı için de aynı şeyi söyleyebiliriz. Küçüklük, zayıflık, aşağılık duygusunun etkisiyle ruh yapısı, büyük çabalarla bu duyguya hâkim olmaya, ve bu duyguyu zararsız bir hale getirmeye çalışır. Bu duygunun ağırlığını fazla duyan çocuk daha sonraki zorluklarla karşılaşmaktan çok korkar. Bu duyguyu kolay bir telâfi ile susturamamak ve telâfide aşırılığa kaçmak tehlikesi ile karşılaşabilir. Çocukta güçlülük, üstünlük eğilimi fazla gelişir ve marazileşir.

Bu çocuklarda normal hayat şartları yeterli olmazlar. Bu çocukların gözleri çok yükseklerde olur. Bu yüzden bu çocuklar büyük işler yapmak isterler. Alışılmamış bir atılganlık gösterirler. Geleneklere hiç uymayan bir şekilde ve çevrelerine aldırış etmeden üstünlüğe ulaşmaya çalışırlar. Bunun için yadırganırlar. Başkalarını rahatsız ederler. Onları karşı koymaya, kendilerini savunmaya zorlarlar. Herkese karşıdırlar. Herkesle çatışırlar. Yalnız bu çocuklar bütün davranışlarında tehlikeli olmazlar. Başkaları tarafından normal görülen yolları uzun zaman izleyebilirler. Bu karakter özelliğine ihtiras diyoruz. Başkalarıyla açık bir şekilde çatışmaya yol açmayabilir. Bununla beraber, bu çocukların davranışları her zaman başkalarını memnun edecek gibi değildirler. Bu davranışlar gerçekten yararlı bir sonuç meydana getirmezler. Çünkü burada tutulan yol kültürümüz tarafından iyi karşılanmaz. Gerçekten, çocukluklarında ihtiraslarını yararlı bir şekilde gerçekleştiremeyen ve yönetemeyen kimseler, bu yüzden başkalarına daima zorluk çıkarırlar. Bu ihtiraslara sonraları başka fenomenler de katılırlar. Bu fenomenler daha o zamanlarda insan topluluğuna yönelen bir düşmanlık anlamını taşırlar. Bunların başında övünme, gurur ve her ne pahasına olursa olsun, başkalarını geçmek arzusu gelir. Bu da onların başkaları gibi olmaya çalışacakları yerde başkalarını küçük düşürmeye uğraşmalarına yol açabilir.

Bu gibi hallerde onlar için en önemli olan şey başkaları ile aralarındaki ayrılığı bu şekilde gidermek, mesafeyi yok etmektir. Kısacası, hayata karşı alınan bu durum yalnız çevrede karışıklık yaratmaz. Bu durumda olan kimseler huzursuzluk duyarlar; çünkü bu durum karşısında hiç bir gerçek sevince ulaşamazlar ve bunun sonucu olarak hayattan soğurlar. Herkesi geçmeye uğraşan ve bunun için

farklı gayretler gösteren bu çocuklar insanların uymak zorunda oldukları ortak zorunluklarla çatışırlar. Bu çeşit güçlülük ihtiraslarını duyan kimseyi ideal sosyal insanla mukayese ettiğimiz zaman, biraz tecrübe ile ve hiç olmazsa yaklaşık olarak, insanın hangi ölçüde sosyal hayat duygusundan yoksun olabileceği problemini çözebiliriz.

Bu andan itibaren, insan tanıyıcısının gözleri, şüphesiz büyük bir dikkatle vücut ve ruh boşluklarına yönelebilir. Bu boşluklar ona ruh hayatının gelişmesiyle karşılaştığı zorluklar arasında bir ilişki bulunduğunu gösterebilirler. Buna dikkat ettiğimiz takdirde, kendi sosyal duygumuzu geliştirdiğimiz ölçüde hiç bir zarara yol açmadığımızı anlayabiliriz, fakat yararlı olduğumuzu farkedebiliriz. Bu şöyle olmaktadır. Şu veya bu şekilde doğru yoldan ayrılan, beğenilmeyen karakter özelliklerini taşıyan kimseyi sorumlu tutuyoruz. Fakat onun sonuna kadar olduğu gibi kalmasına ses çıkarmıyoruz. Gereken tedbirleri almıyoruz, böylece sosyal sefalet sorumluluğuna katılıyoruz. Böyle düşündüğümüz takdirde sosyal sefaleti azaltmak imkânını bulabiliriz ve bu çeşit insanlara karşı istenmeyen varlıklar, insanlık tortuları, soysuzlaşmış kimseler gibi hareket etmekten uzak kalabiliriz. Bu insanların daha iyi bir şekilde gelişmelerine elverişli ve çevreleriyle ilişkilerinde kendilerini eşit sayabilecekleri bir atmosfer yaratmak gerekir. Belli bir aşağılık duygusuyla dünyaya gelen bir kimsenin bize ne kadar fazla üzüntü verdiğini, insanlığın bu tip kimselere neler borçlu olduğunu hatırladığımız zaman bize düşen eğitim işinin taşıdığı önemi anlayabiliriz. Az veya çok kusurlu organlarla dünyaya gelenler başkalarının yabancısı oldukları bir hayatın acılarını duyarlar. Bunun sonucu olarak kötümser bir dünya anlayışına ulaşırlar. Organlarının yetersizliği bu kadar fazla olmayan fakat, haklı veya haksız bir şekilde, kendilerini başkaların-

dan daha değersiz bulan bütün çocuklar aynı durumda olurlar. Bazı özel durumların, sözgelişi, bazı eğitim çevrelerindeki sertliğin etkisiyle aynı sonuçlar ortaya çıkarlar. İnsanlar çocukluklarında duydukları acıları unutamazlar. Gösterilen soğukluk onları küstürür. Bu da onlarda duygusuz ve sevilmesi mümkün olmayan bir dünya ile karşı karşıya bulundukları inancını yaratır.

Örnek: Bir hasta sürekli olarak ağır bir yükün altında eziliyormuş gibi bir hal alıyor. Daima işlerinin ağırlığını belirtmeğe çalışıyor. Bu adam son zamanlarda karısı ile anlaşamıyor. Karı koca birbirlerine hâkim olmaya uğraşıyorlar. Bu durum anlaşmazlıklara, karşılıklı düşmanlıklara, suçlamalara yol açıyor. Bu işte aralarındaki bütün bağları, karşılıklı her türlü ilgiyi koparacak kadar ileri gidiyorlar. Bu adamda sosyal duygu şüphesiz tamamen kaybolmamıştı. Fakat duyduğu üstünlük arzusu yüzünden, karısı, dostları ve bütün çevresi ile normal ilişkiler kuramıyordu.

Bu kimse kendi hayatını anlattı. On yedi yaşına kadar vücut bakımından iyi gelişmemişti. Sesi bir çocuk sesi gibi idi. Sakalı hiç çıkmamıştı. Boyu çok kısa idi. Şimdi otuzaltı yaşına basmıştı. Onda yadırganacak bir şey yoktu. Dış görünüşü bakımından tamamiyle normal bir insandı. Tabiat ona şimdi onyedi yıl boyunca yoksunluğunu duyduğu her şeyi vermişti. Fakat gelişme yetersizliğinin kendiliğinden ortadan kaybolacağını anlamadan tam sekiz yıl ıstırap çekmişti. Vücutça hep olduğu gibi kalacağına ve yaşadığı sürece «çocuk» olmaktan kurtulamayacağına inanmıştı. Daha o zamanlarda sonraları kendisini açık bir şekilde özelleştirecek olan şeyin izlerini taşıyordu. Biriyle karşı karşıya gelir gelmez, görünüşüne sahip olduğu çocuk olmadığını anlatmaya çalışmaktan bir an bile geri kalmıyordu. Böylelikle, halen kendisinde yer alan özellikleri daha o zamanlarda kazan-

mıştı. Karısına da durmadan kendisinin sandığından çok daha önemli bir insan olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Kendisine bezeyen karısı da ona her halde basitliğini söylemekten uzak kalmıyordu. Bu durumda onların birbirlerini sevmelerine imkân yoktu. Daha nişanlandıkları zaman birbirleriyle anlaşamıyorlardı. Evlilikleri uzun sürmedi. Bu adamın varlık duygusu, fazla saldırıya uğraması yüzünden sarsılmıştı. Karşılaştığı başarısızlıklarla iyice hırpalanan bu insan sonunda bir doktora başvurmak zorunda kaldı. Hayatında yaptığı yanlışlıkları anlamak için ferdî psikolojiden yararlanmak konusunda doktorla görüş birliğine ulaştı. Aşağılık duygusunun etkilerini bütün hayatı boyunca duydu.

3. Yön çizgisi ve dünya görüşü:

Bu çeşit araştırmalarda çocukluk izlenimi ile bugünkü durum arasında bir bağlılık yer alıp almadığını anlamaya çalışmak yerinde olur. Bu şekilde birçok hallerde bir kimsenin şimdiye kadar izlediği yolu çizebiliriz. Bu bir ferdin hayatının, çocukluğundan beri şematik bir şekilde belli olduğu eğridir, yön çizgisidir. Birçokları belki de bu denemenin kararsızlığını ileri süreceklerdir. Bunun insan kaderinin böyle saçma şeylerden ibaret gibi sayılması demek olacağını, hür davranışı kabul etmeme, insanın kendi kaderini kendisi yaratamayacağı anlamını taşıyacağını söyleyeceklerdir. Bu son görüş üzerinde durmamız gereklidir. Çünkü burada gerçekten söz konusu olan şey daima bir ferdin yön çizgisidir. Bu çizginin şekli şüphesiz bazı değişimlere uğrar. Yalnız bu çizginin asıl kapsamı, enerjisi, hatta yönü olduğu gibi kalır. Çocuklukta belirli bir yer alır ve değişmez. Görüldüğü gibi, daha ilk çocukluk çağından başlayarak insanın geçirdiği ge-

lişme devrelerini izlemek gerekiyor. Çünkü henüz annenin memesi emildiği zamana ait izlenimler insanı bir yöne yöneltirler ve hayatın ortaya atacağı problemlere belli bir şekilde cevap verecek bir duruma ulaştırırlar. Bu cevapta çocuğun kendisiyle beraber dünyaya getirdiği ve hayatta geliştireceği bütün imkânlar rol oynarlar. Daha bebekliğinde karşılaştığı baskı çocuğun hayat anlayışı, yaratacağı dünya görüşü üzerinde ilkel bir şekilde etki yapar.

Görülüyor ki, insanların beşiklerinden beri hayat karşısındaki durumlarında fazla değişiklikler olmamasında şaşılacak bir şey yoktur. Bunun için bebeğin kolaylıkla yanlış bir hayat anlayışına yol açmayan şartlar içinde yaşaması önemlidir. Burada her şeyden önce, çocuğun organik durumunun sağlamlığı, kuvveti, sosyal durumu ve eğitimcinin mizacı büyük bir rol oynamaktadır. Önceleri tepkiler tamamiyle otomatik bir şekilde ve reflekslerle meydana gelirler. Fakat zamanla durum değişmekte gecikmez. Çocuk bir amaç sahibi olmaya çalışır. Bir ihtiyacı belirten dış faktörler karşısında sevinç veya acı duymakla yetinmez. Bu faktörlerin baskılarını kendi gücü ile ortadan kaldırmak imkânını arar. Değerlenmek eğilimi ile hareket eden bu çocuklar eğitimcilerinin baskılarını kırmaya uğraşırlar. Onların isteklerine aykırı hareket etmeye çalışırlar. Bu «ben»in bulunuşu denen şeyin meydana geldiği zaman kendini gösterir. Çocuk bu zamanda kendisinden söz etmeye ve «ben» sözcüğünü kullanmaya başlar.

Yine bu zamanda çocuk çevresiyle sıkı bir ilişki halinde bulunduğu şuuruna ulaşır. Bu ilişki onu bir durum almaya ve dünya hakkında edindiği görüşe göre çevresine karşı hareket etmeye zorlar.

İnsan varlığının ruh hayatında izlenen amaç hakkında yukarıda söylediklerimize dayanarak bu yön çizgisinin zo-

runlu olarak yok olmaz bir birliği ihtiva ettiği sonucuna ulaşabiliriz. Bir insanı tek bir kişilik içinde düşünmemiz imkânını veren şey yine budur. Bu özellikle, birbiriyle çelişir gibi görünen kararsız yönleri izleyen bir kimse için önemli bir gerçektir. Okulda, evdekinden tamamen farklı hareket eden çocuklar vardır. Bundan başka, hayatta, görünüşte birbirleriyle çok çelişen karakter özelliklerine sahip insanlara rastlarız. Bu özelliklerin gerçek mahiyetlerini tam olarak bilemeyiz. İki kimsenin yaptıkları hareketlerde tam bir benzerlik göze çarpabilir. Fakat bu hareketlerin temel özellikleri daha yakından incelendikleri zaman söz götürmez bir ayrılık meydana çıkar. İki kişi aynı işi yapabilirler. Fakat, yaptıkları işler aynı işler değildir. Buna karşılık, iki kişinin yaptığı değişik işlerde benzerlik bulunabilir.

İşte bunun için, çeşitli anlamlılık dolayısıyle, ruh olaylarının teker teker, birbirinden ayrı olarak değil, tersine, birbirlerine bağlılıkları içinde ve bir birlik halinde bir amaca yönelmiş olarak ele alınmaları gerekmektedir. Burada önemli olan şey bir olayın bir kimse için bütün hayatında taşıdığı anlamdır. Bir insanın ruh hayatındaki olayları bir bütün halinde düşündüğümüz zaman, ruh hayatının anlaşılması mümkün olabilir.

İnsan düşüncesi ve hareketleri, takip edilen amaca bağlı ve bunun tabiî bir sonucudur. Bu gerçek bilindiği zaman, ferdin karşılaştığı yanlışlıkların sebeplerini daha iyi kavrayabiliriz. İnsan hayatta hâkim olmak eğilimine sahiptir. Her türlü yararları kendi özelliğine uygun biçimde benimser. Bu eğilimleri kendi ferdî hayat kalıbını, yön çizgisini kuvvetlendirmek amacıyla değerlendirir. Olayları fazla incelemeden, şuuruna veya şuur altının karanlıklarına aktarır ve alıkoyar. Ancak bilim vasıtasıyla, olayların oluş şekillerini ay-

dırlatabiliyoruz, açıklayabiliyoruz ve hattâ değiştirebiliyoruz.

Araştırmalarımızı, aşağıda vereceğimiz örnekle ferdî psikolojinin görüşlerinden yararlanarak açıklamaya çalışacağız.

Genç bir kadın aşırı memnuniyetsizlikten yakınmaktadır. Bunun sebebini günlük işlerinin çok fazla olmasına bağlıyor. Dış görünüş olarak aceleci bir karaktere sahip olduğu anlaşılıyor. Bakışları tedirgin. Herhangi bir işe başlamadan önce büyük bir huzursuzluk duyduğunu belirtiyordu. Çevresinde, her işi güç tarafından ele alan, işlerinin ağırlığı altında ezilen bir kimse olarak tanınıyordu. Genel olarak herşeyi benimseyen, büyüten bir karaktere sahipti. Bu durum hemen hemen birçok insanda görülür. Şimdiye kadar bildiklerimiz yeterli değildir. Kendisi hakkında daha etraflıca bilgi edinmemiz gerekiyor. Bu tür araştırmalarda meseleye fazla gururlanmadan, hassasiyetle yaklaşmak gerekir. Aksi halde hasta hemen savunma tepkileri gösterir. Kadın kocasına her haliyle, daha fazla yük taşıyamayacağını belirtmekte, kendisine dikkatli ve şefkatli davranmasını istemektedir. Kadının bu eğiliminin sebebi olarak bir başlangıç noktası olması gerektiğini rahatlıkla düşünebiliyoruz. Seneler öncesinde, hayatta kendisinin en fazla eksikliğini duyduğu duygunun şefkat olduğunu söylüyor. Şimdi kendisini biraz daha iyi anlayabiliriz. Daha önce yaşadığı durumu kendisinden uzaklaştırmak istemektedir.

Genç kadının anlattığı bir başka olay, tesbitlerimizi daha da kuvvetlendiriyor. Kadın bir arkadaşından söz açıyor. Bu arkadaşı kendisinin bir çok yönden karşıtıdır. Mutsuz bir evlilikten kurtulmak çabası içindedir. Bir gün şöyle bir olaya şahit olur: Arkadaşı elinde bir kitapla, canı sıkılmış bir tavırla kocasına, o günkü öğle yemeğini vaktinde hazırlayıp hazırlayamayacağından emin olmadığını söyler. Bu durum

kocayı çok fazla öfkelendirir ve kendisini şiddetli bir şekilde suçlamasına yol açar. Bu olaya hastamız şöyle devam ediyor: «Doğrusunu söylemem gerekirse, benim metodum bana daha iyi görünüyor. Bana hiç kimse bu tür bir suçlama yapamaz, zira sabahtan akşama kadar fazla işden başımı kaldıramıyorum. Şimdi bu metoddan vaz mı geçeyim?»

Kadının ruh halinden, oldukça saf bir tutum içinde, kendisine belli bir ağırlık vermeyi denediğini görmekteyiz. Her türlü kınamadan uzak kalmayı, daima duygulu ve müşfik bir davranışı tercih etmektedir. Onun bu davranışının arkasında başka sebepler aramak gereklidir. Hissî bir davranış aramak, başkalarından fazla ilgi beklemek hemen yerine gelecek şeyler değildir. Bunun sonucu olarak çok çeşitli uyumsuzluklar ortaya çıkar.

Bir şeylerin kaybolması, bulunamaması, bir karışıklığın ortaya çıkması, kadının sürekli olarak başını ağrıtan, uykusunu kaçıran bir huzursuzluk yaratır. Gayretlerini somut bir şekilde gösterebilmek amacıyla, sürekli olarak gözünde büyütür ve bir dert haline getirir. Bir misafir davet etmek onun için çok güç bir iştir. Bir sürü hazırlık gerekecektir. Onun saatlerini hatta günlerini alan çok önemli bir iştir. Böyle bir durumda davete gelmemek veya geç gelmek, büyük bir ihtimalle söz konusudur. Bu tür bir insanın toplumsal hayatı belli sınırların içine sıkışır kalır.

İki insan arasındaki evlilik bağında çok çeşitli ilişkiler vardır. Bu ilişkiler arasında özellikle şefkat başlı başına bir anlam taşır. Koca, mesleği gereği evinden uzak olabilir, kendi arkadaş çevresi bulunabilir, yalnız seyahat yapması gerekir veya cemiyet toplantılarına katılabilir. Kadın böyle durumlarda yalnız kalınca, kocasından beklediği ilgi ve şefkat tehlikeye mi düşer? Evlilikte her iki tarafın birbirlerini

eve bağlamak konusunda hak sahibi olduklarını belki ilk anda kabul edebiliriz. Gerçekten bu duruma sıkça rastlanmaktadır. Böyle bir eğilim belki bir dereceye kadar hoş gözükebilir. Fakat gerçekte çalışan bir insanın böyle bir şeyi yerine getirmesi oldukça güçtür. Bazı aksamalar kaçınılmaz hale gelebilir. Sözgelişi, buradaki olayda olduğu gibi; koca geç vakit eve geldiğinde, ihtiyatlı bir şekilde yatmaya hazırlandığı bir halde, karısının henüz uyanık olduğunu görür. Karısı kendisini suçlayan bir şekilde karşılar.

Buna benzer durumlara sıkça rastlanır. Burada olduğu gibi şefkat eğilimi bazen başka bir yönde gözükebilir. Koca bir akşam eve geç gelse bu kadar erken gelmesine gerek olmadığını karısı alaylı bir şekilde söyler. Aslında kadının sözleri son derece ciddidir. Kadın burada akıllı davranmaktadır ve tepkileri daha yumuşak olmaktadır. Kadın dışarıdan bakıldığı zaman da son derece sevimli ve kibar bir izlenim bırakmaktadır. Esasen olayda yadırganacak bir taraf yoktur. Bizi sadece meselenin ruhî yönü ilgilendirmektedir. Genç kadın üstünlük duygusu içindedir. Olayları kendi istediği biçimde yönetmek istemektedir. Bunun tersine her davranış kendisini üzüyor. Koca, kendi iradesinden çok, karısının arzu ve isteklerine tabidir. Kadın kocaya hâkim olmuştur.

Bundan şöyle bir sonuca ulaşıyoruz; kadın sadece kendi arzusu ile yapılan şeylere tahammül etmektedir, bunun bütün hayatında şaşılacak derecede ilk plânda olmak, her zaman kendi üstünlüğünü sürdürmek, hiç bir suretle kınamalara hedef olmamak, küçük çevresinde sürekli olarak birinci plânda yer almak, eğilimini görmekteyiz. Bu eğilim hemen hemen bütün durumlarda görülmektedir. Sözgelişi evdeki yardımcısını değiştirmesi gerektiği zaman büyük bir telâşa kapılır. Buradaki endişesi, yeni gelecek yardımcı üze-

rinde eskiden olduğu gibi otorite kurup kuramayacağıdır. Yahut da sokağa çıkması gerekse, evinde sürdürdüğü hâkimiyeti ortadan kalkacaktır. «Yabancı» bir ortama girecektir. Sokakta herşeyin birdenbire onun iradesi dışında kaldığını görecektir, kısacası sokakta önemsiz bir varlık haline gelecektir. Kadının evdeki üstünlük duygusu, bu endişelerin sebeplerini ve önemini daha iyi belirtmektedir. Bu tür davranışlar belki ilk bakışta hoş gözükebilir. İnsan böyle bir davranışa sahip kişinin rahatsız olabileceğini düşünemez. Oysa bu rahatsızlıklar giderek daha da fazlalaşırlar. Kimi insanlar tramvaya binmekten korkarlar. Bunun sebebi, kendi iradelerinin burada geçersiz olmasındandır. Bu korku, evden çıkamayacak kadar ileri gidebilir.

Çocukluktaki izlenimlerin daha sonraki yıllarda insanın hayatına etkide bulunduklarını, yapılan açıklamalardan geniş ölçüde öğrenmekteyiz. Kadının kendi açısından haklı olduğunu şüphesiz söyleyebiliriz. İnsan hayatı boyunca olağanüstü bir hassasiyetle, saygı, ilgi ve şefkat eğilimine önem verir ve kendisini bu anlayışa göre yöneltirse, her zaman heyecanlı ve işleri başından aşıyormuş gibi hareket etmesi hiç de fena bir usul sayılmaz. Böylece her türlü kınamadan uzak kalacaktır. Ruhî dengesinin bozulmaması için çevresinden yardım bekleyecektir.

Hastamızın hayatının bir başka devresine dönelim. Daha henüz okul çağında iken, ödevlerini yapmadığı zaman heyecanlanıyordu. Bu durum öğretmenlerinin kendisine daha yumuşak davranmalarına sebep oluyordu. Üç kardeştiler. Kendisinden küçük bir kız diğeri erkek iki kardeşi daha vardı. Erkek kardeşi ile devamlı kavga ediyorlardı. Onun kendisine nazaran tercih edildiğini düşünüyordu. Erkek kardeşinin dersleriyle daha fazla ilgilenilmesi onu daha çok kızdırıyordu. Başlangıçta o da iyi bir öğrenci idi. Fakat ders-

lerine önem verilmediğini görünce dayanamaz hale geliyordu. Bu farklı muamelenin sebebini kavrayamıyordu.

Bu kimse çocukluğunda eşitlik arıyordu; yetersizlik duygusu kuvvetlenmişti, bu duyguyu yenmek istiyordu. Erkek kardeşinin tersine kötü bir öğrenci olmayı denedi. Çocuksu bir niyetle ebeveyninin dikkatini kendi üzerine çekmek istiyordu. Fakat onun başarısız bir öğrenci olması da ebeveyni endişelendirmedi. Daha sonra dikkate değer bir olay oldu: Ebeveyn bu sefer de kız kardeşi ile ilgilenmeye başladı. Çünkü kız kardeşi ahlâk derslerinde başarısızlık gösteriyordu.

Oysa kendisi esas derslerde kötü notlar alıyordu. Ebeveyni ilgilendiren meseleler çok özeldi. Sosyal niteliği bakımından ahlâk dersleri daha önemli idi.

Bu kimsenin değerlenme duygusu ilgisiz kalmıştı. Bu ilgisizlik onu üstünlük mücadelesinden vaz geçiremezdi. Aslında hiç kimse böyle bir duruma tahammül edemez. Bu andan itibaren, insanın karakterine şekil veren yeni duygular ve gayretler ortaya çıkarlar.

Kadın, bir başka çocukluk anısını şöyle anlatıyor. Üç yaşında iken yeni dünyaya gelen erkek kardeşine bir odun parçasıyla vurmak istemişti. Annesinin dikkati sayesinde büyük bir tehlike önlenmişti. Kız çocuk olarak daha az değerli olacağını ve ikinci plâna itileceğini farketmişti. Erkek kardeşi, onun şimdiye kadar sahip olduğu şefkati görecekti. Kardeşine daha fazla ilgi gösterilmesi onu büsbütün üzüyordu. Bu yetersizlik duygusu zamanla onda taşınması güç bir yük halini aldı.

Bir kimsenin yön çizgisinin ruh hayatında ne kadar derin izler bıraktığını, anlatmış olduğu rüyadan göreceğiz. Kadın rüyasında kocası ile konuşur. Fakat kocası erkekten çok kadına benzemektedir. Bu özellik, onun bütün hayatı boyun-

ca sembol haline getirdiği hayat kalıbının bir yansımasıdır. Rüyasında, kocası ile eşit duruma geldiğini sanmaktadır. Artık kocası kendisinden üstün değildir; tıpkı erkek kardeşi ile olan mücadelesi gibi. Aralarında hiç bir fark yoktur. Çocukluğundan beri arzu ettiği üstünlük ve eşitlik, rüyasında gerçekleşmiştir. Böylece bu kimsenin ruh hayatına ait iki devreyi birbirine birleştirmek suretiyle onun hayat çizgisi, yön çizgisini meydana çıkarabiliyoruz. Tek bir görüş altında toplayabiliyoruz ve kısaca şu sonuca ulaşıyoruz: Burada üstünlük duygusuna erişmek isteyen bir insan söz konusudur.

Altıncı Bölüm

HAYATA HAZIRLIK

Ferdî psikoloji şu prensibi ortaya atmaktadır: *ruh hayatının bütün fenomenleri, ruha şimdiki amacı hazırlayan şeyler gibi düşünülmelidir.* Ruh hayatının şimdiye kadar anlatılan yapısı, bize göre insan arzularının gerçekleşecekleri bir geleceğe hazırlık anlamını taşımaktadır. Bu evrensel bir insan fenomenidir. Bütün insanlar mecburî olarak aynı yolu izlemektedirler. Geleceğe veya geçmişe ait bir durumu öven efsaneler, gelenekler, masallar bunu anlatıyorlar. Burada bütün milletlerin inandıkları cennet fikri ortaya çıkmaktadır. İnsan türünün aynı özlemi bütün zorlukların yenilecekleri bir gelecekten söz açan bütün dinlerde yankılar yapmaktadır. Mutluluk sözü veya ebediyete dönüş özlemi, ruhun daima yeni bir görünüş kazanacağı inancı başka türlü yorumlanamaz. Bütün masallarda daima mutlu bir gelecek ümidi yer almaktadır.

1. Oyun:

Gelecek için yapılan hazırlığı açık bir şekilde gösteren olay çocukların oyunudur. Oyunlar, ebeveynlerin ve diğer eğitimcilerin sandıkları gibi bir çeşit gelip geçici hevesler

değildirler. Oyunlar eğitime, ruhun, hayal gücünün gelişmesine, beceri kazanılmasına yardım ederler. Normal ve genel olarak oyun insanı geleceğe hazırlar. Çocuğun oyuna başlama, şu veya bu oyunu seçme tarzı, oyuna verdiği mânâ bunu göstermektedir. Aynı şekilde çocuğun çevresiyle kurduğu ilişkilerin mahiyetini, başkalarına karşı nasıl hareket ettiğini, başkalarına dostluk veya düşmanlık duyup duymadığını, özellikle hâkimiyet kurmak isteyip istemediğini belirtmektedir. Görüldüğü gibi, oyun çocuk için büyük bir önem taşımaktadır. Çocuk oyunlarını bize gelecek için bir hazırlık gibi gösteren durumlar Pedagog Prof. Gross tarafından ortaya atıldılar. Gross, aynı eğilimin hayvan oyunlarının temelinde de yer aldığını açıkladı.

Oyunla ilgili diğer görüşler bunu tamamlamaktadırlar. Oyunlar her şeyden önce sosyal duyguyu faaliyete sevketmektedirler. Sosyal duygu bütün hallerde kendini tatmin etmeye çalışan çocukta çok kuvvetlidir. Oyunu çocuk için fazla çekici yapan şey budur. Oyun oynamayan çocuklar daima başarılı olamayacaklarından endişe eden çocuklardır. Bu yüzden bu çocuklar oynamaktan kaçınırlar. Katıldıkları oyunları bozarlar. Bu davranışlarının başlıca sebebi gurur ve yetersizlik duygusudur. Bunun sonucu olarak da, oyunu iyi oynamamak korkusudur. Genel olarak oynama tarzına bakmak suretiyle bir çocuğun sosyal duygusunun mahiyeti çok emin bir şekilde anlaşılabilir.

Oyunda açık bir şekilde kendini belli eden diğer bir faktör de üstünlük amacıdır. Bu amaç başkalarına emir vermek, başkalarını yönetme eğilimi şeklinde kendini açığa vurur. Çocuğun oyunlarda ileri atılış tarzına, böyle eğilimleri gerçekleştirmeğe elverişli oyunlara, hâkim rollere karşı gösterdiği ilgiye bakarak bunu anlayabiliriz. Bu üç faktörden, hayata hazırlık, sosyal duygu ve hâkimiyet arzusu faktörün-

den en azından bir tanesine dayanmayan oyuna pek rastlanmaz.

Oyunda bunlardan başka bir sebep daha rol oynamaktadır. Bu da çocuğun oyunda bir faaliyet aramasıdır. Oyunda çocuk az veya çok, kendi teşebbüsü ile başbaşa kalır. Çocuk oyunda arkadaşları ile işbirliği yapar. Gücünden yararlanır. Çocukların yaratma kabiliyetini zorunlu kılan birçok oyunlar vardır. Yaratma arzusunun faaliyetine geniş ölçüde imkân veren oyunlar istidadın gelişmesinde önemli bir rol oynarlar. Oyun daima çocuğun ruhî gelişmesine yardım eder. İlerideki meslek faaliyetine öncülük yapar. Çocuk hiç bir zaman sadece vakit geçirmek için oyun oynamaz. Oyunda geleceğe hazırlık bakımından, bu amacın yer alacağı yetişkine ait bir şey vardır. Çocukluğu bilinen bir kimsenin tanınması esaslı bir şekilde kolaylaşır.

2. Dikkat ve dalgınlık:

Dikkat, insanın verimliliği kapasitesinde ön sırada yer alan ruhî yapı kabiliyetidir. Gerek kendimizde, gerekse dışarda meydana gelen bir olaya dikkat ettiğimiz zaman özel bir tansiyon izlenimi ile karşılaşırız. Bir şeyler olacağı duygusunu taşırız.

Zihin bakımından geri ve hasta olmayan her insanda bu kabiliyet vardır. Bununla beraber dikkatin bulunmadığı haller de vardır. Bu hal bazı sebeplerden meydana gelir. Yorgunluk ve hastalık dikkat kapasitesinin gelişmesi üzerinde büyük bir rol oynarlar. Bazı insanlar ise ilgilenmedikleri şeylere dikkat etmezler. Bu kimselerin üzerinde durmaları gereken şeyler onların hayat karşısındaki durumlarına, yön çizgilerine uyan durumlara dikkat etmeye başlarlar. Karşı

koyma eğilimi de dikkatsizliğe yol açabilir. Buna çocuklarda fazla rastlanır. Bu gibi hallerde çocuklar kendilerine yapılan her türlü uyarmaları cevapsız bırakırlar. Bu durumlarda öğretilecek şeylerle çocuğun şuursuz hayat plânı, yön çizgisi arasındaki bir bağlılık kurulması gerekmektedir.

Kimi insanlar her şeyi görürler ve işitirler. Her olayı meydana gelen bütün değişiklikleri algılarlar. Kimileri dünya karşısında yalnız görme duyumundan yararlanırlar. Kimileri de sadece kulak faaliyetine önem verirler. Bunlar yalnız gözlere hitap eden işlerde hiç bir başarı sağlayamazlar. Dikkati faaliyete sevkeden en güçlü faktör ilgidir. Gerçekten ilgi ruhta dikkatten çok daha derinlik kazanır. İlginin bulunduğu yerde dikkat, hiç bir eğitici tesiri gerektirmeden kendiliğinden meydana gelir.

Kısacası, ilginin bulunmadığı yerde dikkat de olamaz. İnsan ilgilenmediği şeye dikkat etmez. Dikkatsizliğin giderilmesi kolay değildir. Bir kimsenin dikkatsizliğini gidermek için yapılması gereken şey onun kendisine seçtiği hayat plânının bütününü anlamaktır. Dikkatsizlik çoğu kimselerde sürekli bir karakter özelliği olarak görülür. Yapmaları gereken işlerden şu veya bu şekilde kaçınan veya bu işleri iyi bir tarzda yapmayan insanlar vardır. Bu hal başkalarını rahatsız eder. Başkalarının işlerini çoğaltır. Bu insanlarda sürekli olarak göze çarpan özellik dikkatsizliktir. Bu insanların dikkatsiz olmalarında rol oynayan başlıca sebep istemedikleri işleri yapmak zorunda kalmalarıdır.

3. İlgisizlik ve unutkanlık:

Bir kimsenin sağlığı, güvenliği gerekli bakımın yokluğu yüzünden sarsıldığı zaman, genel olarak kayıtsızlıktan, al-

dırmazlıktan söz açılabilir. Kayıtsızlık bir insanın bütün dikkatsizliğini gösteren bir haldir. Dikkatsizlik ilgisizlikten ortaya çıkar. Çocuklarda yer alan kayıtsızlık özellikleri, meselâ, oynarken, kendilerini mi yoksa başkalarını mı daha çok düşündüklerini gösterebilirler. Bu türlü haller sosyal duyguyu değerlendirmek imkânını verirler. Bu duygunun zayıf bir şekilde gelişmesi halinde insan zor karşısında bile, başkalarıyla ilgilenmekte güçlük çeker. Oysa ters durumda bu kolaylıkla kendini gösterir.

Görüldüğü gibi, ilgisizlik sosyal duygunun eksikliğini belirtmektedir. Bununla beraber böyle insanları hoş görmeme bu durumda yararlı olamaz. Bir kimsenin kendisinden beklediğimiz ilgiyi göstermemesinin sebebini araştırmak zorundayız. Dikkatin azalması unutmaya ve nesneleri kaybetmeye yol açar. İnsan bir şeyle fazla ilgilendiği zaman başka şeylere dikkat edemez. Aynı şekilde memnuniyetsizlik yaratan şeyler de dikkatsizliği yaratırlar. Burada kitaplarını kolaylıkla kaybeden çocukları misal olarak gösterebiliriz. Bu çocuklar okul şartlarına uyamadıkları için bu şekilde hareket etmektedirler. Hizmetçi kadınlar vardır. Anahtarlarını daima kaybederler veya koydukları yeri hatırlayamazlar. Bunun sebebi onların çalıştıkları yerleri benimseyememeleridir. Unutkanlar açıkça ve bilerek isyan etmeyen, fakat unutma eğilimleriyle işlerine karşı tam bir ilgi duymadıklarını açığa vuran kimselerdir.

4. Şuuraltı:

İnsanın çoğu zaman az şeyler söyleyebildiği olaylarla ilgili olarak söylediklerimiz dikkati çekmiş olmalıdırlar. Bir insanın, meselâ, karşılaştığı her şeyi nasıl gördüğünü hemen

belirtmesi zordur. Şu halde şuur alanında aranmaması gereken ruh yapısı kapasiteleri vardır. Büyük bir gayret ile ve bir dereceye kadar şuurlu bir dikkat elde edilse bile, dikkate yol açan uyarıcı şuurda değil ilgide kendini gösterir. İlgi hemen daima şuuraltı dünyasında yer alır. Şuuraltı, bütün kapsamı ile ruh yapısının bir eseri olduğu kadar ruh hayatının en güçlü bir faktörüdür. Bir insanın yön çizgisine, hayatına şuursuz şekil veren güçleri burada aramak ve bulmak gerekir. Şuurda onun sadece bir yansıması bulunur. Şuuraltı bazen şuurun zıddı olur. Meselâ, gururlu, kendini beğenen kimse çoğu hallerde böyle olduğunun farkına varmaz. Şuuraltında kendini küçük gördüğü için böyle davranır. Herkesin ilgisini kazanmak isteyen bazı insanlar alçak gönüllü görünürler. Bir insanın gururlu olması, onun bu eğilimini görmesini ve açıklamasını gerektirmez. Esasen bu insanın amacını kolaylaştırmaya da elverişli değildir. Çünkü insan bu yönde hareket edemez. İnsan birçok hallerde, gurur duygusundan uzak bulunduğu zaman ve dikkatini başka noktalara çevirdiği sürece kendini güvenlik altında hisseder. Bütün oluşumlar en geniş bir şekilde gölgede meydana gelirler. Böyle insanlarla konuşulurken zorluklarla karşılaşılır. Çünkü bu insanlar rahatsız edilmek istemiyorlarmış gibi hareket ederler. Konuşmaları kısa keserler ve kaçamak cevap verirler. Bu ise bizi istediğimiz şeye daha kolay ulaştırır. Gerçekten bu insanlar böyle durumlarda oyunlarını devam ettirmek isterler. Bu oyunları görmek isteyenleri sıkıcı bulurlar, onlara karşı kendilerini hemen savunmaya çalışırlar.

Bu davranışlara dayanarak insanları, içlerinde olup bitenleri orta kimselerden daha iyi veya daha az bilmelerine, şuurlarının genişlik derecelerine göre sınıflandırabiliriz. Huzursuzluk içinde yaşayanlar bu iki gruptan birincisine girer-

ler. Bunların dar bir alanda sıkışmalarının sebebi hayat meselelerini daha becerikli kimseler kadar açık bir şekilde görememeleridir. Bu sonuncular kadar ayrıntıları, incelikleri anlayamamalarıdır. Bunlar dar bir ilgiye sahip bulunmaları yüzünden hayat meselelerinin ancak bir kısmını algılayabilirler. Bunların hayat meselesini bütün olarak kavrayamamalarının sebebi güçlerini harcamaktan kaçınmalarıdır. Hayatın diğer olaylarına orantılı olarak, şu veya bu ferdin çoğu zaman hayat kapasiteleri hakkında hiç bir şey bilmediğini, bu kapasitelerini küçümsediğini, kusurlarını, yetersizliklerini gerektiği gibi öğrenmediğini, kendisini şöyle böyle bir insan olarak tanıdığını, her şeyi sadece bencillikle yaptığını söyleyebiliriz.

Genel olarak, önemli olan şey bir kimsenin kendisi hakkındaki düşünceleri (veya başkalarının onun hakkındaki düşünceleri) değil, insan topluluğu ile ilgili bütün durumudur.

Burada iki insan tipi kendini göstermektedir. Kimileri daha şuurlu yaşarlar. Hayat meseleleriyle daha büyük bir nesnellikle karşı karşıya gelirler. Etraflarında olup bitenleri görmeye çalışırlar. Kimileri de peşin bir hüküm ile sadece dünyanın ve hayatın küçük bir kısmını görürler. Daima şuursuz bir şekilde kendilerini yöneltirler ve deliller ortaya atarlar. Bu yüzden başkalarıyla anlaşmakta zorluk çekerler. Bu tipten olan kimseler bu zorlukların kendisinden gelmediğine inanır. Hatta, ortaya attığı delillere dayanarak çok uysal ve barışçı olduğunu düşünür. Bununla beraber, olayların kendisini yalanlamalarını önleyemez. Gerçekten bu insanın saldırgan olması için birinin kendisine hoşuna gitmeyen bir şey söylemesi, düşüncesine uymayan bir düşünceyi ortaya atması yetişir. Bu saldırganlık, kavgacılık eğiliminden, düşmanlık duygusundan meydana gelmektedir.

Bütün bunlar, gizli bir şekilde faaliyette bulunan kuv-

vetlerin varlıklarını göstermektedirler. Şuuraltında bulunan bu kuvvetler insan hayatı üzerinde etkiler yapmaktadırlar ve gizli kaldıkları sürece tehlikeli sonuçlara yol açmaktadırlar. «Budala» romanında Dostoyevski, psikologların hayranlığını kazanan bir ustalıkla benzer bir durumu anlatmaktadır. Bir prensin bir davetinde, bir kadın, romanın kahramanına, yanında duran kıymetli Çin vazosunu düşürmemesini söylüyor. Adam, kadına dikkat edeceğini belirtiyor. Buna rağmen birkaç dakika sonra adam vazoyu düşürüyor. Vazo kırılıyor. Bu bir rastlantı değildi. Uyarma karşısında gururu kırılan kimsenin şuursuz bir isteğinden bu olay meydana gelmişti.

Bir kimseyi anlamak için sadece onun bilerek yaptığı işlere ve söylediği sözlere bakarak sonuçlar çıkarmamız yetişmez. Bu konuda birçok hallerde, onun bilmeden yaptığı işlerin ve düşüncesinin küçük ayrıntıları bize daha doğru ve güvenilir bir yol gösterirler. Meselâ, başkaları tarafından iyi karşılanmayan hareketlerde bulunanlar, tırnaklarını kemirenler veya parmaklarını burun deliklerine sokanlar, ilh. bütün bu işleri üstünlüklerini belirtmek için yaptıklarını bilmezler. Bilmezler, çünkü bu görgüye aykırı davranışlarının sebeplerinden haberdar olmazlar.

Bazı çocuklar bu şekilde hareket ederler. Ayıplanırlar. Buna rağmen bu hareketlerinde ısrar ederler. Bu çocukların inatçı, kibirli bir karakterleri vardır.

Eğer daha iyi görmek imkânına sahip bulunsaydık bir insanın bütün jestleri, hareketleri karşısında hiç bir kimse tarafından bilinmeyen çok daha geniş sonuçlara ulaşırdık. Aşağıda anlatılan olayların şuursuz kalmalarının ve böyle kalmalarının mecburiyetinin önemini belirteceklerdir. Aynı şekilde, bu olaylar insan ruhunun şuuru yönetmek kapasitesine sahip bulunduğunu, yani, insan ruhunun faaliyeti için

gerekli olduğu hallerde bir şeyi şuurlu olarak yapabileceğini de göstereceklerdir.

Genç adam, annesi öldüğü zaman on yaşında idi. Onun eğitimiyle, annesi öldüğü andan itibaren babası meşgul olmuştu. Baba çok zeki, iyi kalpli ve ahlâk bakımından mükemmel bir insandı. Sürekli olarak oğlunu büyük işlere teşvik ediyordu. Çocuk herkesi geçmek istiyordu. Her an biraz daha sivriliyordu. Ahlâk ve bilgi bakımından çevresinde eşsizdi. Bütün bunlar babayı çok sevindiriyordu. Baba erkenden oğlunu üstün bir rol oynamaya hazırlamıştı.

Zamanla çocuğun davranışlarında çeşitli acaip haller ortaya çıktı. Bu haller karşısında baba üzüntü duyuyordu. Baba bu hallere çare aradı. Kız kardeşi genç adam için tam bir rakip haline gelmişti. O da çok iyi gelişiyordu. Çevresinde beğeniliyordu. Değerini, kardeşinin zararına arttırmaya çalışıyordu.

O da aile çevresinde hatırı sayılır bir yere sahip olmuştu. Bu rekabet erkek kardeş için büyük bir önem taşıyordu. O, başka yerlerde kolaylıkla bulduklarını kız kardeşinden el de edemiyordu. Başarılı idi. Bunun için arkadaşları kendisine önem veriyorlardı. Kendisini fazla sayıyorlardı. Sözlerini dinliyorlardı. Baba oğlunun, özellikle, ergenlik çağında sosyal hayatta acaip bir durum aldığını görüyordu. Çocuk topluluktan kaçıyordu. Tanıdığı kimselerle hatta yabancılarla karşılaşmak istemiyordu. Hele genç kızlarla tanışmayı hiç istemiyordu. Baba önceleri oğluna hak verdi. Fakat bu acaiplikler zamanla çocuğun hemen hemen evden dışarı çıkmak isteğini duymayacak kadar ileri gitti. Çocuk geceleri geç vakit yapılan gezintilerden bile hoşlanmıyordu. Tanıdığı kimseleri selâmlamaktan kaçacak kadar içine kapanmıştı. Bütün bunlara rağmen okuldaki durumu ve babasına karşı hareketi kusursuzdu. İyi taraflarını devam ettiriyordu.

İşler çocuğun hiç bir yere götürülmeyecek bir hale geldiği zaman baba bir hekime baş vurmak zorunda kaldı. Birkaç görüşmeden sonra hekim şu sonuca varmıştı: Çocuk kulaklarının çok küçük olduklarını düşünüyordu, ve bu yüzden kendisini çirkin buluyordu. Aslında böyle bir şey yoktu. Çocuğa, topluluktan kaçmasına yol açan sebeplerin yersiz olduğu söylenince, dişlerinin ve saçlarının çirkinliğinden söz ediyordu. Oysa bu da doğru değildi. Asıl sebebin çocuğun duyduğu aşırı üstünlük ihtirası olduğu anlaşıldı. O bunun farkında idi. Bu durumun sebebini, babasının kendisini üstün bir mevkiye ulaştırmak için yaptığı uyarmalarda arıyordu. Çocukta yer alan topluluktan kaçma eğilimi hayret verecek bir mahiyet taşıyordu. Burada asıl önemli olan şey onun bu kaçışını izah etmek tarzı idi. Onun çocukça deliller bulması idi.

Daha esaslı bir şekilde yapılan inceleme, genç adamın bir amacı bulunduğunu ve bu amaca ulaşmak istediğini meydana çıkardı. Çocuk o zamana kadar daima birinci olmuştu. Hep böyle kalmak istiyordu. Bunu yapabilmek için çeşitli çareler vardı. Bu çareler, işine kendisini vermesi, çalışkanlık ilh. idi. Öyle anlaşılıyor ki, bunlar ona yeterli görünmüyorlardı. Öte yandan, çocuk kendisine fazla görünen her şeyi hayatından uzaklaştırmak istiyordu. Bunun için anormal bir çaba gösteriyordu. Kendi kendine şuurlu olduğu kadar açık bir şekilde: «mademki meşhur olmak ve bunun için kendimi tamamiyle ilmî çalışmalara vermem gerekiyor, toplulukla bütün ilişkilerimi kesmeliyim» diyebiliyordu.

O bunu söylemedi ve düşünmedi. Dikkati önemsiz bir teferruat olan sözde çirkinliğini aynı amacın emrinde tutuyordu. Çocuk bu ikinci derecedeki duruma sarılmıştı. Bu durum ona istediğini sağlamaya elverişli idi. Çocuğun, gizli amacını izleyebilmesi için yersiz davranışlarını fazlalaştır-

ması ve aşırılığa götürebilecek bir hayal gücüne sahip olması yeterdi. Eğer birinci olmak için yalnız kaldığını söyleseydi herkes onun maksadını anlardı. Benimsediği en önemli rolü oynamak hususundaki isteğinden şuurunda hiç bir şey bulunmuyordu. Bu sonucu elde etmek için her şeyi feda ettiğini düşünmüyordu. Eğer buna bilerek karar vermiş olsaydı çirkinliği yüzünden toplulukta bulunmak istemediğini söylediği zaman duyduğu güvenliği bile bulamazdı. Bundan başka, birinci olarak kalmak istediğini açıkça söyledikten sonra başkalarıyle ilişkilerini kesmesi onu çevresinde gülünç bir hale getirirdi. *İnsanın, başkalarından olduğu kadar kendisinden de gizlemek istediği düşünceleri vardır.* Genç adamın bu düşüncesinin şuursuz kalmasının sebebi budur.

Görmek istemediği asıl gerçek sebep açıklandığı zaman böyle bir kimsenin bütün ruh mekanizması karışır. Daima karşılaştığımız bir olayı düşünelim. İnsan kendisini sıkan düşünceleri bir yana atar ve aldığı durumu kuvvetlendiren düşünceleri benimser. O bunu âlemşümul bir insan olayı gibi görür. Çünkü, bugünkü halimizde hepimiz daha ziyade görüşlerimize ve eğilimlerimize uyan şeyleri kendimizde alıkoyarız. Şu halde, *düşüncelerimize uyan şeyler şuurumuzda kalırlar. Uymayanlar da şuuraltımıza geçerler.*

İkinci olay da şudur: Burada çok becerikli bir insan söz konusudur. Bu kimse kendisini sürekli olarak ve kuvvetli bir şekilde teşvik eden bir baba tarafından büyütülmüştü. Her zaman tam bir üstünlüğe sahipti. Gittiği her yerde söz sahibi oluyordu. Başkaları tarafından çok seviliyordu. Birkaç gerçek dostu vardı.

Bu kimsenin hayatında on sekiz yaşına doğru büyük bir değişiklik olmuştu. Genç adam her şeyden uzak kalmak istiyordu. Hiç bir şey onu ilgilendirmiyordu. Başkaları ile kurduğu dostluklar kısa zamanda kayboluyordu. Herkes hat-

ta oğlunun derslerine çalışabilmesi için yalnız kalması gerektiğini düşünen baba bile bu durumu yadırgıyordu. Tedavi edilmeye başladığı andan itibaren ve sürekli olarak, genç adam, babasının hayatı çekilmez bir hale getirmesinden yakınıyordu. Kendisine hiç bir şekilde güvenememekten ve yaşamak isteği duymamaktan dert yanıyordu. Hayatını inzivada tüketmekten başka bir çare bulamıyordu. Okuldaki durumu da sarsılmıştı. Yüksek öğrenim için girdiği imtihanı kazanamamıştı. Ona göre bu durum, katıldığı bir toplantıda modern edebiyat ile ilgili bilgilerinin yetersizliği ile alay edilmesinden sonra başlamıştı. Aynı durumla birkaç defa daha karşılaşmıştı. Bunun için her gün biraz daha yalnızlığı benimsemişti. Başkalarıyla ilişkiler kurmaktan bütün bütün vazgeçmişti. Bir düşüncenin etkisinden kendisini kurtaramıyordu. Başarısızlığının sebebini babasında arıyordu. Bu yüzden babasıyla arası her gün biraz daha açılıyordu.

Bu iki misal arasında birçok bakımlardan benzerlikler vardır. Birinci hasta, kız kardeşinin değeri karşısında önemsizleşmişti. İkincisi ise babası ile anlaşmazlığa düşmüştü. Her ikisi de aynı yönü, kahramanlık idealini izliyorlardı. Her ikisi de, zorluklarla karşılaşır karşılaşmaz tamamiyle bir yana çekilmeyi tercih edecek kadar kahramanlık hayaline kapılmışlardı. Yalnız, ikinci örnekteki gencin günün birinde şöyle düşünebileceğini sananlar yanılırlar: «mademki artık kahramanlık hayatını süremeyeceğim, mademki başkaları beni geçiyorlar, ortadan çekiliyorum. Hayatım acılarla geçecek» Elbette baba yanlış hareket etmişti. Eğitim fena idi. Bununla beraber genç adamın sadece bu yanlış eğitim üzerinde durması insanı şaşırtıyor. Gerçekten, genç adam bu yanlış eğitim üzerinde ısrarla duruyordu. O böylelikle iki sonuca ulaşıyordu. Her türlü başarısızlıktan uzak kalmak, mutsuzluğunun sorumluluğunu babasına yüklemek su-

retiyle varlık ve değerlilik duygusunun bir kısmını devam ettirmek imkânını buluyordu. Her şeye rağmen geçmişteki önemini düşünüyordu. Başarılı hayatının sona ermesinin sebebini, gelişmesini önleyen babasının yersiz davranışında arıyordu. Bu yüzden onda şuursuz olarak şöyle bir düşünce yer etmişti: «mademki daha çetin bir hayatla karşılaşıyorum ve eskisi kadar kolay bir şekilde birinci olamayacağımı görüyorum, bu hayattan uzak kalabilmem için her şeye başvurmalıyım». Böyle bir düşünce şüphesiz tamamiyle yersizdir. Hiç kimse böyle düşünmemelidir. Yalnız, bir kimse bile bile karar vermiş gibi hareket edebilir. Başka deliller bularak bu kararı uygulayabilir. Genç adam, babasının eğitim yanlışlıklarına dayanarak yalnızlığını sağlamayı başardı. Hayatın istediği kararları almak mecburiyetini duymadı. Şuurlu bir yargılama onun gizli maksadına aykırı düşerdi. Bunun için bu yargılamanın şuursuz olması gerekiyordu. Beceriksizliğini kabul edemiyordu. Çünkü parlak bir geçmişi vardı. Böylelikle her türlü başarıdan uzak kalmasından kendisini sorumlu tutmuyordu. Kendi varlığında yargıcı, savcıyı ve suçluyu bir araya getiriyordu. Bu durumdan vazgeçemezdi. Babanın, oğlunu suçlu görmek isteği ölçüsünde suçlu olduğunu unutuyordu.

5. Rüyalar:

Çok eskiden beri rüyalardan, insan ruh hayatı ile ilgili sonuçlar çıkarmanın mümkün olabileceği düşünülmektedir. Bize göre, insanın rüyaları yalnız karakteriyle ilgili sonuçlar ortaya çıkarabilir. Eski çağlardan beri rüyalarla ilgilenilmektedir. Efsaneler ve masallar eski zamanlarda şimdikinden daha çok rüyanın etkisi altında kalındığını gös-

termektedirler. Eski Yunan'da rüya büyük bir rol oynuyordu. Çiçeron bir kitabını tamamiyle rüyaya tahsis etmişti. Tevrat'ta rüyaları ve çok kuvvetli yorumcuları anlatan hikâyeler yer almaktadır. Burada anlatılan bir rüyaya bakmak suretiyle herkes ne olacağını bilmeye çalışırdı. Dünyanın medenî diğer bir yerinde (Almanya'da) Nibelungen efsanesi ortaya çıktı. Bu efsane orta çağda rüyanın taşıdığı büyük önemi anlatmaktadır.

Rüyalarla insan ruh hayatı arasında bazı bağlılıkların bulunduğunu kabul etmek, rüyada öbür dünya ile ilgili bazı şeylerin varlığını belirtmek demek değildir. Böyle bir şey aklımızdan geçmez.

Ne olursa olsun, rüyaya gelecekle ilgili özel bir anlam verme eğiliminin bugüne kadar devam ettiğini görmek insanı düşündürüyor. Burada yalnız, rüyalarına göre hareket edecek kadar ileri giden hayalleri geniş kimselerden söz edeceğiz.

Hastalarımızdan biri rüyalarına dayanarak borsa oyunu oynamak için bütün şerefli mesleklerden uzak kalmıştı. Daima rüyalarına göre hareket ediyordu. Hatta rüyalarında kendisine söylenenleri yapmadığı zamanlarda oyunun mutlaka kendisi için zararlı olacağını, geçmişteki örneklere dayanarak söylüyordu. O, sadece gündüzün sürekli olarak dikkatini çeken ve benimsediği şeyleri rüyasında görüyordu. Bunun için uzun zaman kazanmasında rüyalarının etki yaptıklarına inanmıştı. Fakat kazanmamaya başlayınca artık buna inanmadığını söylemeye başladı. Gündüzleri uğraşılan şeyler üzerinde geceleri de sürekli olarak durulur. Kimilerini uyku tutmaz. Bunların düşünceleri faaliyete devam ederler. Kimileri ise uyurlar. Bunlar da rüyalarında endişeleri ve projeleri ile uğraşırlar.

Uyurken düşünce dünyamızda çok acaip bir şekilde mey-

dana gelen şey, bugünle yarını birleştiren köprünün kurulmasından başka bir şey değildir. Uyanıkken hayatta aldığı durumu, uyanıkken bu köprüyü geleceğe uzatmak alışkanlığını bildiğimiz insanın rüyasındaki merak verici köprü kurma faaliyetini de anlarız ve bundan sonuçlar çıkarabiliriz. Görüldüğü gibi, rüyanın temelinde hayata karşı alınan durum bulunmaktadır.

Genç bir kadın şu rüyayı anlatıyor: Kocası evlenme yıldönümünü unutuyor: Bunun için karısı kendisini kınıyor. Bu rüya, ailede bazı zorlukların bulunduğunu, bu zorlukların, kadının kendisini küçülmüş, önemsiz görmesinden meydana geldiğini belirtebilir. Kadın, kendisinin de evlendiği tarihi unuttuğunu bildirdi. Bununla beraber bu tarihi yine kendisi hatırladı. Koca ise, karısı hatırlamadığı sürece bu tarihi unutmakta devam ediyordu. Aslında böyle bir şey olmamıştı. Koca böyle bir unutkanlık göstermemişti. Şu halde kadının rüyası geleceğe ait bir korku ile ilgili idi. Kadın böyle bir şeyin er geç olabileceğini düşünüyordu. Başka bir deyişle kadın şikâyetlerde bulunmak, anlaşılmaz deliller ortaya atmak, günün birinde olabilecek şeyden kocasını kınamak eğilimini duyuyordu. Bu sonuçları kuvvetlendiren başka veriler olmasaydı açıklığa ulaşamazdık. Genç kadının çocukluk çağını inceledik. Kadın sorularımızı, daima hatırladığı bir olayı anlatmakla cevaplandırdı. Üç yaşında iken halası kendisine oyulmuş bir tahta kaşık vermişti. Bu kaşık onun çok hoşuna gitmişti. Bir gün oynarken kaşığı dereye düşürmüştü. Kaşık kaybolmuştu. Buna günlerce üzülmüştü. Bu üzüntü çevresini endişeye düşürecek kadar fazlalaşmıştı.

Bir başka rüyasında da kadın, kocasının kendisini yüksek bir binaya tırmanmaya zorladığını görüyor. Kadın rüyasında durmadan yukarı tırmanıyor. Daha tırmanmak istediği bir sırada başı korkunç bir şekilde dönüyor, korku-

yor ve aşağıya yuvarlanıyor. Bu rüya birincisiyle birleştirildiği, iki rüyadaki düşünceler ve duygular birbirlerine eklendikleri zaman, kadının, yerini kaybetmekten, bir felâketle karşılaşmaktan korktuğu anlaşılır. Bu felâket ise kadının kocası tarafından sevilmemesi veya buna benzer bir şey idi.

Rüyanın anlaşılması şimdi biraz daha kolaylaşıyor. İnsanın düşünce ve duygu dünyası, hayat meselesi karşısında aldığı durum rüyasına yansımaktadır. Hayat probleminin gizli bir ifade şeklidir. Burada Goethe'nin «Hochzeitslied» adlı şiirini hatırlamadan geçemeyeceğiz. Şair, bir rüyasını şiirinde dile getirmektedir.

Bir şövalye, şatosuna döndüğünde harabe halinde bulur. Yorgun bir şekilde yatağına uzanır. Rüyasında yatağının altında ufak tefek yaratıklar görür. Sanki cüceler gözlerinin önünde düğün kutluyor gibidirler. Şövalye bu rüyasından çok etkilenir. Kısa bir süre sonra kendisi evlenir.

Bu rüyada şairin bizzat meşgul olduğu bir mesele rol oynamıştır, bu evlilik meselesidir. Rüyayı gören kimse, varlığının şimdiki durumuna bir çözüm aramaktadır. Burada olduğu gibi bu çözüm evliliktir.

Bir diğer rüya, 28 yaşında bir erkeğe attir. Bu kimsenin ruhî hayatını etkileyen yön çizgisinin bazen çok aşağı bir dereceden, bazen de çok yüksek seviyeden değişmelere tâbi olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinde yer alan yetersizlik duygusunun daha üstün gelmek eğilimi ile çatıştığı görülmektedir. Erkek rüyasını şöyle anlatıyor:

Büyük bir grupla geziye çıkıyorum. Bindiğimiz gemi küçük olduğu için ara iskelede gemiyi terkedip şehirde gecelememiz gerekiyor. Gece yarısı geminin battığı haberi duyuluyor. Herkesten gemiyi kurtarmak için yardım isteniyor. Eşyalarım arasında çok kıymetli şeylerim olduğu için hemen gemiye gidiyorum. Herkes pompalamakla meşguldü. O ara-

da ben bagaj kapısını arıyorum. Pencereden sırt çantamı çıkarıyorum. Aynı anda gözüme ince bir bıçak ilişiyor. Hoşuma gidiyor alıyorum. Gemi gittikçe daha fazla batıyor. Bir tanıdıkla birlikte denize atlıyoruz, dibe doğru çöküyorum. Dalgakıran yüksek olduğu için biraz dolanıyorum, aşağı doğru derinleşen dar bir geçide geliyorum. Hızla aşağıya kaymaya başlıyorum. Nihayet aşağıda bir yere ulaşıyorum ve gene bir tanıdık kimseye rastlıyorum. Bu genç adamı pek fazla tanımıyordum. Bir grev sırasında, grevin başında çok faal olmasıyle ve iyilikseverliği ile ilgimi çekmişti. Gemide bulunan arkadaşlarımın zor durumda kaldıklarını biliyormuş gibi beni kınadı: «Senin burada işin ne?» Bu dar geçitten kurtulmak istiyordum. Duvarlar çok dikti, kenarlarda halatlar vardı.

Bunları kullanmaya cesaret edemiyordum, çünkü çok ince idiler. Yukarıya tırmanmaya çalışırken hep kayıyordum. Nasıl oldu ise bilmiyorum, nihayet yukarı çıkmıştım. Bana öyle geliyor ki, rüyamın buradan sonraki kısmını bilerek ve sabırsızlıktan atlamak istedim. Bu dar geçidin üst kenarından bir yol geçiyordu. Buradan gelen geçen insanlar bana gülerek selâm veriyorlardı.

Bu kimsenin çocukluk devresine döndüğümüz zaman, 5 yaşına kadar çok ağır hastalıklar geçirdiğini öğreniyoruz. Sıhhatinin bozukluğu yüzünden ebeveyni özel bir itina gösteriyorlardı. Bu yüzden de hemen hemen diğer çocuklarla bir araya gelemiyordu. Bu suretle daha ilk yıllarda başkalarıyla ilişki kurmaktan mahrum kalmıştı. Bunun sonucu olarak kendi yaşındaki arkadaşları arasında geri kalıyordu ve onlara uymakta zorluk çekiyordu. Böylece arkadaşları arasında aptal olarak nitelendiriliyordu. Kendisiyle devamlı alay ediyorlardı. Bu durum onun arkadaşlık kurmasını engelliyordu. Bütün bu sebeplerden dolayı kendisinde yer alan

şiddetli aşağılık duygusu gittikçe daha da fazlalaşıyordu. Babası iki kalbli fakat öfkeli bir askerdi. Annesi ise zayıf karakterli, anlayışsız, son derece hâkimiyet duygusuna sahip bir kadındı. Anne-baba iyi niyetli olmalarına rağmen eğitim tarzı oldukça sertti.

İlk çocukluk yıllarına ait bir olayı şöyle anlatıyor: Daha 3 yaşında iken annesi, itaatsizlik ettiği için yarım saat bezelyelerin üstünde çömeltmiş. Bu itaatsizliğinin sebebi de, annesine açıkça söylediği gibi, ata binen kimseden korktuğu için annesinin istediği bir şeyi yerine getirmemiş olmasıdır. Çok seyrek dayak yemesine rağmen, çok kere köpek kırbacı ile döverlermiş. Neden dayak yediğini soramaz ve af dileyemezmiş. Babası her zaman «çocuk kabahatini bilmeli» dermiş. Hele bir defasında haksız yere dayak yemiş ve çocuk aklına gelen herhangi bir yalanı kabahat şeklinde itiraf etmiş. Böylece çocukla ebeveyni arasında daha ilk yıllardan itibaren düşmanca bir hava sürmeye başlamış. Aşağılık duygusu yukarıda bir yerde olmayı düşünemeyecek kadar yer etmişti. Onun okul ve ev hayatı az veya çok sürekli bir şekilde utangaçlıklarla dolu idi. Kendi hesabına en ufak bir başarıdan yoksundu. On sekiz yaşında, okulda kendisiyle alay edilmesine devam ediliyordu. Hatta bir defasında aynı şeyi bir öğretmeni yapmış, onun kötü ödevini arkadaşlarının önünde okuyarak ağır bir şekilde alay etmişti. Bütün bu olaylar onun daha fazla içine kapanık ve gittikçe herkesden kaçınan bir kimse olmasına sebep oldu. Ebeveyni ile arasındaki mücadelede tesirli, fakat aynı zamanda ağır sonuçlara sebep olan bir yol buldu. Bu da onun konuşma yetisinden vazgeçmesiydi. Bu şekilde dış dünya ile olan ilişkilerin kurulmasında, en önemli şartından vazgeçerek, hiç kimse ile konuşmuyordu. Tamamiyle yalnız kalmıştı. Hiç kimse kendisini anlamıyordu. Ebeveyni ile de konuşmuyordu. Onu

çevresiyle bir araya getirmek gayretleri başarısız kalıyordu. Hattâ aşk ilişkileri bile kuramaz hale gelmişti. Hayatı bu şekilde 28 yaşına kadar devam etti. Ruhunda yerleşen derin aşağılık duygusunun sonucu olarak, benzerine az rastlanır bir ihtirasla üstünlük ve değerlenme gayreti onu huzursuz ediyordu. Bu gayret onun sosyal duygusunu hayret edilecek derecede etkiledi. Az konuştuğu sürece, ruh hayatında daha fazla dalgalanmalar oluyordu. Gece gündüz kendisini meşgul eden tek düşünce üstünlük arzusu idi. İşte bir gece yukarıda anlatılan rüyayı gördü. Bu rüyada onun ruhunda olup bitenler, hareket çizgisi açıkça görülmektedir.

Bir başka rüya, Cicero tarafından anlatılmıştır; bu rüya geleceği haber veren rüyalar içinde en ünlüsüdür.

Şair Simonides, bir gün yol kenarında hiç tanımadığı bir kişinin ölüsüne rastlar. Bu ölünün gömülmesine yardım eder. Bir vapur yolculuğu yapmak istediği sırada, rüyasında, bu şükran borcu olan ölü tarafından uyarılır: eğer bu yolculuğu yaparsa vapur batacak ve ölecektir. Yolculuktan vazgeçer, fakat diğer yolcular ölürler. Anlatıldığına göre bu rüya olayı, yüzyıllarca halk arasında çok büyük bir hayret uyandırmış ve derin bir etki bırakmıştır. O devirlerde gemilerin batması çok sık rastlanan bir olaydı. İnsanların çoğu böyle olayların sıklığı karşısında, herhangi bir felâketten uzak kalmak bahanesiyle bu tür rüyalar görmüş olabilirler. İşte bu rüya da, diğerleri gibi gerçek ile rüya arasındaki rastlantıyı yansıtmaktadır. Bu özelliği dolayısiyle daha sonraki çağlarda benimsenmiştir. Gizli birtakım ilişkileri sezmek eğilimi olan bazı insanların bu tür anlatılara özel bir merakları olacağı kuşkusuzdur. Bu rüyayı şöyle açıklayabiliriz: Burada rüyayı gören şair, vücutça sıhhatte kalabilmek için duyduğu endişeden dolayı, yolculuk yapmak için pek istekli değildir. Ama karar saati yaklaşırken durumunu kuv-

vetlendirecek bir bahaneye başvurur. Bu kuvvetlendirici durum, ölünün kendisine görünmesidir. Şairin yolculuğu yapmaması tabiîdir. Eğer anlatıldığı şekilde gemi batmamış olsaydı, bütün bunlardan kimsenin haberi olmayacaktı. Çünkü biz sadece zihnimizi kurcalayan, yerle gök arasında rüyada görebildiklerimizden daha fazla bir gizliliğin saklı bulunduğunu gösteren olayları öğrenmeye çalışırız. Bu rüyanın geleceğe dair bir haber verme niteliği taşıması şöyle yorumlanabilir; bu insan, rüyada ve gerçek hayatta dünya meselesi karşısında aynı tavrı almaktadır.

Bütün rüyaların bu kadar kolay anlaşılması mümkün değildir. Gördüğümüz rüyayı ya hemen unuturuz, ya da bizde bir etki bıraktığı halde bunu anlayamayız. Her ne şekilde olursa olsun yukarıda söylediğimiz gibi, rüyalar bir insanın hareket çizgisini yansıtırlar. Bir kimse çözümü gereken bir meseleyle karşılaştığı zaman, bu meseleyi kendi eğilimine uygun yönde ve bilgilerine dayanarak çözüm yolu arar. Böyle bir durumda rüya son derece müsait bir ortam olmaktadır.

Kısacası, bir kimsenin rüyası, onun uğraştığı hayat meselesini ve bu meseleyi nasıl düşündüğünü göstermektedir. Rüyada özellikle iki faktör rol oynamaktadır. Bu faktörler rüyada bazı belirtilerle kendilerini belli ederler ve insanın gündüzleri aldığı durum üzerinde etki yaparlar. Bu faktörler sosyal duygu ve güçlülük arzusudur.

6. Yetenek:

Bize bir insanın karakter ve tabiatı hakkında sonuçlara ulaşmak, hükümlerde bulunmak imkânını veren fenomenler arasında insan düşüncesinde yer alan ve insanın tanıma gü-

cü ile ilgili fenomen üzerinde şimdiye kadar durmadık. Bir kimsenin kendisi için düşündüğü ve söylediği şeylere fazla önem vermedik. Bunun sebebi, her insanın yanılabileceğine, duygularında çeşitli bencil çıkarların ve düşüncelerin etkisi altında kalabileceğine, başkalarını kendi varlık hayaline göre değerlendirebileceğine, inanmamızdır. Buna rağmen, sınırlı da olsa, düşüncenin bazı faaliyetlerinden ve bu faaliyetin sözle ifadelerinden sonuçlar çıkarabiliriz. Bunun için, hakkında bir şeyler öğrenmek istediğimiz kimsenin düşüncelerini ve davranışlarını bir yana bırakamayız.

Bir insanın genel olarak kabiliyet adı verilen yargı gücü üzerinde çok sayıda gözlemler, incelemeler yapıldı. Testler uygulandı. Bugüne kadar bunlar pek olumlu sonuçlar vermedi. Testleri uygulayan psikologların gösterişli övünmelerle ilân ettikleri sonuçları öğretmenler, testler uygulamadan da elde edebilirler. Bu incelemeler bazen boş yere yapılmaktadır. Testlere yöneltilen diğer bir itiraz da düşünme ve yargılama kapasitesinin bütün çocuklarda aynı şekilde gelişmemeleridir. İncelenen çocuklardan birinde görülen yetersiz kabiliyet bir kaç yıl sonra ve birdenbire önemli bir şekilde gelişebilir. Bundan başka, daha geniş bir hayatları olan şehirlerdeki ve bazı özel çevrelerdeki çocukların atılganlıkları; canlılıkları yüzünden daha kabiliyetli görülebilecekleri de unutulmamalıdır.

Bütün bunların etkisiyle, kabiliyetlerle ilgili incelemeler pek fazla bir önem kazanamadılar. Tersine olarak, şahsî psikoloji araştırmaları daha yararlı olduklarını gösterdiler. Bu araştırmalar insanın gelişmesiyle ilgili bir görüşü amaç edinememektedirler. Bundan başka, şahsî psikoloji, düşünce ve yargılama kapasitesini her türlü ruh hayatı içinde ele almaktadır. Bu kapasiteyi iç dünya ile bağlılıkları, ilişkileri ile değerlendirmektedir.

Yedinci Bölüm

ERKEK VE KADIN ARASINDAKİ İLİŞKİLER

1. İşbölümü ve erkekle kadın arasındaki farklar:

Daha önceki açıklamalardan ruh dünyasında iki yönün ağır bastıkları anlaşılmaktadır. Bu yönler ruh hayatının her türlü gelişmesi üzerinde etki yaparlar. İnsanın, hayatının devamını sağlamakta üç ana görevini (aşk, meslek, sosyal hayat) yapmasında, sosyal duygusunu faaliyete sevketmesinde, değerlilik arzusunu gerçekleştirmesinde, güçlülük, üstünlük hırsını tatmin etmesinde rol oynarlar. Türü ne olursa olsun, bir ruh olayını bu iki faktör arasında, kurulan kemiyet ve keyfiyet ilişkisine göre değerlendirmeye alışmamız gerekir. Bir insanı tanımak için bu ilişkiyi daima gözönünde bulundurmak mecburiyeti vardır. Çünkü, bu faktörlerin varlığı bir kimsenin sosyal hayat mantığının hangi ölçüde kavrayabildiğini ve hayatın istediği iş bölümüne ne şekilde hazır olduğunu gösterir.

İşbölümü insan topluluğunun devamı için tamamiyle mecburî bir meseledir. İşbölümü herkesi bir iş yapmaya zorlar. İşbölümüne katılmaktan kaçınan kimse topluluk hayatına karşı koyar. Başkaları yanındaki rolünü oynamaktan kaçar ve bir bozguncu olur. Önemsemediğimiz zamanlarda buna fena davranış, düzen bozuculuk veya kapris deriz. Da

ha ciddî hallerde ise bu durum sapıklık, savsama ve aşırılık halinde de suç mahiyetini kazanabilir.

Görüldüğü gibi insan, toplulukta işbölümüne katılma tarzına göre bir değer kazanır. İşbölümüne katılan insan, başkaları için önemli bir kimse olur. Bu katılış onu, insan hayatını meydana getiren sayısız eklemli zincirin halkalarından biri yapar.

Erkekle kadın arasındaki fark, işbölümünde de kendini gösterir. Bu fark kadını vücut yapısın yüzünden, bazı işlerden uzak tutmaktadır. Erkekler de bazı işlerden uzak kalmaktadırlar. Çünkü erkekler bu işlere uyamamaktadırlar. İşbölümü konusunda tarafsız hareket edilmelidir. İnsan oluşu boyunca kadın, erkeğin yapması gereken işlerden bir kısmını üzerine almıştır. Bu da erkek gücünün daha yararlı bir şekilde kullanılabilmesine yardım etmiştir.

2. Bugünkü uygarlıkta erkeğin üstünlüğü:

Uygarlık, güçlülük arzusunun çizdiği yönde, özellikle kendilerine imtiyazlar sağlamak isteyen bazı kimselerin ve sınıfların gayretleriyle çizilen yönde geliştiğinden işbölümü özel bir yön aldı. Bu yön bugün bile üstünlüğünü devam ettiriyor. İnsan uygarlığının erkek cinsinin üstün önemi ile özellik kazanmasına yol açıyor. Bu imtiyazlı işbölümü erkek gruplarına üstün haklar tanımaktadır. Bunun sonucu olarak erkek gruplar iş dağıtımında kadının hayat şeklini istedikleri gibi tayin ediyorlar ve onun durumu üzerinde etki yapıyorlar.

Zamanımızda da erkeğin kadına üstünlüğü eğiliminde bir değişiklik olmamıştır. Kadın, erkeğe fazla hak tanınmasından yakınmaktadır. Oysa kadınla erkek arasında sıkı bir

dayanışmanın yer alması gerekmektedir. Onların arasındaki gerginlik ruhça anlaşmalarına imkân vermez. Kadınla erkek arasındaki anlaşmazlıklar her iki tarafa da büyük acılar verecek olan karışıklıklara yol açabilirler.

Bütün kurumlarımız, gelenekçi kurallarımız, kanunlarımız, törelerimiz erkeğin imtiyazlı durumunu göstermektedirler. Bu hal, çocuklara karşı davranışlarda bile kendini belli etmektedir. Onların körpe ruhları üzerinde büyük bir etki yapmaktadır. Çocuk belki bu eğilimleri pek iyi anlayamaz diye düşünülebilir. Bununla beraber, bu durum çocuğun duygu dünyasında büyük yankılar meydana getirmekten uzak kalmaz. Sözgelimi, erkek çocuk kendisine giydirilmek istenen kız elbisesini büyük bir kızgınlıkla fırlatır atar. Burada söz konusu eğilimler rol oynamaktadırlar. Değişik bir güçlülük arzusu kendini göstermektedir.

Bu dereceye ulaşmış bir değerlenme duygusunu taşıyan erkek çocuk tercihen her yerde gördüğü erkeklik imtiyazlariyle kendisine güvenli görünen yolu seçer. Daha önce de görüldüğü gibi, halen ailelerde uygulanan eğitim, güçlülük arzusunu kuvvetlendirmeye çok elverişlidir. Bunun sonucu olarak da çocuk, erkeklere tanınan imtiyazları tamamiyle benimsemektedir. Bu imtiyazları elde etmeye çalışmaktadır. Çocuk, karşısında her zaman güçlülüğün sembolü erkeği, babasını görmektedir. Babanın esrarlı adımları, davranışları çocuk üzerinde anneninkinden çok daha büyük etkiler yapmaktadırlar. Çocuk, sözünü dinleten, emirler veren, bütün yönetimi elinde tutan babanın söz götürmez otoritesine inanmakta gecikmez. Herkesin, babanın kesin emirlerine nasıl uyduğunu, annenin son kararı veren kimseye nasıl danıştığını görür. Çocuk, babasını her hususta güçlü bulur. Babanın önemi, bazı çocukların nazarında babanın sözlerini kutsallaştırır.

Bu yüzden bu çocuklar, çoğu zaman önemlileştirmek istedikleri sözlerini babalarına mal ederler. Bu sözlerin babalarına ait olduklarını söylerler. Babanın etkileri böyle fazla önem taşımadıkları zamanlarda bile çocuklar onun üstünlük izlenimlerini taşımaktan uzak kalmazlar. Çünkü evin bütün yükü babanın üstünde gibi görünür. Oysa, gerçekte babaya güciinü daha iyi bir şekilde göstermek imkânını veren şey işbölümüdür.

Başlangıç tarihi araştırılınca erkek üstünlüğünün tabiî bir şey olmadığı anlaşılır. Erkek hâkimiyetinin sağlanması için önce bazı kanunların hazırlanması gerekmiştir. Bu tüzel tesbitten önce elbetteki erkek imtiyazlarının bu kadar fazla olmadıkları zamanlar olmuştur. Tarih böyle bir zamanın gerçekliğini göstermektedir. Bu, anaerkil aile zamanıdır. Bu devrede anne büyük bir rol oynamıştır. Anaerkillikten babaerkilliğe geçişte önemli anlaşmazlıklar olmuştur. Bu anlaşmazlıklar, çatışmalar, erkeğin yaradılıştan geldiğini söylemekten hoşlandığı imtiyazlarının tabiî olmadıklarını göstermektedir. Gerçekten erkek bu imtiyazları büyük mücadelelerden sonra elde etmiştir. Erkeğin zaferi, kadının köleliğine yol açmıştır.

Görüldüğü gibi, erkeğin hâkim durumu bir tabiat olayı değildir. Erkeğin hâkim durumunun meydana gelmesinde milletler arasındaki sürekli mücadeleler rol oynamışlardır. Bu mücadelelerde erkeklere büyük işler düşüyordu. Erkekler şeflik otoritesine sahip olmakta bu mücadelelerden yararlandılar. Bu gelişme ile âhenkli olarak özel mülkiyet ve miras hakkı ortaya çıktı. Bu hak, erkek hâkimiyetinin bir prensibi haline geldi.

Çocuğa, ev işleriyle uğraşan annesinin, babasına eşit olduğunu anlatmak öyle kolay bir şey değildir. İlk günlerinden beri her yerde babasının üstünlüğü ile karşılaşan bir

erkek çocuk için bunun ifade ettiği anlamı anlamakta zorluk çekmeyiz. Erkek çocuk dünyaya geldiği zaman kız çocuktan daha iyi karşılanır ve bir prens gibi ağırlanır. Bütün anne babalar bir erkek çocukları olmasını arzu ederler. Bunu biliyoruz ve her zaman görüyoruz. Erkek çocuk, erkeklik niteliğine bağlı tercihin bütün belirtilerini ve kendisinde bulunan üstünlüğü kavramakta gecikmez. Kendisine söylenen veya rastgele işittiği çeşitli sözlerle erkeklik rolünün üstünlüğüne inanır. Evde önemsiz sayılan işlerin kadınlar tarafından yapıldığını görür. Bu da erkeğin üstünlüğü hakkındaki düşüncesini kuvvetlendirir.

Esasen kadınlar bile çevrelerinde cinsler arasındaki eşitliğe pek inanmazlar. Kadın çoğu zaman bağımlı ve erkeğinkinden daha önemsiz bir rol oynar. Bunun sonucu olarak, eşit olmak hususunda büyük bir arzu duymasına rağmen, kadın, durumunu ister istemez olduğu gibi kabul etmek zorunluğunda kalır.

Çocuk, ana ve baba arasındaki bu ilişki şeklinden meydana gelen bütün durumların etkisi altında kalır. Bunun sonucu olarak çocukta, kadınla ilgili çeşitli hayaller ve görüşler kendilerini gösterirler. Genel olarak bu şekilde kadın, çocuğun nazarında önemsizleşmektedir. Çocuğun ruh gelişmesinde erkeklik eğilimi ağır basmaktadır. Çocuğun güçlülük yolunda izlenmeye değer bir amaç olarak düşündüğü her şey, hemen hemen daima erkek cinsine has durum ve nitelikler ile değerlenmektedir. Güçlülük anlamına gelen bir çeşit erkeklik anlayışı, «erkeklik» ve «kadınlık» kelimeleri ile adlandırılan karakter özellikleri vardır. Oysa hiç bir esaslı durum bu görüşlerin doğruluğunu göstermemektedir. Erkek çocukların ruh halleri ile kızlarınkiler arasında yapacağımız karşılaştırmalar yukarıda belirtilen sınıflandırmayı görünüşte doğrulayabilirler. Bununla beraber, burada yaradı-

lışın etkilerinden söz açamayız. Gördüklerimiz, bazı çevrelerde yaşayan ve bir yaşayış yönünü izleyen, tek yanlı hükümlerle çizilen bir hayat plânına göre hareket eden kimselere ait şeylerdir. Güçlülük bakımından erkeklik ve kadınlık karakter özellikleri diye bir ayırım yapmak doğru değildir. İki çeşit özelliğin güçlülük isteklerine nasıl yettiğini, insanın itaat tâbîlik yolu ile üstünlüğe nasıl ulaştığını göreceğiz. İtaat yolu ile sağladığı avantajlar sayesinde çocuk, gerektiği zaman itaatsız bir kimseden çok daha iyi bir şekilde ön plâna geçebilir. Oysa her ikisinde de güçlülük arzusu rol oynamaktadır. Bir kimsenin ruh hayatına ait incelememiz, onun güçlülük arzusunu tatmin etmek için çok değişik karakter özelliklerinden yararlanması yüzünden çoğu zaman zorlaşmaktadır.

Yetişkinlik çağına yaklaştığı ölçüde çocuğun erkekliğe verdiği önem büsbütün artmaktadır. Hattâ çocuğun ihtirası, güçlülük ve üstünlük hırsı erkek olmak zorunluğu ile tam olarak birleşir. Bir zorunluk haline gelir. Güçlü olmak isteyen çocukların birçokları erkeklik şuurunu taşımakla yetinmezler. Erkek olduklarını göstermek, ispat etmek isterler. Erkeklik niteliğine uygun imtiyazlar elde etmek eğilimini duyarlar. Bunun için bir yandan ön plâna geçmek ve böylelikle erkeklik karakter özelliklerini kuvvetlendirmek, öte yandan da bütün zorbalar gibi çevrelerindeki kadınlara hâkim olmak isterler. Bu maksatla, az veya çok bir karşı koyma halinde kurumlanırlar. Ölçü tanımayan bir isyân yolunu tutarlar. Ya da tersine olarak, itaatkâr görünürler, kurnazlığa başvururlar.

Herkes beğenilen erkeklik ideal ölçüsüne göre değerlendirilmektedir. Erkek çocuk, daima bu ideal ölçü ile karşı karşıya getirilmektedir. Çocuk da kendisini bu ölçüye göre değerlendirmeğe çalışmaktadır. Bunun için çocuğun davra-

nışlarının erkek davranışları olup olmadıklarını öğrenmeye çalışması bizi şaşırtmamalıdır. Erkeklikten kasdedilen şeyin ne olduğunu herkes bilir. Bu herşeyden önce bencilliği andıran bir şeydir. Bu bencillik, gururu okşar ve üstünlük arzusunun tatminine yardım eder. Burada cesaret, kuvvet, gurur, kazanılan bütün başarılar, özellikle kadınlar karşısında kazanılan zaferler, ilerlemeler, şöhret, her türlü «kadınlık» eğiliminden uzak kalmak, gibi görünüşte hareketli bazı karakter özellikleri rol oynarlar. Bu ferdî üstünlüğü sağlamaya elverişli bir mücadeledir. Üstünlük ile erkeklik daima bir tutulmaktadır. Çocuk her şeyden önce babasının düşüncelerinin etkisi altında kalır. Sun'î olarak yaratılan büyüklük arzusu duyar. Erkenden böyle yanlış bir yön işleyen erkek çocuk büyük bir güce ve üstünlüklere sahip olduğunu düşünür. Yanlış bir yol tutar. Onun için güç, üstünlük ile «erkeklik» aynı şeydir. Bu durum ciddî hallerde çoğu zaman hoyrat bir kabalık şeklini alır. Erkek cinsinin taşıdığı avantajlar büyük ve büyüleyici bir ilgi yaratırlar. Genç kızlar çoğu zaman erkeklik ideali yön çizgisini izlerler. Bunu yadırgamamalıyız. Bazı genç kızlar, vücut bakımından daha çok erkeklere uyan oyunları, sporları, çeşitli faaliyetleri tercih ederler. Ağaçlara tırmanırlar. Genç erkeklerle bir arada bulunmak isterler. Kadınların yaptıkları ve önemsiz saydıkları işlerden uzak kalmaya çalışırlar. Yalnız erkeklere ait işleri yapmaktan zevk duyarlar. Bütün bunların sebebi erkeğin kadından üstün tutulmasıdır.

3. Kadının aşağılığı üzerine inanış:

Erkek üstünlüğünün doğruluğunu belirtmek isteyenler, çoğu zaman erkek cinsinin bu durumunu, tabiatta aramakla

yetinmiyorlar. Kadının aşağılığı kaidesini de ortaya atıyorlar. Çok yaygın olan bu görüş herkes tarafından bir gerçek sayılmaktadır. Bu düşüncenin yanında erkeğin duyduğu bir korku da yer almaktadır. Bu korku onun anaerkillikle savaştığı zamanlara kadar geriye gitmektedir. Bu zamanlarda kadın, erkek için gerçek bir endişe konusu idi. Tarihte ve edebiyatta bu korkunun izlerine daima rastlamaktayız. Kilise ruhanî meclislerinin kadının bir ruha sahip olup olmadığı meselesi üzerinde uzun uzun tartıştığını biliyoruz. Bazıları kadının bir insan olup olmadığı hususu üzerinde duracak kadar ileri gitmişlerdi. Birçok yüzyıllar boyunca kadın büyücülüğüne inanıldı. Kadın büyücüler ateşte yakıldılar. Bunlar, bir zamanların kadınla ilgili yersiz düşünce ve büyük şaşkınlığı göstermektedirler. Yeryüzündeki bütün fenalıkların kaynağı, çoğu zaman kadında arandı. İncil'deki ilk günah efsanesi, Homer'in İlyada'sındaki kadınla ilgili parçalar buna birer örnektirler. Burada bir kadının milletleri felâketlere nasıl sürüklediği anlatılmaktadır. Bütün çağlara ait masallar ve efsaneler kadının ahlâk düşüklüğü üzerinde durmaktadırlar. Sürekli bir şekilde kadına ahlâk düşkünlüğü, fenalık, entrikacılık isnat edildi. Kadın hafifliği kanunlar üzerinde etkiler yapacak kadar ileri götürüldü. Kadının kapasitesi küçümsendi. Üretim işinde yetersizliğine inanıldı. Kısacası kadının aşağılığını belirtmek için her çareye başvurul. du.

Mukayeseler için yapılan denemelerde, bazı bilgi dallarında, meselâ matematikte delikanlıların daha iyi durumda, buna karşılık genç kızların dil öğreniminde daha başarılı oldukları anlaşıldı. Erkeklere ait mesleklere hazırlayan bilgi dallarında erkeklerin daha iyi sonuçlar aldıkları görüldü. Yalnız bunlar tabiî kabiliyetler üstünlüğünü göstermemektedirler. Genç kızların durumları daha yakından incelendiği

zaman sözde kadın kapasitesi aşağılığının bir masaldan, gerçeklik maskesiyle ortaya atılan bir yalandan başka bir şey olmadığı anlaşılır.

Genç kız, her zaman ve değişik şekillerde kadınların beceriksiz olduklarını, ancak kolay ve başkalarının yönettileri işleri yapabileceklerini duyar. Bu sözlerin doğruluk derecesini anlayacak durumda olmadığı için, çocuk, kadın beceriksizliğini kaçınılmaz bir şey gibi görür. Bunun sonucunda kendisinin de beceriksizliğine inanır. Cesareti kırılır. Bunun için yapmak istediği şu veya bu öğrenime gerekli ilgiyi göstermez. İlgisini kaybeder, çalışamaz.

Bu şartlar içinde kadın beceriksizliğinden ileri gelen kaidelerin doğruluğundan şüphe edilemez.

Bu yanlışlığın iki sebebi vardır. İnsan yaptığı işlerde daima elde ettiği sonuçlara göre değerlendirilir. Bu yüzden verim, iş kapasitesi ile psikolojik gelişme arasında bir ilişki bulunduğu düşüncesi ortaya çıkar. Bu noktaya dikkat edildiği zaman söz konusu yanlışlığın meydana gelmesinde rol oynayan ikinci önemli sebep kendini gösterir. Genç kız, çocukluğundan beri işittiği yersiz bir düşünceye uygun bir dünya görüşüne ulaşır. Bu görüş onun varlık güvenini sarsar ve gerçekten iyi bir iş yapabilme ümidini yok edebilir. Her şey gittikçe daha ısrarlı bir şekilde genç kıza bunu hatırlatır. Kız çocuk, kadınların daha önemsiz işlerde çalıştığını görür. Bu yüzden cesaretini kaybeder. Kendisini toparlamaktan vazgeçer. En sonunda hayatın istekleri karşısında kaçar. Bu yüzden beceriksizlik gösterir. Kendisinden yararlanılmayan bir varlık haline gelir.

Uygarlığımızın yönü genç kızın varlık güvenini ve cesaretinin devamını kolaylaştırmaktadır. Yoklama mahiyetinde yapılan deneyler önemli bir olayı meydana çıkardılar.

14-18 yaşlarındaki bazı genç kız grupları, erkek çocuklar da dahil, başka gruplardan kabiliyet bakımından daha üstün olduklarını gösterdiler. Bununla ilgili olarak daha sonra yapılan araştırmalar bütün bu genç kızların, baba gibi annelerinin bir meslekte çalıştıklarını gösterdiler. Demek ki bu ailelerde kadının az değerliliği konusundaki boş inanç yer almıyordu veya zayıflamıştı. Özellikle çocuklar annenin sürekli bir faaliyet içinde bulunduğunu kendi gözleriyle görüyorlardı. Bunun sonucu olarak genç kızlar daha büyük bir bağımsızlık içinde gelişmek imkânına sahip idiler. Sözü edilen boş inancın etkilerinden hemen tamamiyle uzak kalmışlardı.

Çok değişik alanlarda, özellikle edebiyatta, sanatta, teknikte, hekimlikte, fazla önemli ve erkeklerinkine tamamiyle eşit eserler veren çok sayıda kadınlar vardır. Güzel eserler vermeleri şöyle dursun hiç bir işe yaramayan erkeklerin sayısının çok olması, erkek aşağılığını iddia etmek imkânını vermediği gibi kadın aşağılığına ait görüşün doğruluğunun da söz konusu olamayacağını gösterir.

Daha önce de belirtilen bir durum tehlikeli sonuçlara yol açmaktadır. Bu durum kadınlığa ait herşeyin aşağılığını öne süren boş inançtan meydana gelmektedir. Alışkanlığın tesirleriyle değerli, güçlü, başarılı sanılan erkekte itaat etmesi, başkaları için çalışması, başkalarına tâbi olması gerektiğine inanılan kadın birbirinden ayrılmaktadır. Bu garip bir kavramlar sınıflandırmasıdır. Bu anlayış insan düşüncesinde iyice yerleşmiştir. Bu yüzden uygarlığımızda mükemmel olan herşey erkeğe, buna karşılık basit her iş ve bir yana atılması gereken herşey kadına mal edilmektedir. Hepimiz biliriz ki, bazı erkekler kendilerinde kadın davranışlarında rastlanan bir şeyin bulunduğunu duydukları zaman en büyük bir hakarete uğramış gibi olurlar. Bunun tersine,

bir genç kızda erkekliğe ait bir özelliğin bulunması hiç bir mahzur teşkil etmez. Daima kadının aleyhine hareket edilir.

Fakat işe daha yakından bakıldığı zaman, bu inancı fazla destekleyen olayların başarısız ruhî bir gelişmenin belirtilerinden başka şeyler olmadıkları anlaşılır. Her çocuk büyük eserler verebilen zeki bir yetişkin olamaz. Fakat zeki olmadığına inanılan bir kimsenin bu sonuca ulaşmasının mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Gerçekte, biz bugüne kadar böyle bir şey gerçekleştiremedik. Fakat başkalarının bu işte başarı elde ettiklerini biliyoruz. Günümüzde genç kızlar erkek çocuklardan daha fazla bu durumla karşılaşmaktadırlar. «Zeki olmayan» çocukları görmek fırsatını bulduk; daha sonraları sanki bunlar başka kimseler haline gelmişler gibi, zekâ bakımından tam bir yeterliliğe ulaştılar.

4. Kadın rolünden kaçış:

Erkek hâkimiyetinin etkisiyle, kadının ruh gelişmesi tehlikeli bir karışıklıkla karşılaştı. Bu karışıklık kadının hemen daima kaderinden yakınmasına yol açmaktadır. Kadının ruh hayatı, durumları aşağılık duygusu telkin eden bütün insanlardaki gibi aynı sınırlar içinde ve aynı şekillerde faaliyette bulunur. Buna, onun durumunu ağırlaştıran başka bir unsur, sözde aşağılığı inancı katılır. Bununla beraber bir çok genç kızlar zamanla bir çıkış yolunu bulurlar. Onlar bunu karakter yapılışlarına, zekâlarına ve belki de bazı üstünlüklerine borçludurlar. Bu üstünlükler arasında lüksü, onlara gösterilen yakınlıkları ve tanınan bazı hakları sayabiliriz. Bütün bunlar, görünüşte kadına bir üstünlük, yüksek bir yer verildiği düşüncesini yaratabilirler.

Rollerine karşı koyan kadınları genel olarak iki tipe

ayırabiliriz. Birincisinden daha önce bahsetmiştik. Bunlar «faal erkeklik» yönünü izleyen genç kızlardır. Aşırı derecede enerjik olurlar. Muhteristirler. Zafer arkasından koşarlar. Ekrek kardeşlerini ve arkadaşlarını geçmek için uğraşırlar. Tercihan erkeklere ait işleri yapmak isterler. Her türlü sporu yaparlar. Bundan başka bunlar, çoğu zaman aşktan ve evlilikten uzak kalırlar. Evlenenler eşlerine hâkim olmak arzusu duyarlar. Bu da onların evliliklerinin iyi geçmemesine yol açmaktadır. Ev işleriyle ilgili her şeyden aşırı derecede nefret ederler. —Bu nefreti açık bir şekilde ifade ederler— veya dolaylı olarak belirtirler. Bu işler için gerekli kabiliyetlere sahip olmadıklarını belirtmeye çalışırlar.

Elverişsiz durumlarını bir çeşit erkeklikte telâfi etmeye çalışan kadınların tipi işte budur. Burada gösterilen temel özellik kadın rolü karşısında alınan bir savunma durumundan başka bir şey değildir. Bu kimselere zaman zaman «erkek-kadınlar» adı verilmektedir. Yalnız, bu bir yanlışlığa dayanmaktadır. Bu yanlışlık bazılarında, bu yönü almış genç kızlarda tabiî bir faktörün yer aldığı, bazı erkeklik kısmının bulunduğu, bütün bunların da mecburî olarak bu sonucu yarattığı inancının meydana getirmektedir. Gerçekte medeniyet tarihi baştan başa kadının köleleştirilmesinin ve onun zamanımızda da karşılaştığı mahrumiyetlerin bir insan için tahammül edilemeyeceğini ve kadını isyana zorladığını göstermektedir. Kadının, «erkeklik» adı verilen şeyin izlenimini yaratan bir yön almasının sebebi bu dünyada sadece iki yöne yönelmek imkânının bulunmasıdır. Bunlardan biri erkeğin, diğerinin ise kadının izleyeceği yöndür. Kendi rolünden uzaklaşan her kadın, ister istemez bir erkek, bir erkek de bir kadın gibi görülür. Bunun sebebi esrarlı bir maddenin faaliyeti değildir. Bugünkü uygar dünyada kadına, sosyal hayat ilişkilerinde erkekle eşitlik tanınmadığı sürece, tam

olarak uzlaşmanın beklenemeyeceğini anlamak için genç kızların ruhî gelişmelerinde yer alan zorlukları hatırlamak yetişir.

Diğer tip, hayata bir çeşit boyun eğen, inanılmaz bir uyumluluk, itaat ve uysallık gösteren kadın tipidir. Bunlar her şeye uyarlar. Her yerde bir şeyler yapmak isterler. Fakat büyük bir beceriksizlik ve yetersizlik gösterirler. Bu yüzden başarı elde edemezler. Başkalarının kuşkuya kapılmalarına yol açarlar. Ya da sinirli tipler olurlar. Böylelikle yetersizliklerini belirtirler. Başkalarının kendileriyle ilgilenmelerini sağlamaya çalışırlar. Bundan kolayca anlaşılacağı gibi, onların eğitimleri, kendilerine karşı yaptıkları sert hareketler genel olarak sinir rahatsızlığının yarattığı ıstıraplarla ödenirler.

Sosyal hayata elverişsiz bir hale gelirler. Bunlar dünyanın en iyi insanlarıdırlar. Aynı zamanda ne yazık ki hasta kimselerdir. İtaatlarının, uysallıklarının, katlandıkları mahrumiyetlerin temelinde birinci tipteki kadınlarda yer alan aynı isyan ve protesto bulunmaktadır. Bu protestonun anlamı şudur: bu her halde hoş bir hayat değildir.

Bazı kadınlar, kadınca işleri yapmaktan kaçınmazlar. Bununla beraber aşağı varlıklar halinde tanınmanın daha az önemli işleri yapmaya zorlanmanın ıstırabını duyarlar. Bunlar üçüncü tipe girerler. Kadının aşağılığına tamamen inanırlar. Yalnız erkeklerin daha önemli işler yapabileceklerini düşünürler. Bunun için erkeğin daha imtiyazlı bir durumu bulunduğunu kabul ederler. Böylece, verimlilik kapasitesini yalnız erkekte arayan kimselere katılırlar ve erkeğin daha üstün bir yeri olmasını isterler. Güçsüzlüklerini tanıtmak ve korunmayı sağlamak ister gibi açık bir şekilde belirtirler. Yalnız bu durum da tamamiyle hazırlanmış bir isyanın bir-

denbire patlak vermesinden başka bir şey değildir. Bu isyan çoğu zaman evli kadının kendisine ait işleri erkeğe bırakacak şekilde kendini gösterebilir. Bu gibi hallerde kadın, yalnız bir erkeğin bu işleri yapabileceğini itiraf eder.

Bu üç tip altına giren kadınların çocuk eğitiminde tutumları nasıldır? Kadının aşağılığını kabul eden yanlış inanca rağmen, eğitim, yani hayatın en önemli ve aynı zamanda en güç işlerinden biri geniş ölçüde kadına bırakılmıştır. Bu alanda ayrılıklar daha da fazlalaşmaktadır. Birinci tipteki kadınlar, «erkek» davranışları ile hırçın bir mürebbiye gibi hareket ederler. Her zaman gürültülü bir şekilde cezalandırırlar ve böylelikle çocuk üzerinde ağır bir baskı yaparlar. Çocuklar da şüphesiz bu baskıdan kurtulmaya çalışırlar. Bu gibi hallerde elde edilen sonuç hiç bir değeri olmayan bir eğitimdir. Çocuklar genellikle annelerinin kendilerini eğitebilecek durumda olmadıklarını bildiklerini anlarlar. Fazla gürültü ve şamata çok zararlı bir sonuç meydana getirir ve küçük kızları bu durumları taklit etmeye teşvik eder. Küçük erkek çocuklar ise hayatları boyunca korku duyarlar. Bu çeşit anne hâkimiyeti ile karşılaşan erkekler arasında kadından uzak kalmak isteyenlerin sayıları bir hayli kabarıktır. Böylece, kadınla erkek arasında sürekli bir anlaşmazlık kendini gösterir. Bu anlaşmazlık patolojik bir sonuca yol açar.

Diğer iki tip de eğitimde aynı verimsizliği gösterirler. Bu kadınlar, çocukların güvensizliklerini yakın bir gelecekte gidereceklerine ve kendiliklerinden hareket edebileceklerini düşünemeyecek kadar şüpheci olurlar. Onlara durmadan nasihat ederler. Zaman zaman onları babalarına şikâyet ederler. Fakat erkeğin üstün otoritesini ortaya atmak suretiyle kendi eğitim faaliyetlerinin etkisine inanmadıklarını açığa vururlar. Yalnız erkeğin tam olarak verimli ve bunun sonucu olarak, eğitim için gerekli olduğu hususundaki gö-

rüşlerini doğrulamak ister gibi bir savunma yolunu ararlar. Ya da yetersizlik duyguları bu kadınları her türlü eğitim faaliyetinden vaz geçmeye ve sorumluluğu kocaya, mürebbilere, başkalarına yüklemeye zorlar.

Kadına ait rolün yarattığı memnuniyetsizlik, özel ve «üstün» sebepler yüzünden faal hayattan, sözgelimi, bekârlığı öngören bir manastıra girmek veya bir mesleği seçmek suretiyle, uzak kalan bazı genç kızlarda daha ağır bir şekilde kendini gösterir. Onlar da, kadınlık rolünü benimsemeyen ve asıl işleri için gerekli hazırlıklardan vazgeçen kadınlar arasında yer almaktadırlar. Kimi genç kızların kendilerine iş bulmakta acele etmelerinin sebeplerinden biri de evliliği geciktirmektir. Burada rol oynayan faktör bu kızların evlenmekten nefret etmeleridir.

Evlenmeleri halinde genç kadınların bu işi tamamiyle kendi istekleriyle kabul ettikleri düşünülebilir. Gerçekte, evlenme çoğu zaman geleneksel kadınlık işinin benimsendiğini göstermez. İşte tipik bir örnek: Otuz altı yaşlarında bir kadın çeşitli sinir rahatsızlıklarından şikâyet ediyor. Oldukça yaşlı bir babadan ve her istediğini yaptıran bir anneden dünyaya gelmişti. Anne genç ve çok güzeldi. Kendisinden çok yaşlı bir adamla evlenmişti. Bu evlenmede kadının, kadınlık rolünden memnun olmamasının etki yaptığını düşünebiliriz. Aile dengeli değildi. Kadın istediğini yaptırıyordu. Yaşlı koca bir köşeye atılmıştı. Kızları, annesinin kocasına arada sırada dinlenmek için bir kanapenin üstünde uzanmasına bile razı olmadığını söylüyordu. Annesi, evi kendi kabul ettiği şekilde ve herkesin uymak zorunda olduğu kaidelere göre idare etmek istiyordu.

Hastamız çocukluğunda çok zeki idi. Kendisini çok seven bir babanın ve kızından hiç bir zaman memnun olma-

yan, onun isteklerine daima karşı koyan bir annenin yanında büyümüştü. Anne, sonradan dünyaya getirdiği erkek çocuğuna karşı çok daha fazla yakınlık gösteriyordu. Anne ile kızı birbirleriyle hiç geçinemiyordu. Kız yalnız babasına güveniyordu. Baba yorgundu, yumuşaktı. Fakat kızı söz konusu olduğu zaman sertleşiyordu. Kız, annesine düşmanlık duyuyordu. Anne gülünç olacak derecede temizliğe düşkündü. Kızı da annesinin en çok bu yönünü beğenmiyordu. Anne, bir hizmetçinin kapı tokmağını tutmasını istemiyordu. Hizmetçinin tuttuğu kapı tokmağını hemen siliyordu. Kızı daima yıkanmaktan kaçınıyordu. Ayakkabılarındaki çamurları temizlemiyordu. Geçtiği her yeri kirletiyordu. Kısaca annesinin hoşuna gitmeyen şeyleri yapıyordu. Bu durum, karakter özelliklerinin kalıtım yolu ile meydana geldiğini savunan görüşün yersiz olduğunu göstermektedir. Çocuğun, annesini sinirlendiren özellikleri geliştirmesinde, şuurlu veya şuursuz bir plân rol oynamıştır. Anne ile kızı arasındaki anlaşmazlıklar böylece sürüp gitti. Onların birbirlerine karşı duydukları kin en son noktasına varmıştı.

Kız sekiz yaşında iken durum aşağı yukarı şöyle idi: Baba her zamanki gibi kızından yana idi. Anne bildiğinden şaşmıyordu. Yüzünü asıyordu. Sadece kırıcı sözler söylüyordu. Kınamaktan geri kalmıyordu. Çocuk saldırgan, alaycı idi. Annesinin bütün gayretlerini boşa çıkaran bir hazırcevaplığa sahipti. Bu ise işi büsbütün karıştırmıştı. Annenin gözdesi erkek çocuk kalp hastalığına tutulmuştu. Anne yalnız onunla meşgul oluyordu.

Kız, hiç kimsenin anlayamadığı bir sinir rahatsızlığına yakalanmıştı. Onu üzen şey, annesine karşı duyduğu kötü duygulardı. Birdenbire dindar olup çıkmıştı. Bir süre sonra bu kötü düşünceleri kaybolmuştu. Bunun sebebini bazı ilâçlarda aramışlardı. Annenin durumundan biraz uzaklaşmış ol-

ma ihtimali vardı. Kızda sadece acaip bir fırtına korkusu kalmıştı. Genç kız fırtınanın sebebini kötü düşüncesinde arıyordu. Bu da bize genç kızın annesine karşı duyduğu kinden kendi kendine kurtulmaya nasıl uğraştığını göstermektedir.

Kız gelişmesine devam etti. Nihayet güzel bir istikbal görünüyordu önünde. Bir öğretmenin kendisine söylediği sözler özel bir etki meydana getirmişlerdi. Öğretmen, bu çocuk isterse her şeyde başarılı olabilir, demişti. Bu çeşit sözler her zaman doğru çıkmazlar. Fakat bunlar kıza göre şu mânâyı taşımakta idi. Bu kız başarmak istediği şeyi yapabilir. Bunun tek sonucu onun annesiyle anlaşmazlıklarının artması oldu.

Kız buluğ devresine ulaştı. Güzel bir genç kız oldu. Evlenecek durumda idi. Birçok isteyenler oldu. Fakat fazla kırıcı sözleri evlenme imkânlarını ortadan kaldırıyorlardı. Yalnız oldukça yaşlı bir komşusuna karşı büyük bir ilgi duymuştu. Onunla evlenmesinden korkuluyordu. Bir süre sonra bu adam, bu işten vazgeçti. Genç kız ise ancak yirmi altı yaşında kendisini isteyen biri ile karşılaştı. Bu da onun çevresinde büyük bir hayret uyandırmıştı. Genç kızın durumu izah edilemiyordu. Çünkü onun geçmişi bilinmiyordu. Çocukluğundan beri annesi ile şiddetli çatışması onu dayanılmaz bir kavgacı haline getirmişti. Mücadele onun zafer yolu idi. Annesiyle ilişkileri onu çok hırçınlaştırmıştı ve devamlı olarak yeni zaferler peşinde koşmasında rol oynamışlardı. Onun en çok hoşuna giden şey ağır sözlerle saldırmak, mücadele etmekti. Gururuyla bu şekilde kendini tatmin ediyordu. Rakibi karşısında kendisini başarıya ulaştıran oyunları seviyordu. Bu şekilde de «erkeklik» isteğini gerçekleştirebiliyordu.

Yirmialtı yaşında, çok değerli bir adamla tanıştı. Bu

adam onun kavgacı mizacından çekinmedi ve ona elini uzattı. Çok uysal ve itaatkâr bir tutum gösterdi. Onunla evlenmesi için baskı yapan ebeveynlerinin ısrarları karşısında genç kız bu adama karşı büyük bir nefret duyduğunu ve evliliklerinin kötü sonuçlanacağını söylüyordu. Kızın yaradılışına bakılınca bu âkibetin önceden görülmesi zor değildi. İki yıl karşı koyduktan sonra kız evlenmeye razı oldu. Bu adamı bir köle gibi kullanabileceğinden, ona her istediğini yaptırabileceğinden hiç şüphe etmiyordu. Kocasında, her zaman her yerde istediklerini yapan babasının bir benzerini bulabileceğini şuursuz olarak ümit ediyordu. Fakat yanıldığını anlamakta gecikmedi. Evlenmesinden birkaç gün sonra kocasının, ağzında piposu olduğu halde odasında rahat bir halde gazete okuduğunu görmüştü. Sabahleyin koca ortadan kayboluyordu ve bürosuna kapanıyordu. Tam zamanında kahvaltıya geliyordu. Her şey hazır olmadığı zaman homurdanıyordu. Esaslı bir temizlik, saygı ve tam bir doğruluk istiyordu. Karısına göre hoşuna gitmeyen her şeyi yanlış buluyordu. Bu durum kadının babası ile kurduğu ilişkilere hiç benzemiyordu. Bu yüzden de kurduğu hayaller yıkılmıştı. Kadının istekleri ölçüsünde kocanın direnmesi artıyordu. Koca, karısının ev işleriyle ilgilenmesini istediği oranda kadın bu işlerden kaçıyordu. Buna karşılık kadın kocasına böyle isteklerde bulunmaya hakkı olmadığını söylemekten geri kalmıyordu. Bunların hoşuna gitmediğini kocasına daha önce de söylemişti. Fakat sözleri fayda etmemişti. Koca emirlerini çok sert bir şekilde tekrarlıyordu. Kadın buna bakarak geleceklerini hiç de iyi görmüyordu. Koca çok dürüst idi. Son derece vazife sorumluluğuna sahipti. Karı koca arasındaki anlaşmazlıklar, kadın, anne olduğu zamanda da devam etti. Kadının yeni işlerle uğraşması gerekiyordu. Bundan başka kadının babası ile arası çok açılmıştı. Bunun

sebebi, babasının damadını tutmasıydı. Kadın birdenbire temizliğe fazla önem vermeye başladı. Bütün gününü yıkamak, temizlik yapmak, toz almakla geçiriyordu. Nihayet annesinin kulaklarını dolduran derslerini öğrenmişe benziyordu. Bütün bunlar böyle devam etselerdi anneyi sevindirebilirlerdi. Anne için hoş bir izlenim yaratabilirlerdi. Kocası da, karısının birdenbire tertipli olduğunu, sandıkları dikkatle yerleştirdiğini görünce memnun olabilirdi. Fakat bu iş bu kadarla kalmadı. Kadın bu işlerde aşırılık gösterdi. Yıkama, temizliklerinde fazla ileri gitti. Evinde, yerde bir ipliğin bulunmasına tahammül edemeyecek duruma geldi. Eşyaları yerleştirmek konusunda başkalarını rahatsız edecek ve başkaları tarafından rahatsız edilecek kadar ileri gitti. Yıkadığı ve başkaları tarafından el sürülen bir şeyi yeniden yıkamadan rahat edemiyordu, aynı şeyin başkası tarafından yapılmasını da istemiyordu.

Bu temizlik merakı veya hastalığı çok görülmektedir. Bu hastalığa tutulan bütün kadınlar, kadınlık rolleri ile mücadele edenlerdir. Bu kadınlar bu şekilde, bir günde kendileri kadar yıkamayan ve temizlik yapmayan kimselere tepeden bakarlar. Bu gayretler farkına varılmadan bir yuvayı yıkabilir. Halbuki bu kadın kadar temiz giyinmeyen bir başka kadını bulmak zordur. Onun için önemli olan şey temizlik değildi. Başkalarını rahatsız etmekti.

Onun, kadınlık rolünü benimsemesinin basit bir görünüşten ibaret olduğu örneklerle gösterilebilir. Bu kadının dostları yoktu. Kimse ile görüşmüyordu. Bütün bunlar onun karakter yapısına uyuyorlardı. Kültürün bize en kısa zamanda sağlaması gereken şeyler, hayatın en iyi bir şekilde benimsenmesine yol açan kadın eğitim tarzlarıdır. Çünkü halen en elverişli şartlar içinde bile hayatla anlaşmanın daima mümkün olmadığını görüyoruz. Medeniyetimizde gerçekte

kadın aşağılığı diye bir şey yoktur. Aklı başında bütün kimseler red etmektedirler. Buna rağmen hanımlarda ve geleneklerde böyle bir aşağılık kabul edilmektedir. Şu halde, sosyal hayatımızın bu bozukluğunun tekniğini görmek konusunda çok dikkatli olmamız ve onu ortadan kaldırmamız gerekmektedir.

Bu görüşler arasında başka bir olay üzerinde durmak zorundayız. Çünkü bu olay çoğu zaman kadını küçülten bir düşünceye yol açıyor. Bu dönem, kadında elli yaş civarında görülen kritik dönemdir. Kadının ruh dünyasında değişikler meydana getirir. Bazı karakter özelliklerini kuvvetlendirir. Bu dönemde ortaya çıkan vücut değişiklikleri kadında, güçlükle elde ettiği ve pek de fazla olmayan son değerlerini kaybetmek zamanının geldiği düşüncesini yaratırlar. Kadın büyük fedakârlıklar pahasına gösterdiği gayretlere bu devrede ciddiyet kazanan şartlar içinde durumunu sağlamlaştırmasına yardım edebilecek her şeyi korumaya çalışır. Zamanımız medeniyeti yaşlanan insanlar, özellikle kadınlar için, verimlilikleri azaldığından, hiç de elverişli değildir. Her türlü değeri esirgemek suretiyle yaşlanan kadınlara verilen zarar, değişik bir şekilde büyüktür. Hayatımız günlerimizin sayısına göre ölçülmemelidir. Bir kimsenin güçlü iken yaptığı iş, zayıf ve eskisi kadar çalışamadığı anlarda da hesaba katılmalıdır. İnsan yaşlı olduğu için maddî ve manevî bakımdan hiç bir zaman bir yana itilmemelidir. Büyümekte olan bir genç kızın, günün birinde kendisi için de gelecek olan bu dönemi büyük bir korku ile bekleyeceğini kolayca tasavvur edebiliriz. Kadınlık elli yaşında bitmez. İnsan onuru hiç bir şekilde küçülmeden bu devreden sonra da devam eder. Bu onurun garanti edilmesi gerekir.

5. Erkek ve kadın arasındaki gerginlik:

Üzerinde durduğumuz bütün fenomenlerin temelinde kültürümüzün sapmaları bulunur. Burada yer alan yanlış inanç her şeyi kaplar ve her yerde kendini gösterir. Bunu, kadının aşağılığı hakkındaki yanlış inançta görüyoruz. Bununla ilgili erkek gururu ve bu inanç iki cins arasındaki âhengi sürekli olarak bozarlar. Büyük bir gerginlik ortaya çıkar. Bu gerginlik özellikle aşk ilişkilerinde etki yapar. Bütün mutluluk imkânlarını tehlikeye sokar veya yok eder. Mutlu bir yuvaya çok az rastlanmasının, birçok çocukların büyüdükçe evliliği çok güç ve tehlikeli bir şey sanmalarının sebebi işte budur. Yukarıda belirttiğimiz yanlış inançlar ve aynı mahiyetteki fikir çağrışımları çoğu zaman çocukların doğru bir hayat anlayışına ulaşmalarını önlerler. Evliliği berbat bir geçit gibi gören genç kızların ve mecburî bir dert gibi tasavvur eden erkeklerle kadınların düşünülmesi yetişir. Cinsler arasındaki bu gerginliğin yarattığı zorluklar çağımızda son derece artmıştır. Bu zorluklar genç kızda, çocukluğundan beri yapmak zorunda olduğu role isyan etmek arzusunu duyduğu, erkekte de, bu eğilimlerde yer alan bütün mantıksızlığa rağmen, imtiyazlı bir rol oynamak isteği arttığı ölçüde fazlalaşırlar.

İki cins arasındaki anlaşmanın, iki cins arasındaki eşitliğin tek belirtisi *arkadaşlık ruhu*dur. Onların karşılıklı ilişkilerinde bir bağımlılık çeşitli milletlerin hayatlarında olduğu gibi pek tahammül edilemez. Bu eşitsizliğin her iki tarafta yarattığı güçlükler ve ağırlıklar herkesin bu şekilde ortaya atılan mesele üzerinde dikkatini toplayacak kadar fazla ciddidirler. Burada söz konusu olan gerçekte her ferdin hayatını sonsuz genişliğinin içine alır. Onun karmaşıklığı medeniyetimizin, çocuğun hayattaki yerini göstermekten

kaçınmasından meydana geliyor. Bu da karşı cinsle anlaşmazlığa yol açıyor.

Yerinde bir eğitimin bütün bu zorlukları ortadan kaldıracağına şüphe yoktur. Yalnız devrimizin hızlı gidişi, gerçekten denenmiş pedagojik prensiplerin yokluğu, özellikle rekabet, âlemşümul yarışma küçük çocukları bile etkileyecek bir mahiyet taşıyorlar ve onlar da daha bu zamandan gelecekleriniin yön çizgisini çiziyorlar. Aşk ilişkilerinde tarafları korkutan ve kaçıran tehlikeler, erkeğin bütün hallerde erkekliğini göstermeye çalışmasıdır. Bu işte kurnazlıktan, «başarılar»dan yararlanmasıdır. Bütün bunlar aşkta girişkenliği ve güveni sağlarlar. Don Juan, hiç şüphesiz, kendisini yeter derecede erkek bulamayan ve sürekli başarılarla erkekliğinin delillerini arayan bir kimsedir. Cinsler arasında yer alan güvensizlik her türlü samimiyeti yok eder. Bütün insanlık bunun acısını çekmektedir. Aşırı erkeklik ideali insanı yeni isteklere zorlar. Çekicilik peşinde koşturur. Sürekli olarak huzursuzluk içinde yaşatır. Buna karşılık insanın elde ettiği şey, sadece gururdur. Kendisini olduğundan daha başka türlü görmesidir. İmtiyazlı bir durumda sanmasıdır. Bütün bunlar ise insanların tabiî şartlar içinde yaşamalarını zorlaştırır. Kadınlığın bağımsızlığa kavuşması, eşitliğe ulaşması hareketi kadar hoşumuza gitmeyen bir şey yoktur. Oysa bu hareketi kuvvetli bir şekilde desteklememiz gerekiyor. Bütün insanlığın mutluluğu ve yaşamak sevinci kadının kendi rolünü benimsemesi için gerekli şartların elde edilmesine bağlıdır. Bu şartlar, erkeğe olan kadın bağımlılığının çözülmesini sağlayacaklardır.

6. Cinsler arasındaki ilişkileri iyileştirme denemeleri :

Cinsler arasındaki ilişkileri iyileştirmek amacıyle zamanımıza kadar girişilen teşebbüsler arasında en önemlisi karma eğitimdir. Bu eğitimin karşısında ve yanında olanlar vardır. Karma eğitimin başlıca avantajları iki cinse zamanında birbirlerini tanımak fırsatını vermesidir. Bu ise yersiz inançların ortaya çıkmalarına ve zararlı sonuçlar yaratmalarına mani olur. Bu görüşün karşısında olanlar ise, karma eğitimin erkek ve kız çocuklar arasındaki zıddıyeti arttırmaktan başka bir işe yaramadığını ısrarla belirtmektedirler. Bu zıddıyet çoğu zaman erkek ve kız çocuklar okula başladıkları zaman fazla kuvvetli olur. Erkek çocuklar kendilerini yeterli görmezler. Bunun sebebi bu zamanda kızların ruhça daha iyi gelişmiş olmalarıdır. Bazıları da erkek çocukların, kızların karşısında sıkıntı duyduklarını ve varlık güvenini kaybettiklerini söylemektedirler.

Bu sözlerde bazı gerçeklerin bulunduğuna hiç şüphe yoktur. Yalnız ancak karma öğretimde cinsler arasında bir rekabet kendini gösterdiği zaman bu düşünce doğru olabilir. Öğretmenler ve öğrenciler tarafından bu şekilde anlaşılan karma eğitim şüphesiz zararlı olur.

7. Erkek ve kız kardeşler:

Daha önceleri de belirttiğimiz gibi, tanımak istediğimiz bir kimsenin içinde büyüdüğü durumu bilmemiz gerekmektedir. Bir çocuğun erkek ve kız kardeşleri arasındaki yeri özel bir durum yaratmaktadır. Bu görüş, insanları sınıflandırmak imkânını da vermektedir. Yeterli bir tecrübeye sahip bulunduğumuz takdirde bir kimsenin kardeşlerinin en

büyüğü, en küçüğü veya ailesinin tek çocuğu olup olmadığını anlayabiliriz.

En küçük çocuğun çoğu zaman özel bir tip meydana getirdiğini görmüşüzdür. Masallardaki, efsanelerdeki, dinî kitaplardaki hikâyelerde, ailenin en küçük çocuğu yer almaktadır ve aynı şekilde anlatılmaktadır. Gerçekten en küçük çocuk, diğer kardeşler arasında farklı bir durumda büyümektedir. Ayrı bir çocuk gibi davranılır. En küçük olması sebebiyle başkalarına en çok ihtiyacı olan biri gibi görünmektedir. Erkek ve kız kardeşleri ise daha bağımsız ve yetişkin kimselerdir. Bunun sonucu olarak da en küçük çocuk genel olarak diğerlerinden daha sıcak bir atmosfer içinde büyümektedir.

Bu durum en küçük çocukta bazı karakter özellikleri yaratır. Bu özellikler onun hayatta alacağı durum üzerinde özel bir şekilde etki yaparlar. Onun ayrı bir kişiliğe bürünmesine yol açarlar. Buna görünüşte çelişkili bir durum eklenir. Çocuk, kendisine her zaman en küçük gibi bakılmasından hoşlanmaz. Kapasitelerinin gözönünde bulundurulmamasını, kendi kendine bir şeyler yapmasına izin verilmemesini hiç de iyi karşılamaz. Bütün bunlar çocuk üzerinde olumsuz etkiler yaparlar. Çocuk bu yüzden yapabileceği her şeyi göstermek arzusunu duyar. Çocukta güçlülük arzusu kuvvetlenir. Görüldüğü gibi en küçük çocuk çoğu zaman en iyi durumları isteyen, her zaman başkalarını geçmek eğilimini duyan biri olur.

En son dünyaya gelenlerden başkalarını gerilerde bırakanlar, erkek ve kız kardeşlerinden çok daha verimli olanlar vardır. Bazıları ise yeterli bir faaliyet gösteremezler. Kendilerine güvenemezler. Bu durum, onların kendilerinden büyük kardeşlerini geçemeyen küçük çocuk cesaretini kaybe-

der. Korkak olur. İşlerini yapmamak için daima bahaneler arar. Fakat gene de ihtirasından bir şey kaybetmez, sadece değişikliğe uğrar. Bu ihtirasını hayatın isteklerinin dışında kalan bir alanda tatmin etmeye çalışır.

Son doğan çocukta aşağılık duygusuna benzer hareketlerin belirtilerini birçok kimseler görmüşler ve yadırgamışlardır. Yaptığımız araştırmalarda daima bu duyguya rastladık. Bu acı yaratan ve çöküntü meydana getiren bir duygudur. Bu duyguya bakarak ruh gelişmesi hakkında bir fikre ulaşabiliriz. Son doğan bu bakımdan tamamiyle dünyaya zayıf organlarla gelen bir çocuğa benzer. Esasen böyle değildir. Onda gerçek bir yetersizlik yoktur. Ama o kendisini yetersiz bulur. Çocuk hayatında her an bir aksaklık olabilir. Burada bir sürü sorular, imkânlar ve sonuçlar karşısında bulunuyoruz. Eğitimcinin tutumu nasıl olmalıdır? Çocuğun gururunu daha da geliştirecek yeni uyarıcılara başvurmalı mıdır? Çocuğa sürekli olarak birinciliği başlıca bir vazife gibi tanıtma, insan hayatı için pek doğru olmaz. Deneyler, birinciliğin hayatta pek önemli olmadığını göstermektedirler. Birinciye ihtiyacımız olmadığını çocuğa söylemek belki daha yerinde olur. Bütün birinciler bizi memnun etmezler. Birincilik peşinde olan çocuk bencil olur. Başkasiyle iyi bir arkadaşlık kuramaz, çünkü çoğu zaman sadece kendisini düşünür. Başkalarının kendisinden daha başarılı olmalarını önlemeye çalışır. Her zaman birinci olan çocuk, kıskanç, kinci ve huzursuz olur. Son doğanlar, durumları dolayısiyle daima başa geçmek, herkesten daha başarılı olmak imkânlarını ararlar. Daima gruplarının başına geçmek isterler. Bir başkasını önlerinde görmeye tahammül edemezler. Son doğanların en önemli özelliklerinden biri de herkesten daha başarılı olmak arzusudur.

Bu tip bazen değişikliğe uğrar, bozulur. Bazen de ger-

çek saf şeklini muhafaza eder. Bu tiptekiler çoğu zaman enerji ile dolup taşarlar. Bazen aileleri için bir kurtarıcı olabilirler.

Bu tipin başka bir şekli daha vardır. Bir koşucunun aşabileceğinden emin olmadığı bir maniâ ile birdenbire karşılaştığını ve yönünü değiştirdiğini düşünelim. Böyle bir yarışmada son doğan kimse hayret edilecek kadar cesaretsiz ve korkak biri olur. Her işte aşırı derecede yorgunluk duyar. Her zaman bahaneler arar. Zamanını boş yere harcar. Daima başarısızlıkla karşılaşır. Başarısızlıklarının sebebini başarı imkânlarının azlığında bulur. Fazla yetersiz olduğunu bildirir. İhmal edildiğini söyler.

İlk doğanlar da değişik özelliklere sahip olurlar. Ruh hayatlarının gelişmesine elverişli bir durumda bulunurlar. Bunu tarih bize göstermektedir. Birçok milletler ve sosyal sınıflar öteden beri bunu devam ettirmişlerdir. Birçok aileler en büyük çocuğun günün birinde ailenin başına geçeceğini prensip olarak kabul etmişlerdir. Sürekli olarak çevresinin tam güvenini kazandığını gören çocuğun, neler düşünebileceğini kolaylıkla anlayabiliriz. Bu gibi hallerde çocuk aşağı yukarı şöyle düşünür: Ben en büyük, en güçlü olduğuma göre başkalarından daha akıllıyım ilh. Gelişme maniâsız ve bu yönde devam ettiği takdirde en büyük çocuk, kendisini mevcut düzenin koruyucusu yapan bazı özellikler kazanır. Böyle kimseler şahsî bir güçlülük anlayışına sahip olurlar. Bu güçlülüğe büyük bir önem verirler. Güçlülük onlar için kendiliğinden olan bir şeydir. Ağır basan ve başta gelen bir şey olmalıdır. Bunlar genel olarak muhafazakâr olurlar.

İkinci çocuklar güçlülük ve üstünlük arzusu duyarlar. Sanki bir baskı altında imiş gibi hareket ederler. Bu konuda daima büyük bir hassasiyet gösterirler. İkinci çocuk,

önünde bir başkasının bulunması ve değerlenmesi yüzünden kamçılanır. Kendi gücünü geliştirmek ve büyük kardeşi ile yarışmayı kabul ettiği zaman enerjik bir hamle ile öne atılır.

Tek çocuğun durumu da bir başka özellik gösterir. Bütün işleri ebeveynleri tarafından yapıldığı için, kendi kendine bir iş göremez. Bağımsızlıktan yoksundur. Yürüyeceği yolun daima başkaları tarafından gösterilmesini bekler. Her zaman yardım ister. Çoğu zaman şımartılır. Düz bir yol gösterildiği için güçlükle karşılaşacağını düşünmez. Kendisine her zaman fazla ilgi gösterildiği için değerinin özelliğine inanır. Birçok kızların arasında büyüyen tek erkek çocuğun durumu büyük bir zorlukla karşılaşır. Bu gibi hallerde kadın etkisi hâkim olur. Erkek çocuk küçük olduğu zaman arka plâna itilir. Kendisini sıkı sıkıya birbirine bağlı bir topluluk karşısında bulur. Kendisini değerlendirmek hususunda yaptığı işlerde büyük zorluklarla karşılaşır. Her yandan saldırılara uğrar. Medeniyetimizin kendi cinsine verdiği imtiyazlardan hiç yararlanmaz. Duyduğu korku, cinsinin durumunun hepsinden daha zayıf olduğunu düşünecek kadar ileri gidebilir. Cesareti ve varlık güveni büyük teşebbüslere girmediği takdirde, kendine olan güveni sarsılır. Bu iki hal aynı durumdan meydana gelmektedir. Böyle çocukların büyüme şartları büyük rol oynarlar. Bu çok tabiîdir. Bununla birlikte, onda yer alan yaradılışla ilgili bazı özellikler de gözden kaçmamaktadır. Görüldüğü gibi, çocuğun hayatta elde ettiği her şey durumuna uygun biçimde değerlenir. Bu görüş eğitim konusunda çok zararlı etkiler yapan kalıtım kuramının doğruluğunu kısmen sarsmaktadır.

Bazı durumlarda kalıtım etkileri, sözgelişi, bir çocuğun ebeveynlerinden uzak bir yerde büyütülmesine rağmen onlarınkine benzeyen veya aynı özellikleri göstermesi gibi, şüphe-

ye yer vermeyecek şekilde kendilerini belli etmektedirler. Bunu kabul ediyoruz.

Daha iyi şekilde düşündüğümüz takdirde her türlü sürprizden uzak kalırız. Çocuğun gelişmesinde kolaylıkla yapılan yanlışlıkları hatırlayalım. Çocuğun doğuştan yetersiz olduğunu düşünelim. Onun organizmasındaki bu yetersizlik tıpkı, belki de doğuştan organik bir yetersizlik gösteren babası gibi, çevresinin istekleriyle çatışır. Bu açıdan baktığımız zaman kalıtım kuramının iyice zayıf olduğunu anlarız.

Gelişmesi boyunca çocuğun karşılaştığı yanlışlıklar arasında en tehlikelisi başkalarından daha üstün olmak istemesi, şahsî avantajları sağlamaya elverişli, güçlü bir duruma ulaşmaya çalışmasıdır. Medeniyetimizin fazla benimsediği bu fikir, ruhu hâkimiyeti altına almaktadır. İnsanın gelişmesi ağır bir baskı altında olmaktadır. Bu baskıyı yumuşatmak için güçlükleri anlamak ve tanımak gerekmektedir. Bizi bu zorluklardan uzak tutmaya elverişli iyice belli olmuş bir nokta varsa, o da sosyal duygunun gelişmesidir. Sosyal duygunun gelişmesi bütün zorlukları tamamiyle önemsizleştirir. Fakat tersine olarak, zamanımızda olduğu gibi bu işte başarı imkânı oldukça azdır. Zorluklar fazla ağır basmaktadırlar. Bunu böyle düşünürsek, yaşadıkları sürece varlıklarını devam ettirebilmek için, mücadele eden ve hayatı çok güç bulan insanların fazlalığı karşısında hayrete düşmeyiz. Bu insanlar kötü eğitimin kurbanlarıdırlar. Sonuç olarak da yetersiz bir durum gösterirler. Yargılarımız çok sınırlıdır. Her şeyden önce her türlü ahlâk değerlendirmesinden, insanın ahlâk değerini yargılamaktan uzak kalıyoruz. Bizim için gerekli olan şey daha ziyade bilgimizden yararlanmaktır. İnsanı değişik bir şekilde görmektir. Çünkü şimdi insanın iç hayatı hakkında eskisinden daha iyi bir görüşe ulaşabilecek bir durumdayız. Burada eğitim için de önemli görüşler or-

taya çıkmaktadır. Çünkü çeşitli yanlışlıklara yol açan kaynakları tanımamız eğitimde etkili olmamıza yarayan büyük imkânlar sağlamaktadır. Ruhî gelişmesinde ele aldığımız takdirde, karşımıza çıkacak özelliklerine dayanarak insanı yalnız geçmişi ile değil, aynı zamanda geleceği ile de kısmen değerlendirebiliriz. İnsan o zaman bizim için gerçekten canlı bir varlık haline gelir. Onu karşımızda basit bir silüet gibi görmeyiz. Onun hakkında medeniyetimizin çoğu zaman ulaştığı yargıdan çok farklı bir yargıya ulaşırız.

Birinci Bölüm

KARAKTER BİLİMİ

1. Karakterin mahiyeti ve oluşumu:

Hayatın meseleleri karşısında, bir insanın ruhunda meydana gelen çeşitli ifade şekillerine onun karakteri diyoruz. Bir başka deyişle karakter «sosyal» niteliği olan bir kavramdır. Bir insanın karakterinden onun çevresiyle olan ilişkileri anlaşılmaktadır. Sözgelişi, Robenson için böyle bir şey söz konusu olamaz. Bir insanın çevresine karşı aldığı durum, onun biçim ve öz bakımından ruh mekanizmasının işleyişi, değerlenme arzusu ile sosyal duygusunun sürekliliğini sağlayan yön çizgisinin tamamı, o kimsenin karakteridir.

Daha önce de gördüğümüz gibi, insanın davranışlarını belirleyen şey amaçtır. Bu amaç başkalarına karşı üstünlük, güçlülük şeklinde kendini belli eder. Gene insanın dünya görüşüne, davranışlarına, hayat kalıbına etki yapan ve belirli ifade şekillerini yöneten amaçtır. Buna göre karakter, insanın yön çizgisinin sadece dışa yansımasıdır. Bu suretle bir kimse hakkında onun çevresine, birlikte yaşadığı insanlar, topluma ve kendi hayat meselelerine karşı aldığı durum vasıtasıyla bilgi sahibi oluyoruz.

Birçoklarının anladığı gibi, karakter doğuştan kazanılan birşey değildir. Tersine, insanın hayat kalıbına uygun ola-

rak benimsediği, içinde bulunduğu durumda kendi ferdî bütünlüğünü ortaya koymasına yarayan yön çizgisidir. Karakter özellikleri doğuştan varolan, değişmeyen güçler değildirler. Bu özellikler sonradan kazanılır. Sözgelişi; çocuk doğuştan tembel değildir, fakat bu özellik ona daha kolay göründüğü için tembellik eder. Her insanda belli bir anlamda güçlülük duygusu yer almaktadır. Çocuk tembelliği doğuştan bir kusur gibi benimser ve bu yargısı onda değişmeden kalır. Kendisini şu şekilde değerlendirir: «Eğer böyle eksik bir tarafım olmasaydı, kabiliyetlerimi daha iyi geliştirebilirdim, ne yazık ki bu eksiklik bende var.» Güçlülük arzusu yüzünden çevresiyle sürekli bir mücadele içinde olan kimse ise böyle bir mücadele için mecburî olan ihtiras, kıskançlık, güvensizlik ilh. gibi karakter özelliklerini geliştirecektir. Bu özellikleri kişiliğin ayrılmaz tarafları, doğuştan var olan ve değişmez olaylar gibi düşünürüz. Oysa daha yakından araştırıldığında, bunların sadece kişinin hareket yönü için gerekli bulduğu ve kabul ettiği özellikler olduğu ortaya çıkar. Gayeye ulaştırıcı bir mâhiyet taşırlar. Daha önceki açıklamalarımızdan anlaşılacağı gibi, insanın yaşaması, hareketleri, bir görüşe sahip olması için bir amacın olması gereklidir. Gözümüzün önünde belli bir amaç olmaksızın düşünemeyiz ve bir iş ortaya koyamayız. Çocuk ruhunun karanlık köşelerinde daha ilk yıllarda beliren amaç onun ruhî gelişmesine yön verir Kişiyi özelleştiren, başkalarından farklı bir duruma geçiren ve onu yöneten şey amaçtır. Bunun sonucu olarak da hareketlerini bir tek ve ortak noktaya yöneltir. Bu suretle bir insanın ne yönde hareket ettiğini hemen hemen anlayabiliriz. Bütün psikolojik olayların ortaya çıkmasında, özellikle karakterlerin oluşumunda, kalıtım prensibini kabul etmemize imkân yoktur. Bu alanda, bu prensibi doğrulayıcı hiç bir delile rastlanmamaktadır. İnsanla ilgili

bir olayın incelenmesinde şüphesiz ilk yıllara dönülmektedir, o zaman herşey doğuştanmış gibi bir izlenim ortaya çıkmaktadır.

Bir ailede, millette, ırkda ortak karakter özelliklerinin bulunmasının sebebi, birinin diğerini taklit etmek, benzemek istemesindendir. Medeniyetimizde bazı ruh ve beden özellikleri, yeni yetişen kimseler için taklit yönünden çekicilik taşırlar. Sözgelişi, çocuklarda rastlanan herşeyi görmek, öğrenmek arzusu meraklı bir karakter tipi yaratabilir. Fakat mutlaka böyle bir karakteri geliştirmesi için zorunlu değildir. Çocuk, bilgisini çoğaltmak isterse karakterini bu yönde geliştirir. Sonuç olarak bütün aletleri araştırır, birbirinden ayırır veya bozar. Ya da kitap kurdu olur. Kulaklarından rahatsız olan kimselerde güvensizlik duygusu görülür. Medeniyetimizde bu tür insanlar tehlikeleri en mükemmel şekilde sezmek kabiliyetine sahiptirler. Bu insanlarda çoğu zaman alay konusu oldukları ve aşağı görüldükleri için güvensizlik duygusu yer alır. Mutluluk duygusundan uzak oluşları onları düşmanca duygulara yöneltir. Güvensizlik duygusunun da doğuştan olduğunu kabul edemeyiz. Bir ailede suç eğilimi olan kimseler bulunabilir. Böyle durumlarda gelenek, hayat görüşü ve kötü örnekler rol oynarlar. Sözgelişi, bir çocuğa hırsızlık, yaşamak için bir fırsat olarak gösterilebilir. Aynı şeyi değerlenme arzusu için de söyleyebiliriz. Her çocuk, karşılaştığı güçlükler oranında değerlenme gayreti içinde büyür. Bu gayret değişik şekillerde ortaya çıkar. Çocukların karakter bakımından ana babalarına benzemesini şöyle açıklayabiliriz. Çocuğun değerlenme gayreti, çevresinde yaşayan ve esasen aynı eğilime sahip olan en yakın kimsenin varlığından büyük ölçüde etkilenir. Bu suretle her nesil, kendisinden evvel yaşayan atalarından bir şeyler öğrenir. Üstünlük gayretinin yarattığı güçlüklerde ve değişiklik-

lerde evvelce öğrenilmiş olan şeyler değerlendirilir.

Üstünlük eğilimi insanın gizli amacıdır. Bu amaç sosyal duygunun etkisi altında gizli bir şekilde gelişir ve sürekli olarak hoş bir maske arkasında saklı kalır. Birlikte yaşadığımız kimselerin karakterini daha iyi şekilde tanımak için gözlerimizi iyi kullanacak duruma geldiğimiz zaman yalnız kendimizi iyi savunmakla kalmaz, aynı zamanda başkasının işini de güçleştirmiş olurduk. Böylece üstünlük duygusunun gizliliği diye bir şey olmazdı. Bu bakımdan bu ilişkilere daha derinlemesine bakmak ve kazanılan bilgileri pratik olarak değerlendirmek faydalıdır. İnsanı tanımak için bilgimiz daha çok yenidir. Hayat hakkında doğru bilgiler edinmemizi güçleştiren çok karmaşık kültürel şartlar içinde yaşamaktayız. Esasen çok keskin bir görüşü sağlayacak en önemli araçlar elimizden alınmıştır. Okullarda şimdiye kadar çocuklara körü körüne hiç bir özel ilgi uyandırmaksızın belli bir malzeme öğretilmeye çalışılmıştır. Birçok toplumlarda okul dinî bir araç olarak görülüyordu. İnsan bilgimizi çoğaltacak en önemli şartlardan biri olan eğitime gereken önem verilmemiştir. İnsanları yargılamak için okulda bazı değer ölçüleri elde ederiz. İyiyi ve kötüyü birbirinden ayırmayı öğreniriz. Fakat bu öğrendiklerimizi yenilemek için gayret sarfetmeyiz. Bütün hayatımız boyunca eksikliğini duyduğumuz şeyi devam ettiririz. Çocuklukta edindiğimiz yargılarımızı yetişkinlikte de sürdürürüz. Bu değer yargılarını kutsî kanunlar haline getiririz. İçinde yaşadığımız karmaşık uygarlığın akıntısına kendimizi bırakırız. Olayların doğru bir şekilde değerlendirilmesini engelleyen görüşlere sahip oluruz. Kendi ferdî duygumuzu yüceltmeye yarayan ve üstünlüğümüzü koruyan değer ölçülerini benimseriz. Böylece objektif bir görüş açısına sahip olmaktayız.

2. Karakterlerin gelişmesinde sosyal duygunun önemi:

Karakterin gelişmesinde üstünlük arzusunun yanı sıra rol oynayan ikinci önemli faktör de sosyal duygudur. Üstünlük arzusu gibi, sosyal duygu da çocuğun ilk ruhî eğilimlerinde, özellikle sevgi, yakınlaşma ve ilgi arayışında kendini belli eder. Sosyal duyguyu geliştiren şartları daha önce görmüştük. Burada kısaca tekrar hatırlamaya çalışacağız. Sosyal duygunun her şeyden önce aşağılık duygusunun ve bunun bir sonucu olan üstünlük kompleksinin etkisi altında geliştiğini biliyoruz. İnsan, her türlü aşağılık duygusuna son derece açık bir varlıktır. Aşağılık duygusunun ortaya çıktığı andan itibaren ruh hayatında çatışma baş göstermektedir. Hayatı hoş ve rahat kabul etmek, ruhta dengeyi sağlamak için, güven ve değerlenme duygusunu gerektiren huzursuzluk ortaya çıkmaktadır. Aşağılık duygusunun tesiriyle meydana gelen bazı değer ölçüleri çocuğun ruh hayatında rol oynarlar. Bu değer ölçüleri herkesce en yüksek seviyede tutulan, çocuğa hayatı hoş göstermek, hayatın karanlık taraflarını görmesine engel olmak, kısacası ona hayatın güzel taraflarını göstermek için benimsenen ölçülerdir. Bunlara bir de ekonomik şartlar eklenmektedir. Organ bozuklukları da önemli rol oynarlar. Bütün bunlar, çocuğun hayatı normal şekilde görmesine olumsuz etki yaparlar. Böyle durumlarda çocuğun varlığını sürdürebilmesi için ona bazı imtiyazlar tanınır veya özel birtakım tedbirler alınır. Herşeyi yapabildiğimizi kabul etsek dahi, bir tek şeyi ortadan kaldıramayız; o da çocukların herşeye rağmen hayatı güç bulmalarıdır. Böyle çocukların sosyal duyguları başarısızlık tehlikesiyle karşılaşır.

Bir insan hakkında hükme ulaşabilmemiz için, onun davranışlarını, düşünce ve hareketlerini, sosyal duygu anlayışı

ile birleştirerek değerlendirmemiz gerekmektedir. Bu görüşü kabul etmemizin sebebi, toplum içinde yaşayan her ferdin toplumla ilişkilerini ne şekilde düzenlediğini, az veya çok başkalarına karşı neler borçlu olduğunu bilmemize yarar. Bir taraftan karmaşık hayat düzeni içinde yaşamamız, diğer taraftan sosyal hayat mantığına tâbi oluşumuz, yargılarımızın güvenilir olmasını gerektirmektedir. Bu güvenirliğe ancak sosyal duygunun önemini anladığımız ölçüde ulaşabiliriz. Sosyal duygudan rûhen bağımsız olmamız imkânsızdır. Hiç kimse sosyal duyguyu inkâr edemez. Bu duygu sürekli olarak içimizde yaşar. Belki her zaman sosyal duygumuzu harekete geçiremeyiz, fakat gene de bu duyguyu tamamen ortadan kaldırmak güçtür. Sosyal duygunun herkes tarafından bir gerçeklik kabul edilmesi, insanları ister istemez bu duygunun emri altına sokar. İnsan hayatında düşünce ve hareketlerini yumuşatacak bazı sebepler arar ve bunun sonucunda özel hayat tekniği ortaya çıkar. Bu açıklamalar bize, sosyal duygunun bir görüntüden ibaret olduğunu, insanın diğer eğilimlerinin arkasında gizli bulunduğunu göstermektedir. İnsanı doğru bir şekilde yargılayabilmek için bu gizli örtünün ortadan kalkması gerekir. Sosyal duygunun tanınmasında karşılaşılan bir diğer güçlük yanılma oranıdır. Esasen insanı tanımak o kadar güçtür ki, bir bilim olarak ele alınması gerekmektedir. İnsanı tanımak konusunda yapılan yanlışlıkları bazı örneklerle göstermeye çalışacağız.

Genç bir erkek, arkadaşlarıyla beraber denize gider ve bir süre bir adada kalırlar. Arkadaşlarından biri, kayanın kenarında otururken dengesini kaybeder ve denize düşer. Genç erkek merakla arkadaşının batışını seyreder. Olayı sonra hatırladığı zaman meraktan başka bir şey olmadığını anlar. Genç erkek kendisini şöyle anlatıyor: Şimdiye kadar

Hayatta hiç kimseye kötülük yapmamıştı, hattâ herkesle iyi arkadaşlık kurabiliyordu. Bu gençte yer alan sosyal duygu eksikliğini anlamak hiç de o kadar zor değildi. Anlattığı bir hayal tablosu bize bunu daha iyi göstermektedir. Bir ormanda, küçük güzel bir evde, bütün insanlardan uzak olduğunu hayal ediyordu. Bu hayalî tabloyu resimlerinde bile canlandırıyordu. Bu gencin gelişmesinde meydana gelen eksiklikler, sosyal duygusunu geliştirmesine mani olmuştur.

Anlatacağımız bir başka olayda, sosyal duygunun nasıl yanlış anlaşıldığını göreceğiz. Yaşlı bir kadın tramvaya binerken ayağı kayar ve karın üstüne düşer. Kendi kendine kalkamaz. Yanından bir sürü insan gelip geçer. Sonunda biri gelip ona yardım eder. Aynı anda arka plânda gizlenmiş olan bir başkası ortaya çıkar ve kurtaranın yanına gelerek selâm verir «nihayet dürüst bir insan çıktı, beş dakikadır burada duruyorum ve kadını kaldıracak bir kimseyi bekliyorum» der. Burada bir çeşit böbürlenme ile sosyal duygunun ne kadar yanlış anlaşıldığını görmekteyiz. Bir kimsenin başkalarına karşı nasıl yargıç kesildiğini, takdir ve kınamalar yağdırdığını, oysa kendisinin parmağını bile kıpırdatmadığını anlıyoruz. Sosyal duygunun öneminin anlaşılması, olayların karmaşıklığı yönünden güçtür. Sözgelişi bir kumandanın harbi yarı yarıya kaybettiğini bildiği halde, binlerce askerini ölüme göndermesinin sebeplerini şu şekilde açıklayabiliriz. O, herkesin yararına bu şekilde hareket ettiği görüşünü savunacaktır. Birçok kimse de kendisine hak verecektir. Sebepleri ne olursa olsun, onu dürüst bir insan olarak göstermemiz mümkün değildir. Bu tür olaylarda bizi doğru hükme götüren şey, o olayın herkes tarafından doğru kabul edilmesidir.

Herkesin yararına ve iyiliğine hizmet eden görüşü benimsiyoruz. Bu görüşe katıldığımız takdirde daha az güçlük

le karşılaşırız. Sosyal duygunun önemi, bir insanın bütün hayat ilişkilerinde kendini göstermektedir. Bu duygu, bir kimsenin bakışlarında, bir başkasıyla el sıkışmasında veya konuşmasında açıkça ortaya çıkar. Bazen şuursuz olarak başkalarının davranışlarından çıkardığımız sonuçları kendimize mal edecek kadar ileri gideriz. Olayları şuur alanına aktardığımız zaman, daha iyi değerlendirme imkânına sahip oluruz ve bu suretle peşin değer hükümlerinden uzaklaşırız. Olay, şuuraltında kaldığı sürece kontrol etmemiz ve değiştirmemiz mümkün olmamaktadır.

İnsanın karakteri hakkında bir hükme varabilmek için, onu bir bütün halinde düşünmemiz gerektiğine bir kere daha işaret etmek isteriz. Tek tek olayları ortaya çıkarmak yeterli değildir. İnsanın yalnız maddî varlığına, yalnız çevresine ya da eğitimine bakmak suretiyle bir hükme ulaşamayız. Kendimizi ne kadar iyi tanırsak, hareketlerimiz ne kadar şuurlu olursa, başkalarına, özellikle çocuklara daha etkili olabiliriz. Bu suretle onları yaşadıkları çevrenin katı şartlarından ve körü körüne kadere boyun eğmekten korumuş oluruz. Bunu yapabildiğimiz anda, medeniyetimiz insanlığa önemli bir katkıda bulunmuş olacaktır. Bundan sonra kendi kaderini kendisi yapan bir nesil yetişecektir.

3. Karakterin gelişme yönleri:

Çocuğun ruhî gelişmesine uygun olarak bazı karakter özellikleri gelişir. Bu gelişme ya düz bir çizgi halinde olur ya da sapmalar gösterir. Birinci durumda çocuk amacına ulaşmak için doğru bir yön izleyecektir. Böylece saldırgan ve cesur karakterli olacaktır. Karakter henüz gelişim halinde iken saldırgan ve ataklık belirtileri görülmesi mümkün-

dür. Fakat bu yönde bir gelişme hayatın güçlükleri karşısında kolayca değişebilir. Çocuğun üstünlük amacına ulaşmak için izlediği yön çizgisi rakiplerinin tepkisi ile bozguna uğrar. Çocuk zorlukları yenmek için çeşitli yollar arar. Bu arayış kendisine bazı karakter nitelikleri kazandırır.

Karakterin gelişmesinde rol oynayan zorlukları daha önce araştırmıştık. Organ yetersizlikleri, çevreden gelen etkiler, dış dünyanın karşı konulmaz baskıları ilh. Bütün zorluklar karakterin gelişme yönünde etkin bir rol oynarlar. Çocuğu amacına götürecek olan yollar az veya çok doğru çizgiden saparlar. Çocuk izlediği çizgide yürürken sürekli olarak zorluklarla mücâdele etmek zorunda da kalır.

İkinci durumda gelişen çocuk, ateşin yandığını, rakiplerinin olduğunu, dikkatli olması gerektiğini bilmektedir. Böyle bir çocuk, üstünlük ve değerlenme amacına dolaylı yollardan kurnazlıkla ulaşmayı dener. Karakterinin daha sonraki gelişmesi, onun bu denediği yollardan sapma derecesine bağlıdır. Fazla korkak olup olmaması, hayatın meseleleriyle bir uyum halinde bulunup bulunmaması tamamen izlediği yön çizgisine bağlıdır. Yapması gereken görevlere doğru bir biçimde yaklaşmaz, korkak ve ürkek değildir, gerçeği söylemez. Amaçları aynı olan iki ayrı çocuk tipi görmekteyiz. Her ikisi de aynı şeyi yapmamakla beraber sonuç aynı olabilir.

Sağlıklı bir toplum hayatı onun isteklerine uyduğumuz ölçüde mümkündür. Çocuğun çevresine düşmanca duygular beslememesine yardım ettiğimiz zaman onu topluma kazandırmış oluruz. Aile içindeki çatışmalar, eğiticinin kendi üstünlük gayretini çocuğun üzerinde bir yük, bir baskı şeklinde uygulamadığı zaman önlenebilir. Eğiticiler çocuğun gelişmesinde anlayışlı davranırlarsa, karakterin gelişme yönü-

nün bir uç noktasına varmasını, cesaretin küstahlığa dönüşmesini, bağımsızlığın kaba bir egoizm şeklinde yozlaşmasını önlemiş olurlar. Aynı zamanda zorla kabul ettirilmek istenen disiplin vasıtasıyla çocuğun esir gibi, bir itaat anlayışına sahip olmasına meydan vermemiş olurlar. Bu şekilde baskı altında yetişen çocuklar içlerine kapanık, doğru söylemekten uzak olurlar. Sert eğitim tarzı yanlış bir uygulamadır ve zorla elde edilen itaat görünüşten başka bir şey değildir.

Çocuğa dolaylı veya dolaysız etkide bulunan zorluklar, ruhunda bazı izler bırakırlar.

İnsanları zorluklarla mücâdele ediş tarzlarına göre sınıflandırmak mümkündür. *İyimser* insan tipi dediğimiz kimselerin karakterleri, büyük ölçüde tek yönde gelişir. Bütün zorluklara cesaretle göğüs gererler ve bunları kolay tarafından ele alırlar. Kendilerine inançları vardır ve hayatı kolaylaştıran tavır içindedirler. Kendi değerlerini iyi bildikleri ve yetersizlik duygusu duymadıkları için, hayattan fazla bir şey beklemezler. Kendilerini yetersiz ve aşağı bulanlara nazaran hayatın zorluklarına daha iyi dayanırlar. En güç durumlarda bile yanlışların telâfi edileceğine inanırlar.

İyimser insanları dış görünüşlerinden tanıyabiliriz. Açık sözlülükten korkmazlar, başkalarına karşı kucak açarcasına davranırlar, ilişki kurmakta güçlük çekmezler. Güvensizlik duygusu olmadığı için kolay arkadaş olurlar. Konuşmalarında ve hareketlerinde şüphecilik yoktur. İyimser tipinin en gerçek ve temiz şekline ilk çocuklukta rastlanır.

Diğer bir tip ise *karamsar* insandır. Eğitim yönünden en fazla güçlük gösteren bu tiplerdir. Bu tür kimseler, çocukluk yıllarındaki izlenimlerin etkisi altında yetersizlik duygusunu taşıyan ve hayatı güç bulan kimselerdir. Yanlış

bir eğitim sonucu meydana gelen bu karamsar dünya görüşü, onların, hayatın hep karanlık taraflarını görmelerine sebep olur. İyimserlere oranla hayatın zorluklarını daha şuurlu olarak bildikleri için, kolayca cesaretlerini kaybederler. Güvensizlik duygusundan dolayı bir destek ararlar. Bu duygu onların hür hareket etmelerini kısıtlar. Sözgelişi, annenin aranması, onun yakınlığına ihtiyaç duyulması, bazan geç yıllara kadar sürer. Bu tip insanların davranışları ürkek, korkak ve ihtiyatlı olur. İyi uyuyamazlar. İnsanın gelişmesinde uyku çok önemli bir ölçüdür. Uykusuzluk şikâyetleri, güvensizlik ve dikkatli olmanın belirtileridir. Hayatın kötülüklerinden korunmak için sürekli olarak uyanık kalmak isterler. Bu durumda olan bir kimsenin yaşamak sanatından payını alamadığı, hayatın ilişkilerine karşı ne kadar anlayışsız olduğu açıkça görülmektedir. Hayat gerçekten bu kadar güç kabul edilseydi, o zaman uyku zararlı bir unsur haline gelirdi. Bu tip tabiî birtakım alışkanlıklara karşı koymak, hayat beceriksizliğinin bir ifadesidir. Bazan bu durum başka şekilde görünebilir. Kapının iyi kapanıp kapanmadığını yoklamak, sık sık görülen suçluluk rüyaları ilh.

İnsanları *saldırgan olanlar* ve *saldırıya uğrayanlar* şeklinde açıklayan görüşler vardır. Saldırganlık eğilimi hareketlerin daha geniş bir alana yayılması şeklinde kendini belli eder. Saldırganlar, cesâretlerini daha fazla bir dereceye dönüştürürler. Bir şeyler yapabileceklerini göstermek için özel bir gayret sarfederler. Esasen bu şekilde onlarda, hâkim olan yetersizlik duygusu ortaya çıkmaktadır. Korktukları zaman sert bir şekilde savunurlar. Yumuşaklık ve şefkat duygularını zaaf gibi gördükleri için, bu duygularını bastırmak isterler. Dikkati çekecek biçimde kuvvetli görünmek isterler. Bazan bu tiplerin kaba ve merhametsiz oldukları

görülür. Karamsarlığa eğilimli oldukları için dış dünya ile olan ilişkileri bozuktur. Çevrelerindeki insanları düşman gibi gördüklerinden onlarla beraber yaşayamazlar, duygulanamazlar. Kendilerine verdikleri değer çok yüksek bir seviyeye ulaşabilir. Gurur, kibir ve kendini beğenmişlik duygusu ile kabarırlar. Boş bir gururu bir meziyet sayarlar. Böyle aşırı davranışlarda bulunan kimselerin toplumsal ilişkilerinde düzensizlik görülür. Bu davranışlar sağlam bir temele dayanmayan, sun'î olarak meydana getirilen davranışlardır. Böylece saldırganlık eğilimi ortaya çıkmaktadır. Bu insanların sonraki gelişmeleri kolay olmamaktadır. Toplu-luk bu tür bir karaktere sahip olan kimseyi hoş karşılamaz. Davranışlarıyla sevilmezler. Başkalarından üstün olmak gayretleri sürekli olarak huzursuzluklara yol açar. Özellikle kendileri gibi düşünenlerin rekabet duygularını kamçılarlar. Bu şekilde hayatları birbirine bağlı mücâdele zincirine benzer. Yenik düştükleri anda başarı ve zafere giden yön çizgileri de sona erer. Hemen geri çekilirler, devamlılıklarını yitirirler ve yenilgilerini çok zor aşarlar. Onları yeniden ön plânda görmek güçleşir. İşlerinde başarısızlığa uğramaları bu kimselerde sonradan yan etkiler göstermeye başlar. Bu etkiler onların gelişmeleri boyunca sürer.

Bu tiplerin karşısında kendilerini saldırıya uğramış sananları görüyoruz. Bu kimseler yetersizlik duygularını aşmak için saldırganlığa başvurmazlar. Aksine korkak, ürkek ve temkinli olurlar. Bu karakter tipine, birinci tipin izlediği yön çizgisinin kısa süre için de olsa, izlenmesinden sonra geçilir. Saldırıya uğrayan kimselerin çok kötü hayat tecrübeleri vardır. Bu tecrübelerinden çıkardıkları olumsuz sonuçlar yüzünden kaçış yolları ararlar. Bazıları bu kaçışı kendilerinden bile gizlerler. Böylece geçmişe dönerler, hatıralarıyla haşır neşir olurlar ve hayâl güçlerini genişletirler.

Bütün bunların gerçek sebebi, kendilerini tehdit eden gerçekten uzaklaşmaktır. Bazıları ise insiyatiflerini tam kaybetmezler ve toplum yararına çalışırlar. Bu ruh haline çoğunlukla sanatkâr tiplerde rastlanır. Sanatkâr gerçekten kaçar, hayâl gücü ve düşünceleri vasıtasıyla ikinci bir dünya yaratmak ister, bunu gerçekleştirirken hiç bir engelle karşılaşmaz. Fakat bunlar farklı kişilerdir. Birçoğu başarısızlığa uğrar. Her şeyden ve herkesden korkarlar, karamsardırlar ve başkalarından düşmanlık geleceğini düşünürler. İnsanların iyi vasıflarını, hayatın güzel taraflarını göremezler. Bu kimselerde sık rastlanan bir karakter niteliği son derece eleştirici olmalarıdır. Hemen her türlü hatayı gören keskin bir görüşe sahip kişilerdir. Çevrelerine bir yardımları dokunmadığı gibi yargıç durumuna geçerler. Sadece eleştiren ve oyun bozanlık eden kimselerdir. Güvensizlikleri yüzünden uzun süre tereddüt ederler. Bir işe başlamadan evvel karar vermekte güçlük çekerler. Böyle bir kimseyi dış görünüş olarak şöyle canlandırabiliriz: Tehlike ile yüz yüze gelmemek için başını çevirir ve ellerini savunmak amacıyla öne doğru uzatır. Bu tip insanlara musallat olan, hoşa gitmeyen başka vasıflar da görülür. Bunlar genel olarak, kendilerine güvenmedikleri için başkalarına da güvenemezler. Böyle bir durumda kıskançlık ve ihtiras duygularının gelişmesi kaçınılmaz hale gelir. Yalnızlığı tercih etmelerinin sebepleri, başkalarını mutlu etmek ve onların mutluluklarına katılmak istemeyişlerindendir. Başkalarının sevinci onlara ızdırap verir ve mutsuz olurlar. Bu tip insanlardan bazıları üstünlük gayretlerini gerçekleştirebilirler. Bu duygunun sarsılmaz olduğuna inanırlar. Üstün olmak özlemi içinde meydana gelen duyguları o kadar karmaşıktır ki, ilk bakışta bu kişilerin kötümser olabilecekleri asla düşünülemez.

4. Eski psikoloji okulu:

İnsanın izlediği yön çizgisi bilinmeden de insanı tanımağa çalışılmıştır. Bu genel olarak şu şekilde olmaktadır. İnsanın ruhî gelişmesinde tek bir nokta ele alınır ve bu noktadan hareketle çeşitli tiplere ayrılır. Bu şekilde insanları, sözgelişi, düşünceli, hayâlperest, hayattan korkan, harekete geçirilmeleri güç olan insanlar olarak tanımladığımız gibi, daha aktif, daha az düşünceli, hayâl gücüne az yer veren, her zaman meşgul, çalışan, hayatın içine giren tipler diye de nitelendirebiliriz. Böyle tipler gerçekten vardır. Bu şekilde bir tanımlama yapılınca gözlemlerimize devam etmemizde daha fazla bir yarar olamazdı. Bizden önceki psikologların yaptığı gibi, bu tanımlamalarla yetinerek, bazı kimselerde hayâl gücü, bazılarında ise hareket gücü daha fazla gelişmiştir diyebilirdik. Fakat bu bizim için yeterli değildir. İnsanı tanımak, bilgimizi akılcı bir yoldan geliştirmek istersek, bu çeşit serbest, sathî görüşlere itibar etmek bizim için yararlı olamaz.

Ferdî psikoloji davranışların gelişmesini, ilk çocukluk yıllarında araştırdı. Bu davranışların ya sosyal duygunun etkisiyle özel bir anlam kazandığını ya da üstünlük gayretinin diğer duygulara ağır bastığını kabul etti. Böylece ferdî psikoloji, insanları oldukça açık bir şekilde tanımasına ve sınıflandırmasına yarayacak olan bir anahtar elde etmiş oldu. Araştırmalarında, bir psikologdan beklenildiği şekilde hareket etmesi gerektiğini ve çalıştığı konunun ne kadar geniş kapsamlı olduğunu her zaman göz önünde bulundurdu. Bu temel görüşe dayanarak yapılan araştırmalarda, belirli karakter vasıflarını daha açık bir şekilde görmek, tahminde bulunmak, bu vasıfları özellikle şahsiyet bütünlüğü açısından anlamak mümkün olmaktadır.

5. Yaradılış ve iç salgı bezleri:

Psikolojide, ruhî davranış ve ifade şekilleri birbirlerinden yaradılış tipleriyle ayrılırlar. Yaradılıştan neyi anladığımızı söylemek güçtür. Bir kimsenin düşünürken, konuşurken veya hareket ederken gösterdiği çabukluk mu, yoksa bunlara katılan güç mü yaradılışı açıklamaktadır? Psikologlar tarafından yaradılışın mahiyeti hakkında ortaya atılan görüşlere, ruh hayatının gözlenmesinden bu yana ve eski çağlardan beri kabul edilen dört yaradılış tipine başka bir şey ilâve edilmemiştir. Bunlar, *Sanguinikler* (=hayâl gücü canlı tip), *Kolerikler* (=hiddetli tip), *Melankolikler* (=hüzünlü tip), *Flegmatikler* (=soğuk kanlı tip) olarak tanımlanırlar. Bu kavramlar ilkönce Eski Yunan'da ortaya çıkmıştır, daha sonra Hippokrat tarafından ele alınmış ve Romalılarda devam etmiştir. Bugün bu kavramlara psikoloji ilminde hâlâ büyük bir önem verilmektedir. Sanguinikler, belli ölçüde hayata bağlı, yaşamayı seven, her şeyi güç bulmayan, hemen üzüntüye kapılmayan, her şeyde iyi ve güzel taraf arayan, hem sevinebilen hem de üzülebilen insanlardır. Bu insanlar daha yakından araştırıldığı zaman oldukça sıhhatli kişiler oldukları söylebilir. Çünkü büçük ölçüde zararlı etkileri görülmez. Aynı şeyi diğer üç yaradılış için söyleyemeyiz. Kolerikler, eski bir şiirde şöyle canlandırılmaktadır: Bu kimse önüne çıkan taşı kendisine engel olduğu için, öfke ile bir kenara fırlatır. Oysa Sanguinik tip taşın üstünden rahatça yürür geçer. Hiddetli yaradılışta bir insan ferdî psikolojinin tanımına göre, üstünlük arzusu her zaman ölçüsüz hareketler yaptıracak kadar fazladır. Bu arzu yüzünden güç işler başarabilmek için saldırgan olurlar. Başlangıçta, bu yaradılışın safra ile ilgili olduğu ortaya atılmıştır. Safra gibi acı, hiddetli yaradılıştan söz edilmiştir.

Bugün dahi insanın «kanı beynine sıçradı» denilmektedir. Gerçekte bu tip insanlar, ilk çocukluk yıllarında görüldüğü gibi, güçlülük duygusu ile karşı koyan ve büyük adımlar atmak isteyen kişilerdir.

Melankolik tip insan başka bir görüntüye sahiptir. Yukarıda sözünü ettiğimiz şiire göre, melankolik insan, yolunun üstünde bir taş gördüğü zaman hemen günahlarını hatırlar, hüzünlü düşüncelere dalar.

Ferdî psikolojiye göre, melankolik kimse müteredditdir, karşılaştığı zorlukları yenmek ve ilerlemek için kendine güveni yoktur, her adımını tereddütlü atar. Başkalarından çok kendisini düşünür. Hayatta önemsediği ve büyük ilgi duyduğu bir şey yoktur. Yalnız, içe dönük yaşar. Üzüntülerinin altında âdeta ezilir.

Flegmatikler, hayata yabancı kalan, izlenimler toplayan, fakat bunlardan hiç bir sonuç çıkarmayan, bir şeyden etkilenmeyen, bir şeyle fazla ilgilenmeyen, hiç bir güç ve gayret sarfetmeyen, kısacası hayatla ilişkileri olmayan belki de hayattan en fazla uzak kalan kişilerdir.

Bu durumda en iyi yaradılış olarak Sanguinik tipleri gösterebiliriz. Bununla beraber yaradılışların birbirinden çok kesin ve katışıksız olarak ayrılmaları az görülür. Çoğunlukla birbirlerine karışarak ortaya çıkarlar. Hattâ yer değiştirdikleri de görülür. Sözgelişi, başlangıçta kolerik tip olan bir çocuk, sonradan melankolik olabilir ve belki de soğukkanlı yaradılışta kalabilir.

Sanguinik tip için açıklamalarımıza şunları da ekleyebiliriz: Böyle bir kimse, çocukluğunda aşağılık duygusuna en az maruz kalmış, organ yetersizliklerini az duymuş bir kişidir. Bu suretle, rahat bir şekilde gelişmesini, hayatı sevmesini ve güven içinde bulunmasını engelleyen kuvvetli uyarıcılara maruz kalmamıştır.

Bilim, insan yaradılışının iç salgı bezleriyle ilişkili olduklarını açıklamaktadır. Tıp alanında artık kan hücreleriyle çalışılmaktadır. Tiroit bezi, hipofiz bezi, böbrek üstü, tiroit üstü bezleri, cinsiyet bezi ilh. Bunlar salgıları doğrudan doğruya kana karışan bezlerdir. Vücudun bütün organlarının ve dokularının bu salgılardan etkilendikleri, kan vasıtasıyla vücuda dağıldıkları, teşvik edici (uyarıcı) rol oynadıkları ve dolayısıyla vücudun sürekliliği için şart oldukları konusunda genel görüş hâkimdir. Bununla beraber «iç salgı bezleri»nin mâhiyeti daha henüz tam açıklık kazanmamıştır. Bilim oluş halindedir. Bu konuda kesin sonuçlar ortaya konulamamaktadır. Tıp alanında yapılan araştırmalarda, psikolojinin sahasına giren karakter ve yaradılış konusunda bazı bilgilerin kesinleşmiş olması ve ısrarla üzerinde durulması sebebiyle, bu konuda görüşlerimizi biraz daha genişletebiliriz.

Bu konuda bazı tereddütlerimiz olduğunu söylemek isteriz. Sözgelişi tiroit bezinin iyi çalışmadığı bir hastayı ele alırsak, bu hastanın soğuk kanlı yaradılış tipinin göstereceği en yüksek seviyedeki arazları göstermesi normaldir. Ayrıca, bu tipler dış görünüş olarak şişkin yüzlü, bozuk ciltli, saçları iyi beslenmeyen insan tipi ortaya koyarlar. Hareketleri ağır ve gevşektir. Ruhî yönden hassasiyetleri düşüktür, inisiyatifleri azdır. Soğuk kanlı yaradılışa sahip bir insanı, patolojik tip ile, yani tiroit bezinin yetersizliğine dâir elimizde bir bulgu olmayan başka bir soğuk kanlı tip ile karşılaştırdığımızda, birbirinden çok farklı görüntüler elde ederiz. Büyük bir ihtimalle tiroit bezlerinden kana karışan salgılarda ruh mekanizmasını etkileyen unsurların olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, soğuk kanlı yaradılışı sadece tiroit bezlerinin kana salgı yapmasına bağlayamayız. Patolojik soğuk kanlı yaradılış ile bizim hayatta serin kanlı diye

tanımladığımız tiplerin karakterleri, ruhî yaşantıları yönünden farklılık gösterirler. Bunların psikologları ilgilendiren yönleri, hep aynı durumda kalmamaları, hayret edilecek derecede sert tepkiler göstermeleridir. Bütün hayatı boyunca serin kanlı kalan kimse yoktur. Böyle bir yaradılış, kişinin dış dünya ile kendisi arasında güvenliği sağlamak amacıyla ve sebepleri kendisi tarafından geçerli sayılan bir eğilimin ortaya çıkardığı görüntüden başka bir şey değildir. Soğuk kanlı yaradılış tedbirli hareketin ifadesidir. Hayatın meselelerine karşı verilen anlamlı bir cevabı kapsar. Bu anlamdaki soğuk kanlı bir yaradılış ile anlamsız bir yavaşlık, gevşeklik ve yetersizlik gösteren yaradılış şüphesiz farklıdır. Tiroit bezleri çalışmayan kimselerin soğuk kanlı yaradılışa sahip oldukları konusundaki görüşlere itirazlarımızı açıklamaya çalışacağız. İşin esası yalnız bu değildir. Burada, sebep ve amaçların bir bütünü, organik faaliyetlerin ve dış tesirlerin toplu olarak bir arada bulunmaları söz konusudur. Kişi organik yetersizlik duygusunun etkisiyle birtakım denemeler yapar; bu deneylerden biri soğuk kanlı tavra bürünerek, şahsiyet duygusunu zedeleyici unsurlardan uzak tutmaktır. Bunu başka türlü ifade edersek, buradaki insan tipinde daha önce sözü edilen tiroit bezi yetersizliği, fakat biraz özelleşmiş şekilde görülmektedir; organ yetersizliğinin doğurduğu kötü sonuçları ruhî yönden yani soğukkanlılıkla ortadan kaldırmağa çalışmaktadır.

Bu görüşümüz, diğer salgı bezi anomalilerinin(*) yaradılışlar üzerindeki etkisini incelediğimiz zaman daha kuvvetlenmektedir. Tiroit bezinin fazla salgı yaptığı «Basedow» hastalığında vücutta bazı belirtiler görülmektedir; kalp fazla çalışır, nabız atışı yüksektir, gözler biraz dışarıya fırlar,

(*) Sapıklık, düzgüsüzlük.

tiroit bezi şişer, bütün vücutta hafif veya fazla derecede titreme görülür. Terleme, hazım organları pankreas salgısı yüzünden iyi çalışmaz. Bu hastalarda heyecan belirtileri, acelecilik ve hiddet göze çarpar ve fazla korkak oldukları görülür. Hastalığın ileri safhasında açıkça korkak bir insan tablosu ortaya çıkar. Bu durum psikolojik korkaklıkla aynı şey değildir. Böyle bir şeyi ileri sürmek çok yanlış olurdu. Bu tür olaylarda görülen heyecan halleri, bedenî ve ruhî kabiliyetsizlikten, organik eksikliklerden ileri gelmektedirler. Psikolojik olarak aceleci, heyecanlı ve korkak olan diğer insanlarla karşılaştırıldıklarında büyük fark görülür. Tiroit bezi fazla salgı yapan insanlarda (=Hipertiroid) kronik zehirlenme söz konusudur. Tıpkı sarhoşluk halinde olduğu gibi. Her ikisi arasında benzerlik vardır. Başka iç salgı bezlerinden de söz edilebilir. Bu salgı bezleriyle cinsiyet bezleri arasında yakın bir ilgi olduğu kabul edilmiştir. (Bak. Adler: «Organ yetersizlikleri»).

Bu durum biyolojik araştırmalarda temel prensip olarak kabul edilmektedir. Herhangi bir salgı bezi anomalisi cinsiyet bezi anomalisine bağlanmaktadır. Bunların birbirlerinden etkilenme derecesi, yetersizliklerin ortaya çıkış sebebi daha henüz açıklanmamıştır. Karakter ve yaradılışın özellikle cinsiyet bezleriyle ilgili oldukları sanılmıştır. Ancak insanlarda cinsiyet bezi salgısı çok yaygın ve sık rastlanan bir şey değildir. Bu bakımdan patalojik hastalık belirtileri istisnâ teşkil ederler.

Ruhî hiç bir olayın doğrudan doğruya cinsiyet bezleriyle ilgili olamayacağı, burada daha çok hastanın kendi özel durumunun rol oynayacağı düşünülürse, psikolojik bakımdan sağlam bir temele dayandırılamaz. Cinsiyet bezleri insanın hayâtiyeti için uyarıcı etkilerde bulunurlar, fakat aynı derecede diğer organların da etkileri bunlara katılmak-

tadır. Bu durumda ruh yapısında rol oynayan uyarıcıların açık seçik tesbit edilmesi güçtür. Burada yapılan yanlışlıklar hayata mâlolabilir. Dikkatli olunması gerekmektedir.

Bedenen kusurlu dünyaya gelen çocukların ruhî hayatlarında bazı sapmalar ve kendi varlıklarına uygun biçimde gelişme eğilimleri görülmektedir. Fakat bu eğilim telâfi edilebilir. Hangi durumda olursa olsun hiç bir organ insanı belirli bir davranışa zorlayamaz. Sadece davranışa yön verir. Bu başka bir şeydir.

Organ yetersizlikleri olan çocuklara karşılaştıkları zorlukları yenmelerinde yardım edildiği, yanılmalarına meydan verilmediği, onların güçlüklerine seyirci kalınmadığı takdirde, ruhî gelişmelerindeki bozukluklar önlenebilir. Ferdî psikoloji tarafından açıklanan pozisyon psikolojisinin karşısında olan iddialara haklı olduğumuzu göstermeğe çalışacağız.

6. Kısa tekrar:

Karakter tiplerini teker teker incelemeden önce, şimdiye kadar anılan görüşleri kısaca tekrarlamak istiyoruz. Bu görüşlerden en önemlisi insanın tanınmasında ruh hayatından bağımsız bir varlık gibi düşünülmemesidir. İnsanın ruhî hayatından en azından zaman bakımından birbirinden farklı iki dönem ele alınarak ortak bir noktaya varılması zorunludur. Pratikte olaylara bu açıdan yaklaşılması çok yararlı olmuştur. Böylece izlenimlerin sistemli bir şekilde değerlendirilmesi yargılarımızın daha güvenilir olmasını sağlamaktadır. Olaylara mümkün olduğu kadar çeşitli açılardan bakılması ve bunların birleştirilmesi suretiyle bir sistem elde etmiş oluruz. Bu sistem sayesinde bir insan hakkında izlenimimiz daha açık ve bütün olur. Bu şe

kilde adımlarımızı daha emin atarız. İnsanlar birbirlerini daha yakından tanıdıkça, yargıları da az veya çok değişikliğe uğrayabilir. Doğru bir yargıya varabilmek için, her pedagojik olayda böyle hareket edilmesi vazgeçilmez bir durumdur. Bu sisteme ulaşıncaya kadar çeşitli yollar ve araçlar araştırılmıştır. Bu amaçla kendimizde yer alan veya ideal insan tipinden beklenilen davranışlar ele alınmıştır. Elde edilen sistem sosyal faktörden asla bağımsız değildir. Ruh olaylarının yalnız ferdî olarak düşünülmesi yeterli değildir. Bunlar toplumsal hayat ilişkileri ile ilgilidirler. Toplumsal hayatta bilinmesi gereken en önemli prensip şudur:

Bir insanın karakteri, onun moral değerinin ölçüsü değildir. İnsanın çevresinde nasıl bir izlenim bıraktığını gösteren ve çevre ile olan ilişkilerini kapsayan, sosyal bir olaydır.

Bu düşünce tarzı yoluyla genel olarak iki görüşe ulaşmış olduk: Bunlardan birincisi, her yerde karşımıza çıkan, insanları birbirine bağlayan, uygarlığın en önemli eserlerini yaratan sosyal duygudur. Sosyal duygu, ruh olaylarına etki yapan önemli bir ölçüdür. Bir insanın ruh hayatını anlamamız, onun toplumdaki yerini, birlikte yaşadığı kişilerle olan dayanışmasını ve bu ilişkilerini ayakta tutmasını bilmemizle mümkündür. İkinci ölçü ise, insanın karakterinin bilinmesine yarayan ve sosyal duyguyu en fazla etkileyen üstünlük ve güçlülük arzusudur. İnsanları birbirinden farklılaştıran faktörler, sosyal duygu ve üstünlük eğilimleridir. Bu faktörler birbirlerinden karşılıklı etkilenirler. Biz, bu güçlerin dışa yansımasına karakter diyoruz.

İkinci Bölüm

ÜSTÜNLÜK EĞİLİMİ OLAN KARAKTER ÖZELLİKLERİ

1. Kendini beğenme (İhtiras):

Üstünlük eğiliminin kuvvetlenmesiyle ruh hayatında büyük bir çatışma başgösterir. Bunun sonucu olarak, güçlülük ve üstünlük amacı daha açık seçik belirmeye başlar ve bu amacına yaklaşmak için daha bâriz hareketler yapar. Bu insanın hayatı büyük bir zafer bekleyişine benzer. Böyle bir kimse gerçekçi olamaz. Hayat ilişkileri bozulur. Sürekli olarak başkalarına nasıl bir izlenim verdiğini ve onların kendisi için neler düşündüğünü merak eder. Hareket serbestliği kısıtlanır. Böylelikle en sık rastlanan karakter özelliklerinden biri olan kendini beğenmişlik ortaya çıkar.

Her insanda az da olsa, kendini beğenmişliğin izlerine rastlandığı söylenebilir. Bir kimse kendini beğenmişliğini açıkça göstermiyorsa, bunu çok iyi gizliyor demektir ya da başka biçimler altında görülür. İnsan belli bir ölçüde alçak gönüllü olmasına rağmen, kendini beğenebilir. Kendini beğenen bir insan başkalarının yargılarıyla hiç ilgilenmez, bunları kendi çıkarına kullanmaya çalışır. Kendini beğenme duygusu belirli bir dereceyi geçtikten sonra çok tehlikeli olur. İnsan birtakım görünüşten ibaret olan faydasız işlerle

ve tasarımlarla uğraşır. En fazla kendisini düşünür, başkalarının kendisi hakkında ne düşündüklerini bilmek ister. Böylece gerçekle ilişkisini kaybeder. İnsanlararası ilişkilerden habersizdir. Hayata karşı ilgisiz kalır. Hayatın kendisinden neler beklediğini ve insan olarak neler borçlu olduğunu unutur. Kendini beğenmek kadar insanı her türlü hür gelişmeden alıkoyan kötü alışkanlık yoktur. Çünkü kişi her şeyin sonunda kendi çıkarını düşünür. Bazan kendini beğenmişlik veya gurur yerine, kulağa daha hoş gelen hırs kelimesi kullanılır. Ne kadar hırslı olduklarını gururlanarak söyleyen bir sürü insan vardır. Bazan da «gayret» kavramı kullanılır. Bu kavram herkesin yararına hizmeti dokunduğu sürece kabul edilebilir. Bütün bu kavramlar genellikle fazla miktarda görülen kendini beğenmişliği gizlemeye yararlar. Kendini beğenmiş insanlar hemen belli olurlar; ya iyi arkadaş olamazlar ya da oyun bozanlık ederler. Eğer bu duygularını tatmin edemezlerse en azından başkalarını rahatsız ederler. Kendini beğenme duygusu yeni gelişmekte olan çocuklar, güç durumda kaldıkları zaman varlıklarını korumak için kendilerinden zayıf olanlara karşı güçlü olduklarını göstermek isterler. Hayvanlara işkence etmeleri de böyle bir duygunun tatminidir. Bazı insanlar cesaretleri biraz kırılınca kendini beğenmişliklerini önemsiz ufak tefek şeylerle tatmin yollarını ararlar. Değerlenme duygularını, büyük mücadele sahnesinden küçük mücâdele sahnesine aktarırlar. Bu tip insanlar sürekli olarak hayatın güçlüğünden yakınırlar, insanların kendilerine bir şeyler borçlu olduklarından söz ederler. Kötü eğitim şartları yüzünden veya herhangi bir talihsizlik eseri geri plânda kaldıklarını ileri sürerler. Hayatta ön plânda olamadıkları için bahaneler bulurlar. Hayâl de olsa kendini beğenme duygularını tatmin etmek isterler. Bu tip insanlarla beraber ya-

şamak oldukça zordur. Çünkü çok fazla eleştirici olurlar. Kendi kusurlarından dolayı başkalarını kolayca suçlarlar. Her zaman kendilerini haklı başkalarını haksız bulurlar. Hayatta asıl olan haklı olmak değildir. Esas olan başkalarının yararına katkıda bulunmaktır.

Böyle bir kişi rûhen birtakım sun'î girişimlerde bulunur. Kendini beğenme üstünlük duygusunu zedelenmeden ve sarsılmadan korumak ister.

Çoğu defa ihtiras olmadan insanların büyük işler başaramayacağını duyarız. Bu yanlış bir görüştür. Her insanda az çok bu yaradılışa rastlanır. Fakat bu özellik o kimsenin güçlerini yararlı bir şekilde kullanmasına elverişli değildir. Bu güçlerin yararlı olması için sosyal duygu şarttır. Toplumu gözetmeyen çok zekîce bir iş meydana getirilemez. Toplumla ilişki içinde düşünülebilir. Aksi takdirde üstün bir işin değerini bilemezdik. Şayet arada gururlanma söz konusu olursa mutlaka zararlı olur.

Bugünkü toplumsal hayatta tamamıyle kendini beğenmişlikten uzak kalmak mümkün olmamaktadır. Bu gerçeğin bilinmesi avantajdır. Bu şekilde uygarlığın en hassas yerine dokunmuş oluyoruz. Gerçekte birçok insanlar hayatları boyunca mutsuz oluyorlar, felâketlerle karşılaşıyorlar, birbirlerini çekemiyorlar, hayata intibak edemiyorlar. Bunun sebebi, olduklarından başka türlü görünmek istemeleridir. Bu suretle gerçekle çelişkiye düşerler, zira gerçek onların üstün fikirleriyle ilgili değildir. İnsanın her güç durumda kendini beğenmek arzusunu tatmin için yaptığı başarısız deney önemli bir faktör olarak ortaya çıkar. Karmaşık bir şahsiyetin anlaşılması güç bir iştir. Kişinin kendini beğenmişliğinin ne dereceye vardığını ve hangi unsurların rol oynadığını, ne yönde geliştiğini anlayabilmek önemlidir. Bu

duygu sosyal duyguyu aşağılayıcı şekilde etkiler. Sosyal duygu ve kendini beğenme birbirleriyle bağdaşamazlar. Çünkü toplum prensibine tabi olamaz. Kendini beğenme kendi kaderi içindedir. Bu duygunun gelişmesi toplumsal hayatta yer alan ve hiç bir gücün karşı koyamadığı, mutlak hakikat gibi sayılan mantıkî, karşı sebepler tarafından durmadan engellenir.

Bu yüzden kendini beğenme eğilimi gizli, başka bir kılıkta ya da sapma şeklinde görülür. Kendini beğenen kişi, bu eğiliminin tatmininde gerekli gördüğü bu kadar gösteriş ve üstün gelmek çabasında başarılı olup olmayacağından dehşetli endişe eder. Bu düşünce ve tasarımlar içinde zaman geçer. Zaman geçtikten sonra da en iyi bahânesi, artık yapacak hiç bir fırsatı kalmamıştır. Böyle bir durumda şu şekilde hareket edilmektedir: Bu tip insanlar durmadan imtiyazlı bir durum gözetirler, biraz geri plânda kalarak izlerler. Güvensiz oldukları için başkalarını düşman gibi görürler. Kendilerini bir mücâdelede imiş gibi savunma tepkileri gösterirler. Çoğunlukla karmaşık tereddüt içinde olurlar. Haklı oldukları izlenimini veren derin düşüncelere dalarlar. Fakat bu arada varoluşlarının asıl sebebi olan hayat ve toplum ilişkilerini unuturlar.

Daha yakından bakıldığında, herkesten üstün olmak gayreti akla gelebilecek her türlü biçimde dışa yansımaktadır. Bu eğilim ferdin tutumunda, giyiminde, konuşma tarzında ve insanlarla ilişkilerinde kendini belli eder. Kısacası, nereden bakılırsa bakılsın, herkesten üstün olmak gayretinde olan kendini beğenen insanın izlenimi ile karşılaşırız. Bu tür bir görünüş hoş karşılanmayacağı için, biraz akıllı olanlar toplumla olan çelişkili ve aykırı davranışlarını farkeder etmez, kendilerini düzeltmek için gayret gös-

terirler. Fakat bazan yalnızca kendini beğenmiş olmadığını gösterebilmek için dış görünüşünü ihmal ederek alçak gönüllü görünmek isterler.

Sokrates'in bir gün kürsüye eski püskü elbiselerle gelen bir konuşmacıya: «Kendini beğendiğin her tarafından akıyor, Atinalı delikanlı» diye seslendiği anlatılır.

İnsanlar çoğu kere kendini beğenmiş olmadıklarına inanırlar. Dikkatlerini sadece dış görünüşe yöneltirler ve kendini beğenmişliğin daha derinlerde olacağını bilmezler. Söz gelişi bir kimse, toplulukta her zaman kendisinin söz sahibi olmasını ister, durmadan konuşur, bazan bulunduğu topluluğu kendisinin orada söz hakkı olup olmadığına göre değerlendirir. Bazı kimseler ise bunun tersini yaparlar, hiç bir topluluğa katılmazlar, böyle bir durumdan kaçarlar. Bu kaçış da çeşitli şekillerde olur. Davet olunduğu halde gelmez, ısrar edilmesini ister ya da geç gelir. Bazıları da toplulukta belirli şartlar altında, yani son derece gururlu olduklarından «dışarıdan» bakarcasına görülürler. Birçokları da her toplulukta bulunmayı hırsla isterler. Bu tür davranışları önemsiz şeyler olarak göremeyiz. Bunların sebepleri vardır. Gerçekte, böyle bir kimsenin toplum hayatı ile fazla ilgisi yoktur, bu bakımdan teşvik etmekten çok rahatsız eder.

Her çeşit kendini beğenmede ortak olan bir tema, kendini beğenen kişinin hayatta erişmesine imkân olmayan bir gaye edinmiş olmasıdır. Dünyadaki bütün insanlardan üstün olmak istemekte ve bu gaye onun yetersizlik duygusunun sonucu olarak görünmektedir. Kendini aşırı bir kendini beğenmişliğe kaptırmış olan insanın, kendi değerine güvenemediğini tahmin edebiliriz. Yetersizlik duygularının ortaya çıkmasıyla birlikte kendilerini boş gurura kaptırdık-

larının şuuruna varan kişiler olabilir; fakat bunu bildikleri halde iyi bir şekilde kullanamazlar.

Kendini beğenme duygusu insan rûhunda çok erken yıllarda başlamaktadır. Hemen her kendini beğenmede birtakım çocukca unsurlar vardır. Bunun sonucu olarak böyle kimseler bizde çocuksu bir izlenim uyandırırlar. Kendini beğenmenin çeşitli sebepleri vardır. Bir çocuk bazan kendini önemsiz bulur, hatâlı bir eğitim sonucu kendi önemsizliğini dayanılmaz bir yük olarak hissetmektedir. Bazı çocuklar aileden gördükleri şekilde gururlu bir tavır takınırlar. Bunların ana-babalarının da, kendilerini başkalarından ayıran ve onlara büyük bir gurur veren böyle «aristokrat» bir tavırla şartlanmış olduklarını öğreniriz. Fakat bu tavrın temelinde kendini ayrı bir insan olarak görmek, bütün insanlardan farklı olduğunu sanmak, bütün ailelerden daha iyi olan, duygu yönünden daha yüce ve daha iyi bir durumda bulunan, soy bakımından hayatta imtiyazlı bir yer alması gerektiğini düşünen bir aileden geldiğine inanmak gibi bir tavır bulunmaktadır. Böyle imtiyazlara sahip olmayı istemek, aynı zamanda hayata belli bir yön vermekte ve bir çeşit davranışı ve bu davranışın ifade şekillerini belirlemektedir. Hayat bu tip insanların gelişmesine pek elverişli olmadığı için, aynı zamanda başkalarının alaylarına maruz kaldıkları için, bu kimselerin çoğu çekingen bir şekilde dünyadan el çekmekte ve bir keşiş hayatı veya başkalarına tuhaf gelen bir hayat sürmektedirler. Kendi kendilerine kaldıkları sürece kimseye karşı sorumlu olmadıkları için kendi âlemlerinde yaşamakta devam ederler. Her şey başka türlü olsaydı amaçlarına ulaşabileceklerine kendilerini inandırırlar. Bu tipten olan insanlar arasında kendilerini iyi yetiştirmiş kabiliyetli, önemli kimselere rastlanmaktadır. Eğer kabiliyetlerini iyi kullanmak imkânını bulmuş olsalardı, bel-

li bir değerleri olabilirdi. Fakat, bu kimseler kabiliyetlerini kötüye kullanarak hergün biraz daha kendi âlemlerine dalıp gitmektedirler. Toplum içinde aktif bir işbirliğinde bulunmak için istedikleri şartlar kolay kolay yerine getirilemez. Sözgelişi alışık oldukları, veya teklif ettikleri ya da bildikleri şeylerden söz ederler. Başkalarının yaptıkları veya yapmadıkları şeylerin kendi âdetlerine veya alışkanlıklarına uygun olmadığını öne sürerek çeşitli mazeretler ortaya atarlar. Öne sürdükleri şeylerin gerçekleşmesi büsbütün imkânsız olabilir. Sözgelişi, «Erkekler ve kadınlar böyle olmasalardı her şey daha başka olurdu» diyebilirler.

Ne kadar iyi niyetli olunursa olunsun, bütün bu şartların yerine getirilmesi mümkün değildir. Bütün bunlardan, insanın ne kadar vakit kaybettiğini düşünmemek için başvurduğu sarhoş edici maddelere benzer boş mazeretlerden başka bir şey olmadığı sonucunu çıkarmak zorundayız. Böyle insanlar çevrelerine karşı düşmanca duygular beslerler ve başkalarının acıları ve üzüntüleriyle ilgilenmezler. Bu sayede üstünlük duygusuna ulaşmaları mümkün olmaktadır. İyi bir insan gözlemcisi olan La Rochefoucault, bu tip insanları şöyle tanımlar: «Onlar başkalarının acılarına kolayca katlanabilirler». Düşmanlıklarını sert, tenkitçi bir tavırla sürdürürler. Bu kimseler herkesi ayıplarlar, tenkit ederler, alaycı, suçlayıcı bir tavır takınırlar. Hiç bir şeyden memnun olmazlar. Sadece kötüyü görmek ve suçlamak yeterli değildir. İnsan kendi kendine «bütün bunların düzelmesi için ben ne yaptım?» diye sormalıdır. Kendini beğenen kişi başkalarından üstün olmak istediği için, herkesi tenkit etmekten zevk alır. Bu kimselerin bu konuda ustalıklı olmaları, tecrübelerinden ve bu işe son derece yatkın olmalarından ileri gelmektedir. Bunların arasında hayret edilecek kadar zekî ve hazırcevap insanlara rastlanmaktadır.

İnsan zekâsı ile de kötülük edebilir. Hattâ zekâsını, mizahçıların yaptığı gibi bir eğlence ve kötülük unsuru olarak kullanabilir. Her şeyi tenkit eden, hiç bir şeyi beğenmeyen, kötüleyen bu kişiler oldukça yaygın olan bir karakter özelliğine «değersizlik duygusuna» (kompleksine) sahiptirler. Bu duygunun tesiriyle başkalarının değerlerini ve önemlerini küçümserler. Kimseyi beğenmeme eğilimi, başkalarını değerden düşürerek kendi üstünlük duygularına ulaşmak için yapılan bir gayretir. Başkalarının değerini kabul etmek onlar için kendi şahsiyetlerine yapılan bir hakaret gibidir. Bu gerçek bize, kendini beğenen kişide güçsüzlük ve yetersizlik duygusunun ne kadar büyük bir rol oynadığını göstermektedir. Hemen herkesde bu eğilime rastlamak mümkündür; bütün bu açıklamalardan gaye buna göre kendimizi bir ölçüye tabi tutmaktır. Şüphesiz asırlardan beri süregelen bir geleneğin tesirlerini kısa zamanda üzerimizden atamayız. Fakat kendimizi aldatmazsak ve sonunda bize zararı dokunacağını bildiğimiz hükümlere saplanmazsak, yine de ileri bir atmış oluruz. Başkalarından farklı insanlar olmak istemiyoruz, çevremizde yaşayan insanların da başka türlü olmalarını beklemiyoruz. Toplum kanununa uygun olarak yaşamak, başkalarıyla işbirliği yapmak ve birbirimize yardım etmek zorundayız. İşbirliğinin mecburî olduğu bugünkü uygarlık çağında boş gurura artık yer yoktur. Çağımızda kendini beğenme duygusunun çelişkileri açıkça görülmektedir.

Böyle bir kimse başarısızlığa uğramakta, toplumun şiddetli hücumları ile karşılaşmakta ve başkaları tarafından acınan bir varlık hâline gelmektedir. Bu duygu hiç bir zaman bu kadar zararlı bir şey olmamıştır. Hiç değilse bu duygumuzu daha iyi şekilde —en azından toplum yararına— kullanabilmeyi denemeliyiz.

Aşağıdaki olay kendini beğenme duygusunun ne derece etkili bir hâle geldiğini açıkça göstermektedir. Kardeşleri arasında en küçüğü olan genç bir kadın, çocukluğunda şımartılarak büyümüştür. Annesi kızının her istediğini yerine getirmişti. Bedence de zayıf olan bu en küçük kız, zamanla ölçüsüz davranışlar edinmeye başlamıştı. Bir gün hasta iken, annesinin kendisiyle fazlaca ilgilendiğini farketmiş ve hastalığın çok elverişli bir durum olduğunu anlamıştı. Daha sonra, bu durum sağlıklı insanların hastalığa karşı duyamıyacakları bir zevk hâlini almıştı. Bu işte o kadar ustalaşmıştı ki, ne zaman canı özellikle bir şey istese, kolayca hastalanırdı. Hasta oldukları için birinci derecede yer alan ve aile çevresinde hükümranlıklarını sürdüren, bu suretle daha üstün ve güçlü olduklarını farkeden çocuklar ve yetişkinler sık sık «hastalık kompleksi»ne başvururlar. Hassas ve zayıf insanlarda bu yolun sağlayacağı imkânlar daha fazladır. Böyle şahıslar güçlerini bu yolda tatmin etmeğe çalışırlar, çünkü yakınlarının kendi sağlıklarına gösterdikleri ilgiyi pek iyi bilmektedirler. Bu durumda, insan sırf istediklerini elde edebilmek için, bazı yan çarelere başvurur. Sözgelişi, muntazam yemek yememeğe başlar, bunun sonucu olarak zayıf düşer ve çevresi daha iyi yemekler hazırlamak için daha fazla gayret gösterir. Yalnız kendisiyle ilgilenilsin ister. Bu kimseler yalnız kalmaktan hoşlanmazlar. Başkalarının dikkatini hasta olmakla veya tehlikeli bir durumda bulunmakla çekerler. Herhangi bir hastalık veya tehlikeli durumla özdeşleşerek bu duruma yaklaşırlar. Gerçekte olmayan bir durumu sanki varmış gibi düşünmek hayâl dünyamızda geniş bir yer almaktadır. Hastalığı, güçlü olmak için bir alışkanlık haline getiren bu kişiler, bunda akıllıca ve ustaca davranırlar. O kadar kolay gerçekleştirirler ki, bazan yalan, gerçek dışı veya hayâl söz konusu ola-

maz. Bir durumla özdeşleşmenin gerçekten söz konusu imiş gibi bir etki yaptığını artık biliyoruz. Böyle kimselerin, mideleri bulanıyormuş gibi kusabildiklerini veya gerçek bir tehlike ile karşılaşmanın verdiği endişeyi duyabileceklerini biliriz. Sözgelişi, yukarıda söz konusu ettiğimiz genç kadın bazan «bir tarafına sanki felç inecekmiş gibi» korktuğunu anlatmıştır. Herhangi bir şeyi o kadar iyi hayâl eden kimseler vardır ki, bunlar gerçekten dengelerini kaybedecek hale gelebilirler. Burada hayâlden veya rol yapmaktan söz etmek mümkün değildir. Önemli olan bu kimsenin hastalık ya da hiç değilse asabî arazlar dolayısıyla çevresini etkilemiş olmasıdır.

Böylece herkes hasta ile ilgilenir ve onun rahatı için dikkat gösterilir. Sosyal duygunun gerektirdiği bir şeydir bu. Fakat bazan bu durum kötüye kullanılır ve biraz önce sözünü ettiğimiz kimselerin güçlülük duygularının temelini teşkil eder. Böyle bir davranış toplum hayatının kuralları ile bağdaşamaz ve bu gibi kimselerde başkalarıyla olan ilişkilerinde uyumsuzluklar başgösterir. Bu tip insanlar genellikle başkalarının mutluluğunu ve acısını anlayamamaktadırlar. Onlara yardım etmek şöyle dursun büsbütün kınamaktan geri kalmazlar. Bazan bütün güçlerini, bilumum kültür ve eğitim araçlarını seferber ederek güçlülüklerini ispat etmeğe çalışırlar. Başkalarına karşı gösterdikleri ilgi çoğu defa görünüşten ibaret kalır. Onların bu davranışlarının temelinde «kendini sevme» ve beğenme duygusu vardır. Bu genç kadın için de aynı durum söz konusudur. Hastamızın yakınlarından beklediği ilgi açıkça bütün sınırları aşmıştır. Bir gün annesi kahvaltısını yarım saat geç getirmişti. Bundan son derece endişelenmişti. Annesine bir şey olup olmadığını anlamak için kocasını yatağından kaldırmadan rahat edememişti. Zamanla annesi genç kadının isteklerini

daha çabuk yerine getirmeye alışmıştı. Kadının kocası için de durum aynı idi. Koca, bir iş adamı olduğu için müşterilerini ve iş arkadaşlarını göz önünde bulundurması gerekiyordu. Eve söz verdiğinden biraz geç gelse, karısını sinir krizleri içinde, korkudan soğuk terler döker, duyduğu korkunç endişelerden yakınır bir halde bulurdu. Koca da çaresizlik içinde onun isteklerini zamanında yerine getirmek zorunda kalmıştı. Bu kadının davranışlarının kendisine bir yararı olmadığı ve bunların öyle büyük zaferler gibi görülemeyeceği düşünülebilir.

Fakat biz burada bütün bir olayın sadece bir kısmını vermeye çalıştık. Bu genç kadının diğer bütün hayat ilişkilerinde de görülen «Dikkat» edin anlamına gelen bir mânâ vardır. Herkesin kendi emirlerine itaat etmesini istemesi, çevresinde hâkim olmak arzusu onun gururunu tatmin etmektedir. Kendisini tatmin için başvurduğu çarelerin nelere mal olduğunu düşünürsek bu davranışların onun için artık bir mecburiyet haline geldiğini anlayabiliriz. Kendi isteklerine kesin olarak ve anında itaat edilmediği zaman rahatsız oluyordu. Fakat evlilik mutlak surette bir itaatten başka bir şeydir. Kendisine itaat edilmesini isteyen genç kadın durumunu endişeli tavırlarla daha da kuvvetlendirmektedir ve böylece çok çeşitli ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Onun tek düşüncesi, isteklerine mutlaka itaat edilmesidir. Çevresinde aradığı yakınlık kendini tatmin aracından başka bir şey değildir. Bu davranış bir insanın kendi istediğini yaptırmasının, arzu ettiği şeyden daha ağır basacak kadar ileri gittiği görülür. Her aklına eseni yaptırmaktan başka bir şey düşünmeyen altı yaşında aşırı derecede bencil bir kız çocuğun durumu buna bir örnektir. Kızı ile iyi geçinmek isteyen anne, onu «nasıl» edeceğini bir türlü bilememektedir. Bir gün kızına en çok sevdiği şeyle sürpriz yap-

mak istemiş ve şöyle demişti: «Senin çok sevdiğin bir şeyi aldım». Kız tatlıyı yere fırlatmış üstüne basarak tepinmeğe başlamıştı: «Sen getirdiğin için istemiyorum işte; ancak ben istediğim zaman isterim» diye bağırmıştı. Bir başka sefer annesi kızına kahvaltıda kahve ya da süt mü içmek istediğini sormuştu. Küçük kız kapının kenarında durarak, şöyle mırıldanmıştı: «Süt derse kahve, kahve derse süt içeceğim». Bu çocuk ne istediğini açıkça söylemektedir. Fakat öyle çocuklar vardır ki ne düşündüklerini söylemezler. Kendilerine faydası olsun veya olmasın, sonunda zararını görecek olsalar dahi, kendi istediklerini yaptırmak için sonuna kadar direnirler. Bunlar çoğunlukla kendi dediklerini yaptırmak konusunda imtiyaz elde etmiş çocuklardır. Bugün bu tür imtiyazlara rastlanmaktadır. Bunun sonucu olarak, çevrelerindeki insanlara kendi dediklerini yaptırmağa çalışan bir sürü insanla karşılaşmaktayız. Bazı kimseler kendini beğenme duygusuna o derece kapılırlar ki, kendi mutlulukları söz konusu olduğu halde ve yeryüzünden bundan daha tabiî bir şey olmadığını bilseler dahi, sırf başkaları tarafından kendilerine kabul ettirilmek istendiği için, yapmak istemezler. Bu kişiler kendileriyle konuşulurken hemen itiraza hazır duruma geçerler. Bazıları da gururları yüzünden o kadar bencil olurlar ki «evet» demek istedikleri zaman bile «hayır» derler. Bir insanın hep kendi dediğini yaptırması ancak aile çevresi içinde mümkündür. Fakat orada da yerine getirilmesi güçtür. Bu tip insanlar yabancılarla ilişkilerinde son derce cana yakın ve alçak gönüllü davranırlar. Bu ilişkileri pek uzun sürmez; kolayca bozulur. Esasen bu kişiler uzun süreli ilişkileri pek aramazlar. Beraber yaşamanın sonucu, herkesin kalbini kazanan, fakat sonradan onları yüzüstü bırakan insanlara hep rastlanmaktadır. Böyle insanlar hemen her zaman aile hayatının dar

sınırları içinde sıkışıp kalırlar. Yukarıda sözünü ettiğimiz hastamızın durumu da böyledir. Sevimli bir kişi olduğu için aile dışında herkes tarafından beğenilir. Fakat ne zaman evinden dışarı çıksa, hemen evine döner. Ailesinin yanına dönme arzusu onda çeşitli şekillerde belirmektedir. Bir toplantıya katıldığı zaman, başı ağrımaya başlar.

Çünkü böyle bir toplantıda evdeki gibi mutlak bir üstünlük duyamamaktadır. Bu yüzden eve dönmek zorunda kalmaktadır. Genç kadın, hayat problemi haline gelen kendini beğenme kompleksini aile çevresi dışında tatmin edemediği için, ailesinin yanına dönmek için birtakım bahaneler yaratmaktadır. Yabancı kimseler arasında bulunmak zorunda kaldığı zaman, heyecan ve endişe duymaktadır. Artık zamanla tiyatroya gidemez, sokağa bile büsbütün çıkamaz hale gelmişti. Çünkü bu gibi durumlarda, başkalarının onun iradesine bağımlı olmadıklarını farkediyordu. Aradığı durumu aile çevresi dışında, özellikle sokakta bulamamaktadır. Bundan, kendine yakın çevresinden biri yanında olmaksızın dışarıya çıkmak istememesi açıkça anlaşılmaktadır. Onun asıl istediği ideal durum, etrafında her zaman kendisiyle ilgilenen kimselerin bulunmasıdır. Yapılan incelemeler, bu davranış kalıbının kadında ilk çocukluk yıllarında yer aldığını göstermektedir.

Kardeşleri arasında en küçüğü, en zayıfı ve hastalıklı o olduğu için, diğerlerinden daha fazla şımartılmıştı. Bu şımartılmış çocuk durumunu iyice benimsemişti. Eğer böyle bir davranışın hayat şartlarıyla çatışmasından rahatsız olmasaydı, bütün hayatı boyunca sürdürebilirdi. Ondaki söz götürmez şiddetli huzursuzluk ve endişe halleri, kendini beğenme probleminin çözümü konusundaki başarısızlığını göstermektedir. Sosyal hayatın şartlarına uymak istemediği için, bu çözüm tarzı başarısız kalmıştır. Başarısızlığı yüzün

den karşılaştığı olaylar kendisine o kadar ızdırap vermeğe başlamıştır ki, sonunda bir hekime başvurmuştur.

Yıllardır hayatını üzerine kurduğu hayat kalıbının gizli yönlerinin aydınlatılması gerekiyordu. Hekime gelmiş olmasına rağmen, aslında değişmeye tam anlamıyla hazır olmaması sebebiyle, büyük güçlüklerle karşılaşılmıştır. En çok istediği şey, eskiden olduğu gibi ailesine hükmetmek, sokakta peşini bırakmayan endişelerden kurtulmaktı. Fakat birincisi olmadan diğeri de olamazdı. Kendisinde yer eden şuursuz bir davranış kalıbının nasıl esiri haline geldiği, bunun sadece iyi taraflarından yararlanmak istediği, fakat zararlı yanlarını kabul edemediği kendisine anlatılmıştır.

Bu örnek, aşırı dereceye varan kendini beğenmenin insana hayatı boyunca nasıl yük olduğunu, insanın gelişmesini nasıl engellediğini ve sonunda nasıl bir çöküntüye yol açtığını çok açık bir şekilde göstermektedir. Bu tür ilişkilerin gerektiği şekilde anlaşılmamasının sebebi, bir olaya sadece faydalı tarafından bakılmasındandır. Bu yüzden birçok insan, ihtirâsın, bir başka deyimle kendini beğenmenin değerli bir özellik olduğunu sanırlar.

Oysa böyle bir karakter özelliğinin insanı sürekli olarak mutsuzluğa sürüklediğini, huzurunu ve uykusunu kaçırdığını anlamazlıktan gelirler. Bir başka olaya daha işaret etmek istiyoruz.

Yirmi beş yaşında genç bir erkek, son imtihanlara girmek zorunda idi. Birdenbire her şeye karşı ilgisini kaybettiği için imtihanlardan vazgeçmişti. Çok kötü ruh hali içinde bulunuyordu; kendisini yetersiz buluyordu. Başarısız olacağı inancına saplanmıştı. Çocukluk yıllarına ait anıları, anlayışsız tutumları yüzünden gelişmesini engelleyen ana-babasını şiddetli suçlamalarla belirlenmişti. Böyle bir ruh ha-

li içinde bütün insanların değersiz olduğunu düşünüyor ve hiç kimse ile ilgilenmiyordu. İşte bu düşüncelerin etkisiyle kendini yalnızlığa terketmişti.

Burada da kendini beğenme kompleksi bir içgüdü şeklinde ortaya çıkmaktadır. Hasta, kendini her türlü imtihandan alıkoymak için birtakım bahaneler ve kaçamak yollar aramaktadır. Tam imtihanlara gireceği sırada saplandığı bu düşünceler onda hastalık halini alan topluluk karşısına çıkma korkusuna ve her şeye karşı son derece kayıtsız kalmasına yol açmıştı. Bütün bunlar onun için önemli idi. Zira hiç bir şey yapmamış olmakla, şahsiyet duygusunu kurtardığını sanıyordu. Böyle bir bahane ona elverişli gözüküyordu. Kabiliyetsizliğini, hastalığına ve kötü kaderine bağlayarak avunuyordu. Bir kimsenin herhangi bir imtihana girmesini engelleyen bu davranış, kendini beğenmenin bir başka şeklidir. Bu kompleks, gerçekten kabiliyetli olup olmadığı hakkında bir karar verebileceği sırada dönüş yapmasına sebep olmaktadır. Başarısızlığı yüzünden kaybedeceği onurunu düşünmekte ve kabiliyetleri hakkında şüpheye düşmektedir. İşte bu durum, bir karar vermek için kendilerini yeterince güçlü bulamayan insanların davranışlarına bir örnektir. Hastamız da bu tip insanlardan biridir. Kendisi her zaman böyle olduğunu anlatmıştır. Ne zaman bir karar vermesi gerekse, her seferinde cesaretini kaybetmektedir.

İncelemelerimiz bir insanın yön çizgisi ve davranışlarıyla ilgili olduğuna göre, onun bu davranışını, her türlü ilerlemesini durdurmak şeklinde anlayabiliriz.

Bu genç erkek, dört kız kardeş arasında en büyük ve tek erkek çocuktu. Bu bakımdan kendisinden yüksek tahsil yapması bekleniyordu. Ailesinin büyük ümitler beslediği tek insandı. Babası onun ihtirasını teşvik etmekten hiç bir zaman geri kalmıyordu. Ona, günün birinde ne büyük işler

başarabileceğini telkin ediyordu Bunun sonucu olarak da gözünde bir tek amaç vardı: Başkalarından üstün olmak!

Oysa şimdi kararsızlık içinde bocalamakta, kendisinden beklenen şeyleri başarıp başaramayacağından şüphe etmektedir. Kendini beğenme kompleksi böyle bir anda geri çekilmesine yol açmıştır. Kendini beğenmenin ve ihtirasın bir insanın gelişmesinde ne kadar derin kusurlara ve yanlışlara sebebiyet verdiği görülmektedir. Boş gurur ile sosyal duygu çatışmakta ve bir uzlaşma yolu bulunamamaktadır. Kendini beğenmiş yaradılışa sahip insanların, ilk çocukluk yıllarından itibaren gelişmelerinde birtakım manialarla karşılaştıklarını, dolayısıyle yalnız kaldıklarını görmekteyiz. Bunları hayal mahsulü yaratılan bir plâna göre tasarladıkları şehirde, bu hayalî plâna göre dolaşan ve hayal ettikleri şeyleri yerli yerinde bulmak isteyen hayalperestlere benzetebiliriz. Şüphesiz aradıklarını bulamazlar ve bundan dolayı da gerçeği suçlarlar. Kendini beğenen ve bencil insanın kaderi işte aşağı yukarı budur. Böyle bir kimse bütün ilişkilerinde kendi istediklerini ya zorla ya da hile ile kabul ettirmeyi denemektedir. Başkalarını haksız çıkarmak ve kusurlarını yüzlerine vurmak için fırsat kollar. Başka insanlardan daha akıllı ve daha iyi olduğunu —hiç değilse kendi kendine ispat ettiği zaman— mutlu olmaktadır. Bu yolda sürdürülen mücadele, kısa süreli de olsa, bazan başarı ile bazan da başarısızlıkla sonuçlanır. Onların mücadelesi üstünlük ve haklılık mücadelesidir. Bunlar, bir insanın en fazla inanmak istediği şeylere ulaşmak için başvurduğu boş kurnazlıklardır. Bu genç erkeğin durumunda olduğu gibi ders çalışmak, ya da kendini kitapların arasına hapsetmek veya gerçek değerini ortaya koyabilecek bir imtihana girmek zorunda kalan bir insanın yetersizliğini yanlış açıdan değerlendirmesidir. Bunun sonucu olarak içinde bulun-

duğu durumu gözünde büyütmekte ve hayatta bütün mutluluğunun ve değerinin tehlikeye girdiğine inanmaktadır. Hiç bir insanın katlanamayacağı bir ruhî gerilim içine düşmektedir. Böylece karşılaştığı her olay onun için olağanüstü büyük bir şey haline gelmektedir. Her sözü, her kelimeyi kendi zaferi veya yenilgisi açısından değerlendirmektedir. Kendini beğenme, ihtiras ve ümit, böyle bir insanın davranış kalıbının temelini teşkil etmektedir ve sürdürmekte olduğu sürekli mücadele yüzünden durmadan yeni güçlüklerle karşılaşmaktadır. Hayatta gerçek mutluluğa ulaşması mümkün olmamaktadır. İnsan, içinde yaşadığı hayat şartlarını kabul ettiği sürece mutluluğa ulaşabilir. Hayatın gerçeklerini hiçe sayan bir kimse, mutluluğa ve sevince giden yolları kendine kapatmakta ve başkalarının mutluluğunu anlamakta güçlük çekmektedir. Kendisini başkalarından üstün ve yüce kılan duyguların hayali ile yaşar, fakat bu hayalini hiç bir şekilde gerçekleştirme imkânını bulamaz. Böyle bir üstünlüğe gerçekten ulaşmış olsa bile, onun bu üstünlüğünü kabul etmek istemeyecek bir sürü insan olacaktır. Bunun önüne geçilemez. Hiç kimse bir başkasının üstünlüğünü zorla kabul etmek istemez. Böylece, kendisini kibirli, güvensiz bir insan olarak görmeye devam edecektir. Böyle bir tavrı peşinen benimseyen bir insanın, herhangi bir gerçek başarı kazanması veya başkalarıyla ilişki kurması güçtür. Bu durumda hiç kimsenin bir şey kazanacağından söz edilemez. Herkes durmadan hücuma uğrayacak ve her zaman tahribata maruz kalacaktır. Bu tip bir insan, her zaman üstün bir fert olmayı âdeta bir görev haline getirir.

Bir insanın gerçek değeri, onun başkalarıyla olan ilişkisi içinde anlaşılabilir. İnsan bu durumda da kazandığı değer kadar, itirazlara ve hücumlara uğrayacaktır, fakat bunun hiç önemi yoktur. İnsan değerini gurura kapılmadan,

soğuk kanlılıkla koruyabilir. Burada önemli olan, yalnız kendi kişiliğini düşünen, durmadan ferdiyetini yükseltmek isteyen bir davranışın bulunup bulunmamasıdır. Kendini beğenen kişinin yaptığı şey, her zaman bir şeyler beklemek ve elde etmektir. Sosyal duygusu gelişmiş bir insanı, bencil bir insanla karşılaştıracak olursak, birincisinde şöyle bir tavır görürüz: Başkalarına ne verebilirim? İşte o zaman aradaki büyük değer farkını anlayabiliriz.

Bu suretle insanların binlerce yıl önce farketmiş oldukları bir anlayışa ulaşmış oluyoruz. Bu anlayış, İncil'de şu cümle ile dile getirilmiştir: «Vermek, almaktan daha yüce, kutsal bir şeydir». İnsan tabiatı ile ilgili büyük bir tecrübenin ifadesi olan bu kelimelerin anlamını düşünecek olursak, burada başkalarına bir şeyler vermeye hazır olmak gibi bir ruh halinin söz konusu olduğunu görürüz. İnsanda ruhî dengeyi sağlayan şey, Tanrı vergisi şeylere benzeyen başkasına bir şeyler vermek, hizmet ve yardım etmek davranışıdır. Durmadan bir şeyler elde etmek isteyen insanlar genellikle hayatlarından memnun değildirler; çünkü *mutlu* olabilmek için daha neler elde edebileceklerini, nelere sahip olabileceklerini düşünmekle vakit geçirirler. Başkalarının ihtiyaçlarını hiç bir zaman göz önünde bulundurmayan, başkalarının felâketinden zevk duyan bir kimsede uzlaşma ve barışçı bir düşünceye yer yoktur. Kendi bencil kanunlarına başkalarının kayıtsız şartsız itaat etmesini istemektedir. Farklı bir gökyüzü, farklı bir düşünce ve duygu tarzı istemektedir. Kısacası, tatminsizliği de, kibirlenmesi de onda varolan diğer nitelikler gibi kötü şeylerdir.

Mübalağalı veya önemli bir kimse olduğunu belli edecek şekilde giyinen, ya da güzel görünmek için maymun gibi süslenen, başına taktığı uzun kuş tüyleriyle gösterişli görünmeye çalışan ilkel insanın yaptığı gibi giyinip kuşanan

insanlarda kendini beğenme duygusunun daha ilkel ve başka şekillerine rastlıyoruz. Her zaman güzel ve son modaya göre giyinmekten büyük zevk alan bir sürü insan vardır. Bu insanların taktığı çeşitli süs eşyaları, onların gururlarını ifade etmektedir; tıpkı gerektiği şekilde kullanıldıkları takdirde düşmanı korkutabilecek askerî sloganlar, savaş sembolleri veya silahlar gibi. Bazan, özellikle erkeklerde rastlanan cinsî semboller veya bedene yapılan dövmeler gibi, bize saçma gelen birtakım belirtiler şeklinde de ortaya çıkabilir. Böyle hallerde, utanç verici bir durum pahasına da olsa, insanın başkalarını bu suretle etkilemeye çalıştığını anlarız. Bazı insanlar böylelikle güçlü ve üstün olduklarını sanırlar. Bazıları da kaba, duygusuz, inatçı ya da kendi içlerine dönük oldukları zaman aynı duyguya erişirler. Aslında bunların kabalıkları sadece bir görünüşten ibaret kalabilir ve şefkat eğilimi gösterebilirler. Özellikle erkek çocuklarda, aslında sosyal duyguya karşı olan düşmanca tavırdan başka bir şey olmayan bir duygusuzlukla karşılaşırız. Kendini beğenmiş kimselerin başkalarına ızdırap veren bu duyguları uyarılmak istendiği zaman, onlara bundan daha büyük kötülük işlenmiş olamaz.

Bu uyarım onların tavırlarının daha kesin bir şekilde kuvvetlenmesine sebep olacaktır. Söz gelişi, bazı çocuklar ana-babalarına üzüntülerinden söz ederek yakınmalarda bulunurlar; buna karşılık bazısı da onların üzüntülerini görerek kendisini üstün hisseder.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, boş gurur kendisini gizlemeye çalışır. Kendini beğenen kimseler, başkalarına hükmetmek için onları kendilerine bağlayabilmek amacıyla, önce kazanmak zorundadırlar. Bu bakımdan bir insanın samimî, dost ve yardımsever görünmesine kapılmamamız gerekir. Gene bu kimsenin başkalarına üstünlüğünü kabul ettirmek

ve onlara hâkim olmak isteyen kavgacı ve tecavüzkâr bir insan olabileceğini de unutmamalıyız. Böyle bir mücadelenin ilk safhası, şüphesiz rakibine güven vermek ve onun tedbirliliğini elden bırakmasını sağlamak olacaktır. Samimî bir davranışın etkisiyle bu ilk safhada insan, bu tecavüzkâr kim. senin sosyal duygusu son derece kuvvetli olduğuna kolayca inanabilir. Bunun hemen ardından gelen ikinci safha bize yanıldığımızı gösterecektir. Bizi yanıltan bu insanların iki ruhlu olduklarını sanırız. Aslında, tek bir ruh vardır ve iyi bir başlangıcı kötü sonuçlandıran bu tek ruhtur. Başlangıçta görülen bu kurnazca yakınlaşmalar bir çeşit ruh avcılığı halini alabilirler. Bu tip kimseler özellikle aşırı derecede fedakâr görünmelerinden dolayı bunu bir zafer vesilesi sayarlar. Bunlar insanlıktan tatlı sözler ederler ve davranışlarıyla başkalarına sevgi gösterisinde bulunurlar. Fakat bunu genellikle o kadar gösterişli bir tarzda yaparlar ki insanı gerçekten tanıyan bir kimse de şüphe uyandırırlar. Bir İtalyan suçluluk psikoloğu şöyle demiştir: «Bir insanın ideal davranışı belli bir ölçüyü aşarsa, iyiliği ve insaniyetliliği göze çarpacak şekilde fazla olursa, bu insana güvenmememiz tabiîdir. Şüphesiz bu görüşü ihtiyatla karşılamalıyız. Bu görüşün pratik ve teorik olarak bazı temellere dayandırılması mümkündür. Bu tipi genel olarak kolayca tanımak mümkündür. Yaltaklanmak kimsenin hoşuna gitmez, insanı rahatsız eder ve böyle bir kimsenin tavrından sakınmak gerekir. Üstelik bu tarz bir davranışın haris insanlar için hiç de elverişli olmadığını belirtmeliyiz. Bu yönde bir davranıştan çok, daha sade bir tavrı benimsemeleri yerinde olur.

Kitabımızın ilk bölümünde, normal bir ruhî gelişmede sapmaya yol açan durumlar üzerinde durmuştuk. Bu gibi durumlarda çevrelerine karşı düşmanlık besleyen çocuklarla karşılaşmamız eğitim yönünden birtakım güçlükler orta-

ya çıkarmaktadır. Eğitici, sosyal hayat mantığını bilmekle beraber, aynı sorumlulukları çocuktan bekleyemeyiz. Burada yapılacak şey, herhangi bir düşmanca tavırdan uzaklaşmayı sağlamak ve çocuğu bir nesne olarak değil öz (süje) olarak görmektir. Ona, bir yetişkinle eşit seviyede imiş gibi, bir arkadaş gibi davranmaktır. Bu durumda çocuğun kendini baskı altında hissetmesi veya ihmal edildiği duygusuna saplanması ve böylece çevresine düşmanlık duyması mümkün değildir. Böyle düşmanca bir tavır, düşüncemizi, hareketlerimizi ve karakter özelliklerimizi geniş ölçüde belirleyen uygarlığımızın hatalı bir yanını ortaya koyan ihtirasın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Zamanla daha karışık bir hal alan bu duygu, insanın şahsiyetini ve ilişkilerini etkisi altına alarak, ferdin tamamen bozulmasına ve hayatın katlanılmaz bir yük olmasına yol açar.

İnsanları tanımak konusunda başvurulan en ilgi çekici kaynaklardan biri masallardır. Masallarda kendini beğenmenin yanlış taraflarını yansıtan birçok örneklere rastlanır. Özellikle burada sözünü edeceğimiz masalda, kendini beğenmiş bir kimsenin sınır tanımaz bir şekilde geliştirdiği bu duygusu açıkça görülmektedir. Bu Andersen'in «Sirke Küpü» adlı masalıdır. Bir balıkçı, tuttuğu balığa hürriyetini bağışlar; balık da kendisine olan şükran borcundan dolayı, bir dilekte bulunmasını ister; balıkçının dileği yerine gelir. Fakat balıkçının tatmin olmak bilmeyen haris karısı; ilkönce düşes(*), daha sonra kraliçe ve nihayet tanrı olmak ister ve kocasını her seferinde geri çevirir. Balık artık en son dilekte öfkelenir ve balıkçıyı tamamen terkeder gider.

Gururun ve ihtirasın hududu yoktur. Masallarda oldu-

(*) Dük'ün karısı.

ğu gibi, gerçek hayatta kendini beğenen kişilerin hırslı gayretlerinde de güçlü olmak için gösterilen gayretlerin âdeta Tanrı'ya benzer bir ideale ulaşmak arzusunu dile getirdiğini hayretle görmekteyiz. Kendini beğenen bir kimsenin —çok ileri safhalarda— sanki Tanrı imiş gibi davrandığını, ya da kendisini Tanrı vekili olarak gördüğünü veya sadece Tanrı'nın gerçekleştirebileceği arzular ve dileklerde bulunduğunu görmek için uzun uzun araştırmaya lüzum yoktur. Tanrı'ya benzemek gayreti bu tip bir insanın her türlü faaliyetinde görülen, şahsiyetinin sınırlarını aşmak isteğine kadar varan bir eğilimin en aşırı şeklini ifade etmektedir. Günümüzde bu çeşit eğilimlere sık sık rastlanmaktadır. Ruhlar üzerinde yapılan araştırmalarda, telepati veya buna benzer şeylerle ilgilenen bir grup insan, insanlığın sınırlarını aşmak, insanlarda bulunmayan esrarlı güçlere ulaşmak isteyen, zamanı ve mekânı aşarak ölü ruhlarla bağlantı kurmaya çalışan kimselerdir.

Daha derinlemesine bir araştırma yapacak olursak, insanların büyük çoğunluğunun Tanrı'nın yanında kendine bir yer sağlamak eğiliminde olduğunu göreceğiz. Eğitim idealleri, Tanrı'ya benzemek olan bazı okullara hâlâ rastlamaktadır.

Eski çağlarda dinî eğitimin en belli başlı özelliklerinden birini Tanrı ideali teşkil etmekte idi. Bu eğitimin sonuçlarını dehşetle görüyoruz. Bugün daha anlamlı bir ideale ulaşmak zorundayız. Bu eğilimin insan ruhunda bu derece derin bir şekilde kök salmış olmasını şöyle izah edebiliriz. Psikolojik sebepler bir yana, insanlık âleminin büyük bir kısmının insan yaradılışı hakkındaki ilk izlenimlerinde —Tanrı'nın bir benzeri— olarak yaratıldığı anlatılan İncil'de yer alan düşüncenin büyük rolü vardır. Böyle bir anlayışın çocuk ruhunda ne kadar önemli ve tehlikeli izler bı-

rakabileceğini anlamak güç değildir. İncil, hiç şüphesiz, insan onu okuyacak kadar olgunluğa eriştikten sonra, tekrar tekrar okuyacağı mükemmel bir eserdir. Fakat bu eseri, yorum yapmaksızın çocuğun eline vermek doğru değildir; çocuk esrarlı birtakım güçler edinmeye heveslenmeyi, Tanrı'ya benzer yaratıldı diye herkesin ona itaat etmesini beklememeyi öğrenmelidir.

Tanrı'ya benzeme idealini çok yakından anlatan, her türlü hayalin gerçekleştiği bir ülkeyi dile getiren, bolluklar ve avarelik içinde geçen hayatı anlatan bir masal ülkesi vardır. Çocuklar bu tür masalların gerçekliğine pek inanmazlar. Bununla beraber, çocukların büyüleyici şeylere karşı duydukları büyük ilgiyi hesaba katacak olursak, bütün bunların çekiciliğine nasıl kapıldıklarını ve nasıl hayaller kurduklarını hiç kuşkusuz düşünebiliriz. Büyü fikri, başkaları üzerinde esrarlı bir güce sahip olmak düşüncesinin bazı kimselerde kuvvetli bir şekilde yer aldığını, hatta yaşlılıklarına kadar devam ettiğini görmekteyiz.

Kadınların, erkekler üzerinde büyüleyici bir etkiye sahip oldukları düşüncesi yaygın bir görüştür. Birçok kimsenin, sanki karşı cinsin esrarlı bir etkisi altında kalıyormuş gibi hareket ettiğini görmek mümkündür. Bu inanış eski çağlarda bugüne nisbetle daha fazla görülmüştür. Bunlar, bir kadının birtakım bahanelerle, sihirbaz veya büyücü olarak suçlanma tehlikesi ile karşı karşıya bulunduğu, bütün Avrupa'nın üstüne bir kâbus gibi çöken bir peşin hükmün hâkim olduğu kısmen Avrupa'nın kaderini belirleyen çağlardı. Bir milyon kadının bu hatanın kurbanı olduğunu hatırlayacak olursak, artık yalnızca zararsız bir hatanın söz konusu olmadığını, bu bâtıl inancın etkisinin Engizisyonun veya Dünya Savaşının dehşet verici etkileriyle kıyaslanacak derecede zararlı olduğunu kabul etmemiz gerekecektir.

Dinî tatmin arzusunu kötüye kullanarak kendini beğenme duygusunun tatmin edilmesine Tanrı'ya benzemek gayretlerinde de rastlamak mümkündür. Sözgelişi ruhî bir sarsıntı geçiren bir kimsenin başkalarından uzaklaşarak Tanrı'ya yakınlaşmasının ne derece önemli bir rol oynadığına işaret etmemiz gerekir. Böyle bir kimse, kendini Tanrı'ya yakın görmektedir; dinî görevlerini ve dualarını yerine getirmek suretiyle, Tanrı'nın kendisinin rahatı ve mutluluğu için sorumluluk duyacağını düşünmektedir. Böyle bir davranış gerçek dinî inançtan o kadar uzaktır ki, bunun bir hastalık olacağını akla getirmek mümkündür. Bir adamın belli bir duayı okumadan uyuyamadığını, çünkü bu duayı okumadığı takdirde birinin başına bir felâket gelebileceğine inandığını söylediğini duymuşuzdur. Bütün bu sabun köpüğüne benzer düşünceleri anlayabilmek için, bu ifadelerin tersini bulup yorumlamak gerekecektir: «Ben dua edersem, onun başına hiç bir kötülük gelmeyecektir». Bütün bunlar bir insanın sihirli bir güç kazanmasına yarayan düşüncelerdir. Böyle bir basit vasıtaya baş vurarak bir insanın bir başkasının hayatındaki herhangi bir felâketi uzaklaştırabilmesinin gerçekten mümkün olacağına inanılmaktadır. Bu tür insanların gündüz rüyalarında da, insanlığın sınırlarını aşmak için gösterilen gayretlere rastlanmaktadır.

Bu hayallerde, nesnelerin mahiyetini gerçekten değiştirebilme gücü olmayan, fakat hayal kuran şahsı gerçekle bağlantı kurmaktan alıkoyan birtakım cüretli davranışlara, boş hareketlere rastlanmaktadır.

Bugünkü medeniyetimizde, sihirli bir güce sahip olduğu kabul edilen şey paradır. Birçok insan, para ile istediği her şeyi yapabileceğine inanır. Bu bakımdan, bu gibi insanların hırs ve kendini beğenme duygularının paraya, mal ve mülk kazanmaya yönelmiş olmasına şaşmamalıyız. Bu kim-

selerin dünya nimetlerini elde edebilmek için durmadan çaba göstermelerini şimdi daha iyi anlayabiliriz. Bu gayret aslında patalojik bir durumdur. Bir insanın mal, mülk sahibi olmakla, büyücünün gücüne benzer bir güç edinmeye çalışması bir çeşit kendini beğenme duygusundan başka bir şey değildir. Yeterince para kazanmış olmasına rağmen gene de bu tutkusundan vazgeçmeyen bir adam, birtakım kuruntuları yüzünden âdeta cinnet getirecek hale geldikten sonra şöyle bir itirafta bulunmuştur: «Bilir misiniz ki, para beni her zaman tekrar tekrar kendine doğru çeker». Bu adam bu gerçeği anlamıştır; fakat pek çok insan bunu anlamak cesaretini gösterememektedir. Bugün güçlü olmak para, mal ve mülk kazanmakla birbirine karıştırılmaktadır ve para kazanmak gayreti o kadar tabiî görülmektedir ki, hiç kimse para peşinde koşmaktan başka bir şey yapmayan bir sürü insanın boş gururlarından dolayı bu şekilde hareket ettiğini fark edememektedir.

Son olarak, daha önce de üzerinde tek tek durmuş olduğumuz izlenimlerin hepsini görmek imkânını verecek ve aynı zamanda kendini beğenme kompleksinin büyük rol oynadığı başka bir olayı, «bir kimsenin mahvoluşunu» anlamamıza yarayacak olan bir örnek üzerinde duracağız. Bu olay, bir erkek ve bir kız kardeşle ilgilidir. Daha küçük olan erkek kardeş kabiliyetsiz bir çocuk olarak görüldüğü halde, ablasının olağanüstü bir kabiliyeti olduğu düşünülmektedir. Erkek çocuk, kız kardeşi ile yarışmasına imkân olmadığını anladığı için, her türlü yarışmadan vazgeçmiştir. Herkes ona yardım etmeye, bir güçlükle karşılaşmasını önlemeye çalıştığı halde, çocuk arka plâna çekilmiştir. Aynı zamanda kabiliyetsiz olduğuna kendisini inandırmıştır. Çocukluğunun ilk günlerinden bu yana kendisine, kız kardeşinin hayatın güçlüklerini daha kolay yenebileceği, kendisinin ise

yalnızca önemsiz işler yapabileceği telkin edilmiştir. Bu şekilde, kız kardeşinin daha kabiliyetli olması yüzünden insanlar onu, aslında hiç de öyle olmadığı halde kabiliyetsiz bir çocuk olarak görmüşlerdir.

Bu derece ağır bir yükün altında ezilmiş bir şekilde okula başlamıştır. Kendi kabiliyetsizliğinin fark edilmesini her ne pahasına olursa olsun önlemeye çalışan kötümser bir çocuk olma eğilimini göstermiştir. Yaşı ilerledikçe, budala bir çocuk rolü oynamak zorunda kalacak yerde, bir yetişkin muamelesi görmeyi arzu eder olmuştur. On dört yaşında iken sık sık yetişkinlerin topluluğuna katılmaya başlamış, fakat duymuş olduğu o derin aşağılık duygusu başına dert olmuş ve onu yetişkin bir erkek rolünü oynayabilmek için ne şekilde hareket etmesi gerektiğini düşünüp durmak zorunda bırakmıştır. Böylece bir gün yolu bir geneleve düşmüş ve o zamandan beri de genelevden çıkmaz olmuştur. Bir yandan fahişelerle olan ilişkilerini sürdürebilmek için paraya ihtiyaç duyması, diğer yandan bir yetişkin gibi olma arzusu dolayısıyla babasından para istemekten çekinmesi sebebiyle, gerekli parayı çalmaya başlamıştır. Bu hırsızlıklarından hiç de rahatsız olmamış ve kendisini babasının veznedarı olan yetişkin bir kimse olarak görmüştür. Bu durum, okulda uğradığı önemli bir başarısızlığa kadar devam etmiştir. Başarısızlığı, açığa vurmaya cesaret edemediği kabiliyetsizliğinin bir delili olarak görülmektedir.

Bunun sonucu olarak aşağıdaki olayların ortaya çıktığını görüyoruz: Birdenbire çalışmalarını iyice engelleyen vicdan azabına kendini kaptırmıştır. Böyle bir pişmanlık duygusu ile durumu biraz düzelir gibi olmuştur. Çünkü başarısızlıkla karşılaştığı takdirde, başkalarına karşı bir mazereti vardır. Vicdan azabı yüzünden o kadar acı çekmektedir ki, onun yerinde bir başkası olsa gene aynı başarısız-

lığı gösterecektir. Dikkatinin bir başka yerde olması da çalışmalarına mani olmaktadır; çünkü devamlı olarak başka şeyler düşünmektedir. Günler böyle geçer, akşam olur, o hep çalışmaya gayret gösterdiğini sanarak uyur; oysa görevlerine en ufak bir ilgi göstermemektedir. Bundan sonra olup bitenler, onun bu tavrını devam ettirmesine yardım eder.

Sabahları erken kalkmak zorunda olduğu için, bütün günü yorgun ve uykulu bir halde geçirmektedir. Bunun sonucu olarak derslerine hiç bir ilgi gösterememiştir. Bu durumda artık, zaten kendisinden daha gayretli olan kız kardeşi ile yarışmasına imkân yoktur. Böylece bütün suçu, kabiliyetsizliğine değil, kendisine rahat vermeyen vicdan azabına ve pişmanlık duygusuna yüklemek mümkün olacaktır. Nihayet her şeye ve herkese karşı silahlanmış durumdadır ve kendisi bundan zarar görmeyecektir. Başarısızlık gösterdiği takdirde, hafifletici sebepler bulacak, kimse onun kabiliyetsiz olduğunu söyleyemeyecektir. Eğer başarılı olabilirse, o zaman kimsenin kabul etmek istemediği kabiliyetini ispatlamış olacaktır.

İnsanı bu tür davranışta bulunmaya iten duygunun, kesinlikle kendini beğenme kompleksi olduğunu söyleyebiliriz. Bu genç erkeğin durumunda olduğu gibi, bir insanın, esasen var olmayan fakat var olduğu sanılan bir kabiliyetsizliğinin ortaya çıkmasını önlemek için suç işlemek tehlikesine bile atılabileceğini görmekteyiz. Hırs ve kendini beğenme insanın hayatında böyle karışıklıklar ve sapmalar yaratabilmektedir. İnsanı her türlü insanî düşünceden, gerçek zevkten, neşeden ve mutluluktan yoksun bırakmaktadır. Bu tür olayları daha yakından incelediğimiz zaman, basit bir yanılmadan başka bir şey olmadığını görmekteyiz.

2. Kıskançlık:

Kıskançlık, olağanüstü sıklığı dolayısıyla dikkatimizi çeken bir karakter özelliğidir. Kıskançlık denilince sadece sevgi ilişkilerinde rastlanan duygu anlaşılmamalıdır; kıskançlık aksine bütün insanî ilişkilerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle daha çocukluk yıllarında birbirlerinden üstün olmak isteyen kardeşlerde kıskançlık duygusunun geliştiğini görmekteyiz. Bu çocuklarda aynı zamanda harislik karakteri de gelişmektedir. Çevrelerine karşı düşmanca bir tavır takınırlar. Harisliğin bir başka şekli olan ve insana bütün hayatı boyunca musallat olan bir karakter özelliği olarak kıskançlık, ihmal edilmiş olma duygusunun sonucunda ortaya çıkmaktadır. Özellikle çocuklarda sık sık rastlanan kıskançlığa sebep, ana babanın daha çok dikkat göstermesi gereken bir kardeşin dünyaya gelmesiyle, daha büyük kardeşin kendisini tahtından indirilmiş gibi hissetmesidir. Yeni kardeşleri dünyaya gelmeden önce gördükleri sıcak ilgi ve şefkatten mahrum kalan çocuklar, özellikle kıskanç olurlar.

Sekiz yaşındaki bir kız çocuğun işlediği üç cinayet, bize bu duygunun nereye varabileceğini göstermektedir.

Bu kız çocuğu, zayıf yapısı yüzünden her türlü işten uzak tutulmuş ve bir miktar geri kalmıştı. Bu hali ile durumu iyi sayılabilirdi. Fakat altı yaşına geldiğinde durum birdenbire değişmişti; bir kız kardeşi doğmuştu. Küçük kızın ruhunda değişiklik olmuş ve küçük kardeşine karşı büyük bir kinle eziyet etmeye başlamıştı. Ana baba, onun bu davranışını anlayamadıkları için sert davranmaya başlamışlar ve yaptığı her kötülüğün sorumluluğunu kendisine anlatmaya çalışmışlardı. Bir gün oturdukları köyden geçen derede ölü bir kız çocuk bulundu. Bir süre sonra aynı şekil-

de bir çocuk daha ölü bulunmuştu ve nihayet bir başka çocuğu suya atmak isterken bu küçük kız yakalanmıştı. Küçük kız cinayetlerin hepsini itiraf etmiş ve tedavi edilmek üzere bir akıl hastalıkları kliniğine, daha sonra da çocuk ıslah evine gönderilmiştir.

Küçük kızın kendi kardeşine duyduğu kıskançlık, diğer bütün küçük kız çocuklara yönelmiştir. Erkek çocuklara ise düşmanlık duymadığı anlaşılmıştır. Öldürdüğü bütün çocuklarda sanki kız kardeşinin hayalini görüyordu ve cinayetleri işlemekle ihmal edilişinin öcünü almak istiyordu. Kardeşlerin farklı cinsten olmaları da, kıskançlık duygusunun daha kolay gelişmesine sebep olmaktadır. Günümüzde kız çocuğun kaderinin hiç de çekici olmadığı hep bilinen bir gerçektir; kız çocuk, erkek kardeşinin daha fazla ilgi, şefkat ve dikkat gördüğünü ve bir kız çocuktan daha elverişli şartlar altında yetiştiğini farkedince, kolayca cesaretini kaybetmektedir.

Bu tür bir ilişkinin mutlaka her zaman düşmanlık duygusuna dönüşeceği söylenemez. Daha büyük kız kardeşin küçük kardeşini sevmesi, ona bir anne gibi davranması mümkündür. Bununla beraber, psikolojik yönden bu durum daha önce belirtilmiş olan olaydan farklı olmayabilir. Büyük kardeş, küçüklere karşı anne rolünü benimsediği anda, dilediği gibi hareket ve davranma hürriyetine, yani üstün bir duruma, ulaşmış demektir. Bu şekilde aslında, tehlikeli bir durumdan daha iyi faydalanmayı başarmış sayılır.

Erkek ve kız kardeşler arasında sık sık görülen ve kıskançlık duygularını besleyen bir diğer ilişki de, birbirlerinden üstün olmak yarışıdır. Kız çocuk ihmal edildiğini hisseder ve durmadan erkek kardeşini geçmeye çalışır. Bazan çalışkanlığı ve gücü sayesinde, tabiatın da yardımı ile er-

kek kardeşini geçmeyi başarabilmektedir. Kız çocuklar, gençliğe geçiş devresinde beden ve ruh bakımından erkek çocuktan daha hızlı gelişirler, ancak bu durum daha sonraki yıllarda telâfi edilir.

Kıskançlık çok çeşitli şekillerde ortaya çıkar. Kıskançlık, başkalarına güvenmemek, onlara pusu kurmak, başkalarını tenkit edici bir tavır almak ve ihmal edilmekten korkmak gibi belirtiler şeklinde görülebilir. Bu belirtilerden hangisinin ön plâna geçeceği, sosyal hayat için daha önce yapılmış olan hazırlıklara bağlıdır. Kıskançlığın bir şekli, kendini yiyip bitirme, başka bir şekli ise şiddetli bir inatçılık olarak görünmektedir. Başkalarının işini bozmak, başkasının hürriyetini kısıtlamak ve bunun sonucu olarak onu kendine tabi kılmak gibi çeşitli belirtiler görülür. Başkalarına birtakım davranış kuralları koymak, kıskançlıkta en fazla rağbet gören bir metoddur. Bir insan, başkasına bazı kurallar koymaya kalktığı veya onu başkalarından sakındığı, nereye bakması, ne yapması, ne şekilde düşünmesi konusunda ona birtakım uyarmalarda bulunduğu zaman, o insanın davranışının temelinde kendine has bir ruh kalıbının bulunduğunu görürüz. Kıskançlık başkalarını kınamak, küçük görmek gibi bir amaca da yönelmiş olabilir. Bütün bunlar başkalarının hürriyetini elinden almak, onu birtakım kurallara bağlamaktan başka bir şey değildir. Dostoyevski'nin «Netoçka Nezvanova» adlı romanında bu tip bir davranışın çok güzel ifade edildiğini görüyoruz. Burada bir koca, karısını bütün hayatı boyunca baskı altında tutmayı ve biraz önce söz konusu ettiğimiz şekilde, karısına hâkim olmayı başarmıştır. Bu suretle kıskançlık, üstünlük gayretinin bir başka görüntüsü olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Haset:

İnsanın güçlü ve başkalarından üstün olmak gayreti yanında haset dediğimiz karakter özelliğine rastlanmaktadır. Bir insanın hayatta en çok önem verdiği amacı ile kendisi arasındaki uçurum, aşağılık duygusu şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu duygu kişiyi öyle bir baskı altında tutar ve onun davranışını ve hayata karşı aldığı tavrı o derece etkiler ki, insan amacına ulaşmaktan daha çok uzak olduğunu sanmaktadır. İnsanın kendisini değersiz bulması ve hiç bir şeyden memnun olmaması yetersizlik duygusuna yol açmakta ve kendisini başkalarıyla mukayese etmeye, onların kendisi hakkında neler düşündüklerini, başkalarının neler elde etmiş olduklarını ölçmeye sevkeder. Bunun sonucu olarak da kendisini yetersiz bulur. Oysa böyle bir fert başkalarından daha fazla şeylere sahip olabilir. Yetersizlik duygusunun çeşitli görünüşleri, tatmin edilmemiş bir kendini beğenme duygusunun, durmadan daha fazla bir şeyler elde etmek arzusunun, daha doğrusu her şeye sahip olmak arzusunun belirtileridir. Bu tip insanlar, bu arzularını açığa vurmazlar, çünkü sosyal duygunun bilinmesi onları böyle düşüncelerden alıkoymaktadır. Fakat davranışları ile her şeye sahip olmak istediklerini açıkça belli ederler.

Durmadan kendini başkalarıyla mukayese etmekten doğan haset duygusu, insanı mutluluktan uzaklaştırmaktadır. Sosyal duygunun âlem şümullüğü, haset duygusunun herkes tarafından kötü görülmesine yol açmaktadır. Bununla beraber, haset duygusundan uzak yaşayan pek az insan vardır. Hiç birimiz bu duygudan bağımsız değilizdir. Hayatın sürekli akışı içinde bu duygu her zaman açıkça göze çarpmayabilir. Bir insanın acı çektiği zaman, birtakım sıkıntılara düştüğü zaman veya para, yiyecek, giyecek ya da yaka-

cak sıkıntısı çektiği zaman, geleceğe güvenle bakmadığı ve içinde yaşadığı sıkıntılı durumdan kurtulmasına imkân göremediği zaman haset duygusuna kapılması tabiîdir. İnsan türünün içinde bulunduğu medeniyet daha henüz başlangıç safhasında iken, din ve ahlâk kurumlarının yasaklarına rağmen, haset kaçınılmaz bir duygu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir kimse, eğer hiç haset duymadığını ispat ederse, haset ancak o zaman anlaşılması güç bir şey olurdu. Bugün insanın ruh hayatında böyle bir faktörün rol oynadığını hesaba katmak zorundayız. İnsanın belirli şartlar içinde kısıtlandığı ölçüde, tek tek ya da kitle halinde haset duygusunun ortaya çıktığı bir gerçektir. Haset, beğenmediğimiz en kötü biçimlerde ortaya çıktığı zaman, bu duyguyu ve çoğu zaman bunu takibeden nefreti nasıl önleyeceğimizi bilememekteyiz. Toplum içinde yaşayan herkesin öncelikle bilmesi gereken şey, bu tür eğilimleri sınamaya kalkmamak ve tahrik etmemektir. Aynı zamanda, başkalarında haset uyandıracak şekilde davranmamak için yeterli derecede hassasiyet göstermemiz gerekir.

Bunun pek bir şeyi düzelteceği söylenemez; bir insandan beklenebilecek asgarî bir davranış şöyle olmalıdır: Başkalarından üstün olduğunu herkese göstermeğe kalkmamalıdır. Böyle davranan bir kimse karşısındakini incitebilir. Bu karakter özelliği bize, fertle toplum arasındaki yakın ilişkiyi göstermektedir. Hiç kimse kendisini toplumdan ayrı bir varlık olarak düşünemez ve başkalarına kendi üstünlüğünü kabul ettiremez, bu durumda mutlaka kendisini engellemek isteyen karşı güçlerle karşılaşacaktır. Haset, insanların eşitliğini amaçlayan birtakım kurallar koymak ve tedbirler almak zorunda bırakmaktadır. Bu suretle, sezgilerimizle olduğu kadar, düşünce yoluyla da toplumsal bir kurala ulaşmış oluyoruz. Bu da «bütün insanların eşitliği kanunudur». Bu

kanunun herhangi bir şekilde bozulması, derhal karşı koyma durumunu yaratmaktadır.

Hasedin belirtilerini bir insanın yüz hatlarında, özellikle bakışlarında görmek mümkündür. Hasedin fizyolojik belirtileri de bazı kelimelerle ifade edilmiştir. Hasetten sapsarı veya bembeyaz oldu denilince, bu duygunun kan dolaşımını etkilediği anlatılmak istenir. Hasedin organik belirtileri, kan damarlarının kasılması şeklinde ortaya çıkarlar.

İnsanda haset duygusunu pedagojik yönden ele aldığımız takdirde, bu duyguyu tamamen ortadan kaldıramadığımıza göre, onu toplumun yararına bir amaca yöneltmek zorundayız. Haset duygusunu, ruh hayatında büyük ölçüde sarsıntılara yol açmayacak şekilde, olumlu bir yöne aktarmamız gerekmektedir. Fert için olduğu kadar, kitle için de aynı şey söz konusudur. Bu konuda yapılabilecek şeylerden biri, çocuklara güven duygusu verecek faaliyetler hazırlamaktır. Milletler söz konusu olduğu zaman, kendilerini ihmal edilmiş olarak gören ve başka milletlerin ne kadar refah içinde olduklarına gıpta eden milletlere, gelişmemiş olan güçlerini geliştirecek imkânlar ve çareler gösterilmelidir. Hayatı boyunca haset duyan bir kimsenin toplum hayatına hiç bir yararı yoktur. O sadece başkalarından bir şeyler elde etmeye, onları güçsüz kılmaya ve rahatsız etmeye çalışacaktır. Erişemediği şeyler için birtakım mazeretler ileri sürmek ve başkalarını suçlamak eğilimini gösterecektir. Kavgacı, bozguncu, başkalarıyla ilişkilerini iyi düzenleyemeyen, toplumsal hayata faydalı olmak için hiç bir gayret sarfetmeyen bir insan haline gelecektir. Başkalarının ruh hayatına ilgi göstermek zahmetine katlanmadığı için, insanı hiç bir zaman tanıyamayacak, başkalarını kendi değer hükümleri ile rencide edecektir. Başkalarının kendi hareketlerinden dolayı acı çekmesinden duygulanmayacaktır. Hattâ ha-

set insanı, bir başkasının acısından haz duyacak hale bile getirebilir.

4. Cimrilik:

Hasetle çok yakından ilgili ve genellikle onunla birlikte ortaya çıkan özelliklerden biri de cimriliktir. Cimrilik denilince, sadece para biriktirmek şeklinde bir davranış değil, aynı zamanda bir insanın başkalarını memnun edecek şekilde davranıştan uzak olması, topluma veya tek tek şahıslara karşı cimri bir tavır alması, zavallı hazinelerini koruyabilmek için kendi çevresine âdeta bir duvar çekmesi gibi, daha genel bir davranış şekli anlaşılmalıdır. Cimriliğin hem kendini beğenmişlikle, hem de hasetle yakın ilgisi olduğu görülmektedir.

Bütün bu karakter özelliklerinin bir insanda aynı zamanda varolduklarını söylemekle mübalağa etmiş olmayız. Birinin bulunduğu yerde, diğerinin de varolduğunu tesbit etmek için falcı olmamız gerekmez.

Günümüz insanında az da olsa, cimrilik belirtilerinin izlerine rastlanmaktadır. Bu belirtiler bazan son derece aşırıya kaçan bir cömertlikle veya kendilerini gizlemek suretiyle ortaya çıkarlar. Bu cömertlik, başkalarına karşı iyilik sever davranışlarda bulunmak, şahsiyet duygusunun korunmak istenmesinden başka bir şey değildir. Bazan cimrilik, hayatın belirli şekillerine uygulandığı zaman gerçekten değerli bir özellikmiş gibi görülebilir. Sözgelişi bir insan, zamanını veya işgücünü kullanmakta cimri davranabilir; aynı anda büyük bir eser meydana getirebilir. Günümüzde zamanını harcama konusunda cimri olan, hatta herkesin zamandan ve işgücünden tasarruf etmesini isteyen, ilmî ve ah-

lâkî bir eğilim vardır. Bu teorik olarak hoş görülebilir. Fakat bu görüş, pratik alana aktarıldığı zaman, üstünlük ve güçlülük amacının nasıl hâkim duruma geçtiğini görmekte gecikmeyiz. Teorik olarak kabul edilen bu görüş çoğunlukla kötüye kullanılmaktadır. Zamandan ve işgücünden tasarrufu düşünen bir kimse, kendisine ait işlerin yükünü başkalarına yıkmak isteyecektir. Bu tür bir hareket tarzının anlamını, topluma sağladığı faydalara bakarak değerlendirebiliriz.

İçinde yaşadığımız teknolojik çağda insan bir makina gibi görülmekte ve birtakım yaşama kuralları içine sıkıştırılmaktadır. Bu kurallar bir dereceye kadar teknik alanda haklı görülebilir. Ancak insan ilişkileri söz konusu olduğunda, bu kurallar bir kuruluğa, yalnızlığa ve yetersizliğe yol açmaktadırlar. Bu bakımdan, cimri davranmak yerine başkalarına bir şeyler vermeği bir alışkanlık haline getirmek daha iyi olacaktır. Bu kuralı hiç bir şekilde saptırmadan, kötüye kullanmadan, insanlığın yararlarını göz önünde bulundurarak benimsemeliyiz.

5. Kin:

Kin, düşmanca bir tavır takınmış olan insanlarda sık rastlanan bir özelliktir. Daha çocukluk yıllarında görülen kinci davranışlar, öfke nöbetlerinde olduğu gibi çok şiddetli bir safhaya varırlar yahut da yumuşak bir şekilde sürdürülürler. Bir insanın kin duyma derecesinin bilinmesi, onun kişiliği hakkında oldukça kati bir hükme ulaşmamızı mümkün kılmaktadır. Kinci insanın şahsında çok karakteristik bir renk vardır. Kin duygusu çok çeşitli şeylere yönelmiş olabilir. Bir insanın yerine getirmek zorunda olduğu görev-

lere, tek tek şahıslara, bir millete veya bir sınıfa, karşı cinsten bir insana ya da bir ırka yönelebilir Kin duygusu açıkça ve doğrudan doğruya ortaya çıkmayabilir; aksine kendini çok iyi gizleyebilir. Tenkitçi bir tavrın altında saklanabilir. Kin, bir insanın her türlü insanî ilişkilerini ortadan kaldıracak kadar gelişebilir. Bazan bir kimsenin ne kadar kin duyacağı tıpkı bir şimşek gibi gün ışığına çıkabilir. Savaş hizmetinden kurtulan ve dehşet verici katliamları ve insanların nasıl yok olup gittiklerini anlatan yazıları okumaktan ne kadar zevk duyduğunu açıklayan bir hastamızın durumu böyle olmuştur.

Bu duygular çoğunlukla suçluluk ortamında kendilerini gösterirler. Mutlaka nefret uyandırması ve insanı incitmesi gerekmeyen daha yumuşak şekillerde, kinci eğilimler, sosyal hayatımızda büyük rol oynarlar. İnsanlığa karşı aşırı bir düşmanlık şeklinde ortaya çıkan insan sevmezlik, gizli bir kin duygusudur. O derece düşmanlık ve insan sevmezlikle belirlenmiş olan felsefî akımlar vardır ki, bunlar sertlik veya kabalık, zalimlik ve katı kalplilikle eş anlama gelebilirler. Ünlü kişilerin biyografilerinde, bazan kin duygusunu örten perdenin birdenbire ortadan kalktığını görüyoruz. Asıl önemlisi, gerçek bir sanatkârın bile, sanat eseri yaratırken insanlığa yakınlık duymak zorunda olmasına rağmen, bazan kinci ve zalim olabileceğini görebiliyoruz. Grillparzer, «insan şiir yazarak da zalimliğini tatmin edebilir» diyordu.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, kin duygusunun çeşitli şekillerini burada tek tek incelemeyişimizin sebebi, bütün karakter özelliklerinin genel olarak insan sevmezlikle olan ilişkilerini göstermemizin, bizi konumuzdan uzaklaştıracağı içindir. Meselâ, bazı mesleklerin belli bir insan sevmezlik derecesini gerektiren bir ruh yapısına sahip olmadıkça, seçilmesi mümkün değildir. Hiç şüphesiz, yuka-

rıda söz konusu ettiğimiz gibi, mesleklerin seçiminde mutlaka kin duygusundan hareket edildiğini söylemek istemiyoruz. Şu var ki, insanlığa düşman olan bir kişi, meselâ askerlik mesleğini seçmeye karar verdiği anda, bütün düşmanlık eğilimleri hiç değilse görünüşte sosyal hayata uygun gelecek şekilde olacaktır.

Bu durum, o kişinin içinde bulunduğu organizasyona intibak etmek ve bu mesleğe girmiş olan diğer insanlarla bağlantı kurmak mecburiyetinden ileri gelmektedir. «İhmal dolayısiyle bir insanın veya bir malın zararına yol açan davranışlarda düşmanca duyguların özellikle iyi bir şekilde gizlendiğini görüyoruz. İnsanlara veya bir mala karşı zarara yol açan ihmal davranışı ihmalci kişinin sosyal duygunun gerektirdiği her türlü tedbiri gözden kaçırmış olmasıyla açıklanabilir.

Bu konu hukukî yönden bugün hâlâ tartışılmaktadır ve hiç bir şekilde tam bir açıklığa kavuşmamıştır. Şüphesiz zarara yol açan ihmalkâr bir davranışla, işlenen suçun muhtevâsı aynı anlamda değerlendirilemez. Bir çiçek saksısını pencerenin çok fazla kenarına koyarak en ufak bir sarsıntıda yoldan geçen birinin başına düşmesine sebep olmakla, bu saksıyı bilerek birisinin başına fırlatmak aynı şey değildir.

Genel olarak ihmalci kişilerin davranışlarının temelinde, suçlu insanlarda gördüğümüz düşmanlık duygusunun bulunabileceğini unutmamamız gerekir. İhmalkâr davranış insanları anlamak için bize ipucu verir.

Hukuk ilmi, suça yol açan ihmalci kimsenin, şuurlu bir şekilde hareket etmemiş olmasını hafifletici bir sebep olarak kabul etmektedir. Ancak şuursuz, düşmanca bir hareket tarzının şuurlu bir kötü hareketle karşımıza çıkan ay-

nı düşmanlık derecesiyle belirlenmiş olduğuna şüphe yoktur. Her iki durumda da sosyal duygunun eksikliği rol oynamaktadır. Çocukların oyunlarını gözlediğimiz zaman, bazı çocukların diğerlerine pek az dikkat gösterdiklerini daima fark etmemiz mümkündür. Bu gibi çocukların arkadaşlarına dostça davranmadıkları açıktır. Bu gerçeği kesin olarak ispat edebilmek için daha başka delillerin ortaya çıkmasını beklemek gerekecektir. Fakat böyle çocukların oyunlarında her zaman ortaya bir aksilik, bir terslik çıkıyorsa, bu tip bir çocuğun arkadaşlarının iyiliğini ve mutluluğunu düşünmeye alışkın olmadığını kabul etmemiz gerekir. Bu noktada iş hayatımıza özel bir dikkat göstermeliyiz. İş hayatı, ihmal ile düşmanca duygular arasındaki benzerliği gözden kaçırmamamıza pek elverişlidir. İş adamları rakiplerinin mutluluğu ile pek az ilgilenmekte veya bu derece gerekli bulduğumuz sosyal duygu ile pek ilgilenmemektedirler. Birçok işlerde ve teşebbüslerde, bir kimsenin elverişli bir duruma ulaşmasının, başka bir kimsenin elverişsiz bir durumda kalmasına bağlı olduğunu görüyoruz. Bu gibi bir davranışın temelinde maksatlı bir niyet olsa bile, genellikle böyle bir tavır hiç bir şekilde cezalandırılmamaktadır.

Zarara yol açan ihmalde karşımıza çıkan aynı sosyal duygu yokluğu günlük iş hayatımızda da karşımıza çıkmakta ve bütün sosyal hayatımızı zehirlemektedir. İnsan bütün iyi niyetine rağmen, böyle durumlarda mümkün olduğu kadar kendisini korumak zorundadır.

Kendini korumanın genellikle başka birine zarar verme ile bağıntılı olduğunu gözden kaçırırız. Özellikle son yıllarda bu gerçeklerin acı sonuçlarını görmekteyiz.

Bu gerçeklere dikkat edilmesi faydalıdır; çünkü bunlar, sosyal hayatın isteklerini, doğruluğu herkesce bilinen sosyal duygu ile bağdaştırmanın ne kadar güç bir şey olduğunu

göstermektedir. Her insanın kamu hizmetinde işbirliği yapmasını kolay hale getirecek —bugün bu durum daha güçleşmektedir— bir çözüm yolunun bulunması gerekmektedir. Gittikçe her şey otomatik bir hale gelmektedir. Böyle bir mekanizma içinde insan ruhu kendini mümkün olduğu kadar savunabilmek için faaliyet göstermektedir. Psikoloji bu konuda insana, yalnız iş hayatındaki ilişkileri anlamak için değil, aynı zamanda burada rol oynayan ruh mekanizmasını anlamak için de yardımcı olmalıdır. Ancak bu sayede, insandan veya toplumdan neler isteyebileceğimizi, neler bekleyebileceğimizi bilmemiz mümkündür.

Ailede, okulda ve hayatta ihmalciliğin fazlaca yaygın olduğunu görüyoruz. Bütün hayat faaliyetlerinde ihmalci davranışa rastlıyoruz. Hiç bir şeklide hemcinslerini dikkate almayan bir insanın ön plâna geçtiğini sık sık görürüz. Şüphesiz böyle bir davranış cezasını görecektir. Başkalarını önemsemeyen bir insanın davranışı, genellikle hoşuna gitmeyen sonuçlar yaratacaktır. Bazan bu acı sonuçlar aradan çok zaman geçtikten sonra ortaya çıkabilirler. «Tanrı'nın değirmenleri yavaş yavaş öğütür». Aradan o kadar zaman geçmiş olur ki kendi davranışını kontrol edemediği için aradaki ilişkiyi de kavrayamaz. Bu tür insanlar haksız yere talihsizliğe uğradıklarından yakınırlar. Onların talihsizlik dediği şeyin gerçek sebebi, aslında böyle önemsemeyen bir tavra katlanmak mecburiyetinde kalan beraber yaşadıkları kişilerin bir süre sonra iyi niyet göstermekten vazgeçmeleri ve yüz çevirmeleridir.

İhmalkâr kimseler bu ihmalci davranışlarını haklı gösterecek deliller ortaya koysalar dahi, daha yakından bir inceleme, bize bu kimselerin düşmanlık duygusu ile belirlenmiş olduklarını gösterecektir. Sözgelişi bir şoför süratli araba kullandığı için birisinin ölümüne sebep olduğu zaman,

yerine getirmek zorunda olduğu kendisini bağlayıcı bir sebep öne sürecektir. Bu tür davranışlar, ferdî küçük çıkarlarını başkalarının mutluluğundan daha üstün tutan insanların, nasıl tehlikelere sebep olabileceklerini apaçık göstermektedir. Bir insanın kendi çıkarları ile başkalarının mutluluğu ve varlığı arasında yaptığı tercihte, o insanın düşmanca davranışının ölçüsü ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü Bölüm

ÜSTÜNLÜK EĞİLİMİ OLMAYAN KARAKTER ÖZELLİKLERİ

Başkalarına karşı açıkça düşmanca davranışlarda bulunmayan, fakat gizli bir düşmanlık duygusunun yol açtığı, yalnızlık hissi veren bütün davranış şekillerini saldırgan olmayan karakter tipleri altında toplayabiliriz. Bu durumda, düşmanca duyguların akışı sanki yön değiştirmiştir. Burada hiç kimseye en ufak bir kötülük yapmayan, hayattan ve insanlardan uzak yaşayan, her türlü ilişkiden kaçan ve yalnızlığı yüzünden başkalarıyla işbirliği yapmakta güçlük çeken insanlar söz konusudur. Ancak hayatın görevleri büyük ölçüde elbirliği ile çalışmak suretiyle çözümlenebilir. Kendisini yalnızlığa terkeden bir insanda da, tıpkı topluma açıkça ve doğrudan doğruya düşmanlık duyan, zarar veren ve onun gereklerini yerine getirmeyen insanda olduğu gibi, aynı düşmanlık duygularının varolduğu düşünülebilir. Şimdi önümüzde oldukça geniş bir gözlem alanı açılmaktadır. Bu karakter özelliklerinin göze çarpan yönlerini daha yakından inceleyeceğiz. Ele aldığımız ilk özellik yalnızlık olacaktır.

1. Yalnızlık:

Yalnızlık, çeşitli şekillerde ortaya çıkmaktadır. İçine kapanık insanlar az konuşurlar ya da hiç konuşmazlar, başka-

larının gözüne bakamazlar, kendileriyle konuşulurken dinlemezler veya dikkat etmezler. Bütün ilişkilerinde, hatta en basit olanında bile, bir soğukluk görülür. Bu soğukluk onların el-sıkışmalarında, ses tonlarında, selâmlaşma tarzlarında kendini belli eder. Kendileriyle başka insanlar arasına her zaman bir mesafe koyarlar.

Bütün bu yalnızlığı tercih eden davranışlarda, ihtiras ve boş gururun yer aldığını görmekteyiz. Bu tür insanlar başkalarından farklı olmak gayretiyle yalnızlığı tercih ederler ve böylece hiç değilse hayalî de olsa farklı bir duruma ulaşırlar. Bu şekilde düşmanca tavırları daha zararsız bir hale gelmektedir. Yalnızlık, tek tek fertlerde değil, aynı zamanda gruplarda da göze çarpar. Hepimiz kendi dört duvarları arasında yaşayan aileleri biliriz. Düşmanca eğilimleri, kendilerini diğerlerinden daha iyi ve üstün bulmaları, yakından incelendiğinde, onları ele vermektedir. Yalnızlık, bir sınıfın, bir ırkın, bir dinin ve bir ulusun özelliği olarak da karşımıza çıkar. Sözgelişi, yabancı bir şehirde yaya yollarının, binaların yapı tarzlarında görülen farklılık, bazı sosyal sınıfların kendilerini başkalarından nasıl tecrit ettiklerini göstermek için bazan son derece aydınlatıcı olmaktadır.

Bugün medeniyetimizde kök salan bir eğilim, insanların milliyet, inanç ve sınıf olarak birbirlerinden ayrılmalarıdır. Bunun sonucu olarak da yıpranmış, güçsüz kalmış bir çatışma geleneği meydana gelmektedir. Bu eğilim, bazı insanların kendi boş gururlarını tatmin etmek için bu çatışmalardan faydalanmalarına, grupları birbirlerine düşürmelerine imkân vermektedir. Böyle bir sınıf veya millet, kendisini çok mükemmel görür, en fazla kendisine değer verir ve genellikle başkalarını kötü bulur. İnsanlar arasındaki düşmanlık duygularının çoğalmasına yol açan sebeplerden biri de, kendilerini başkaları adına sözcü (lider) ilân eden ki-

şilerin boş gururlarını tatmin amacı ile başkalarını kurban etmeleridir. Dünya Savaşında olduğu gibi, kötü sonuçlar ortaya çıktığı zaman, hiç kimse suçu üzerine almak istemez. Güvensizlik duygusu ile hareket eden bu tip insanlar başkalarına zarar verecek şekilde, üstünlük ve bağımsızlık duygusuna ulaşmaya çalışırlar. Onların kaderi ve bütün dünyaları yalnızlıktır. Böyle insanlar, medeniyetimize bir şeyler katmak ve başarılı olmak şansını yitirmişlerdir.

2. Korku:

Çevresine karşı düşmanca tavır alan bir insanın bir diğer karakter özelliği korku ve endişedir. Bu özellik o insanın karakter yapısına ayrı bir renk vermektedir. Korku, fazla yaygın olması ile dikkati çeker. Daha çocukluk yıllarından başlayarak yaşlılığa kadar insana musallat olan, hayatı hissedilir derecede zehirleyen, her türlü insanî ilişkileri düzenlemekte başarısızlığa götüren, sakin bir hayat sürmekten ve verimli işler yapmaktan alakoyan bir duygudur. İnsan hayatının bütün ilişkilerinde korkunun yer aldığı görülür.

Bir insan ya dış dünyadan korkar ya da kendi iç dünyasından ürkebilir. Toplumdan korktuğu için kendini yalnızlığa terkeder veya yalnızlıktan korkar. Korkak insanlarda, çok iyi bildiğimiz insan tipini, —en fazla kendini düşünen ve birlikte yaşadığı insanlara hiç bir şey vermeyen— karakteri görmekteyiz. Bir insan bir kere hayatın güçlüklerinden kaçmak gibi bir tavrı benimsediği zaman, korku duygusunun araya girmesiyle, bu tavrı daha da kuvvetlenecek ve korunacaktır. Gerçekten öyle durumlar vardır ki, sözgelişi bir insan bir işe başlayacağı sırada, evden dışarı çık-

ması, bir arkadaştan ayrılması, yeni bir işe başlaması ya da sevmesi söz konusu olduğunda, ilk tepkileri korku olan insanlar vardır. Bu tipler, hayata ve insanlara bağlı olmadıkları için, alıştıklarının dışında bir düzen değişikliği onları korkutur.

Bu durum, onların şahsiyetlerini ve kabiliyetlerini geliştirmelerini engeller. Bir insan mutlaka titreyerek bulunduğu durumdan kaçmayabilir. Hareketleri yavaşlar; bir sürü bahaneler ve mazeretler bulur. Korkak bir insan, bu davranışının yeni bir durumun yarattığı baskının sonucu ortaya çıktığını bilemez.

Her zaman geçmişi ya da ölümü düşünen insanlara rastlamak çok ilgi çekicidir. Geçmişi düşünmek, insanın kendisine eziyet etmesi bakımından göze batmayan ve bu yüzden de çok sevilen bir araçtır. Ölümden veya hastalıktan korkmak, insanlarda sık rastlanan, her türlü sorumluluktan kaçmak için başvurulan bir bahanedir. Böyle insanlar her şeyin boş, hayatın anlamsız olduğunu, ne olacağımızın belli olmadığını söylerler. Aynı şekilde öbür dünyayı düşünmek gibi bir tavır da göze çarpmaktadır. Bu gibi kimseler, amaçlarının öbür dünyada gerçekleşeceğini sanırlar; bu dünyadaki her şeyin gereksiz bir gayret ve değersiz olduğuna inanırlar. Birinci tipten olanlar her türlü denemeden kaçarlar, çünkü ihtirasları gerçek değerlerini ortaya çıkaracak denemeden alakoymaktadır. İkinci tipten olanlarda ise, gene Tanrı idealine ulaşmak arzusunu görüyoruz. Bu ideal başkalarından üstün bir varlık olmaktan, hayata intibakı zorlaştıran ihtirastan başka bir şey değildir. Korkunun ilk ve ilkel şekline yalnız kaldıkları zaman çocuklarda rastlıyoruz. Korkak bir çocuk, yalnızlıktan kurtulduktan sonra da, kendisini tatmin için, başka türlü yollar arayacaktır. Çocuk yalnız bırakıldığı anda yeniden aynı korku belirtileri göstere-

cektir. Bu durumda değişen hiç bir şey yoktur. Çocuğun istediği şey, annenin her zaman kendi emrinde olması, ona tabi olmasıdır. Bu korku belirtileri, çocuğa bağımsız hareket etmek imkânının verilmemesinin, tersine yanlış bir eğitimle, başkalarının her zaman onun yardımına koşmaya hazır olmalarını isteyen bir davranışın sonucudur. Çocuklarda görülen korku belirtileri herkesçe bilinmektedir. Özellikle gece olunca, elektriğin söndürülmesiyle, dış dünya veya sevilen kişilerle bağların kesilmesiyle, bu belirtiler daha açık bir şekilde ortaya çıkarlar. Bir korku çığlığı, gece ile ortadan kalkan ilgiyi yeniden kurmaya yarar. Herhangi bir kimse çocuğun yanına koştuğu zaman durum genellikle yukarıda belirtmiş olduğumuz şekilde cereyan eder. Çocuk, elektriğin yakılması, yanında kalınması, onunla oynanması gibi isteklerde bulunacaktır. Çocuğun istekleri yerine getirildiği sürece, hiç bir korku belirtisi kalmaz. Çocuk, üstünlük duygusunun tehlikeye girdiğini sezdiği anda korku belirtilerine başvurmakta ve bu şekilde her seferinde üstünlük arzusunu kuvvetlendirmektedir.

Yetişkinlerin hayatında da böyle davranışlara rastlanmaktadır. Yalnız başına sokağa çıkamayan insanlar vardır. Sokakta sık sık rastladığımız, bakışları ürkek ve tedirgin, bir yerde sabitleşen, ya da sanki bir düşmandan kaçıyormuş gibi sokaklarda koşan tipler vardır. Bazan böyle korkak insanlar kendilerine yardım edilmesini isterler. Bunlar zayıf veya hasta değildirler. Tersine çok iyi yürüyebilen, genellikle sıhhatli kişilerdir. Fakta önemsiz bir güçlükle karşılaştıkları zaman, hemen korku krizleri başgösterir. Güvensizlik ve korku duygusuna daha evden çıkarken kapılmaktadırlar. Biz bu duyguyu «açık yerlerden korkma» şeklinde nitelendiriyoruz. Bu duygu, bu tip insanların ruh yapısı hakkında bilgi verebildiği için ilgi çekicidir. Açık yerde bulunmak-

tan korkan kişinin ruhunda bir düşman tarafından takip ediliyormuş gibi bir duygu sürekli olarak kendisini rahatsız eder. Bu insanlar başkalarından farklı olduklarını sanırlar. Bazıları düşmekten korkarlar; bu düşme korkusu, onların kendilerini çok yüksekte bir yerde hissetmelerinin ifadesidir. Korkunun bu hastalık derecesine varan şekillerinde, aynı güçlülük ve üstünlük amacını, bu insanların hayatın baskısı altında yaşadıklarını ve talihlerine boyun eğmek zorunda kaldıklarını görmekteyiz. Birçok insan için korku, yalnız bırakılmak istememelerini ve kendileriyle meşgul olunmasını amaçlayan bir duygudur. Herkes onun endişeli durumuna uymak zorundadır. Böylece herkesin yanında olmasını şart koşan birtakım kurallar koymaktadır. Tıpkı bir kral gibi çevresindekileri boyunduruğu altına almak ister. İnsanların birbirinden korkması, ancak fertlerin topluma bağlanması ile ortadan kalkabilir. Topluma ait bir kişi olduğunun şuuruna varan bir insan, hayatını korkusuzca sürdürebilir.

Avusturya'da 1918 ihtilâlinde yaşanan günlerden ilgi çekici bir örnek vermek istiyoruz. Birçok hasta birdenbire doktora gelemeyeceklerini bildirmişlerdir. Sebebi sorulduğu zaman hemen hepsi aşağı yukarı şu şekilde cevap vermişlerdir: O kadar huzursuz günler yaşıyoruz ki, insan yolda nelerle karşılacağını bilmemektedir. Hele biraz da iyi giyinmişseniz, başınıza nasıl nâhoş şeyler geleceğini kestiremezsiniz. Hiç şüphesiz tedirgin günler yaşanıyordu. Fakat sadece belirli kimselerin böyle düşünmeleri dikkati çekmektedir. Neden yalnız onlar böyle düşünüyorlardı? Bu hiç de tesadüfî değildir. Bu insanların çevreleriyle hiç bir ilişkileri olmadığı için güvensizlik duymaları tabiîdir. Oysa kendilerini topluma ait bir insan olarak görenler, korkmamışlar ve her zaman olduğu gibi işlerine devam etmişlerdir.

Ürkeklik, korkunun daha zararsız, fakat en az onun ka-

dar dikkati çeken bir şeklidir. Korku için söylediğimiz şeyler ürkeklik için de geçerlidir. Çocukların çevreleriyle olan ilişkileri ne kadar basit olursa olsun, ürkeklik onların başkalarıyla temas kurmaktan kaçmalarına veya bu temasları bozmalarına yol açmaktadır. Bu çocuklarda yer alan aşağılık duygusu ve kendilerinin başka türlü olduklarına inanmaları onları başkalarına yaklaşmak zevkinden alakoymaktadır.

3. *Cesaretsizlik:*

Karakter olarak cesaretsiz insanlar, bir işe, bir göreve başlarken özellikle güç bulurlar ve başarılı olacaklarından emin değildirler. Cesaretsiz olan insanların hareketlerinde genel olarak yavaşlık göze çarpmaktadır. Böyle kimselerin karşılaştıkları görev ile kendileri arasındaki mesafe hemen ortadan kalkmamakta, hattâ bazan bu mesafe olduğu gibi kalmaktadır. Herhangi bir hayat problemine ayak uydurmak zorunda kaldıkları zaman, birdenbire bambaşka bir yerde karşımıza çıkabilirler. Bu tipten insanlar, seçmiş oldukları mesleklere birdenbire hiç de yatkın olmadıklarını farkederler. Meseleyi hep kötü taraflarıyla görmek istedikleri için, mantıken de kendilerini bu yönde inandırırlar. Böyle olunca da düşündükleri meslekte çalışmaları gerçekten imkânsız hale gelmektedir.

Cesaretsiz insanda görülen hareketlerdeki yavaşlığın yanı sıra başvurulan diğer bir mekanizma da tedbirli davranmaktır. Tedbirli davranmalarının sebebi, her türlü sorumluluktan kaçmaktır.

Ferdî psikoloji çok yaygın görülen bu tip olayların hepsine «mesafe problemi» adını vermektedir. Mesafe proble-

mi vasıtasıyla ortaya çıkan görüş sayesinde bir insanın davranışını sarsılmaz bir şekilde değerlendirebiliyoruz. Bir insanın çözmek zorunda olduğu üç büyük asıl hayat problemini ele alış tarzını ölçüye vurabiliyoruz. Bu hayat problemleri şunlardır:

Sosyal hayat ilişkileri; «Ben» ile «Sen» arasındaki ilişkiler: Burada söz konusu olan beraber yaşadığımız kimselerle ilişkilerimizin beklenildiği şekilde düzenlenip düzenlenmediğidir.

Diğer hayat problemleri ise; meslek, aşk ve evlilik problemleridir. Bir insanın bu üç hayat problemini çözmekten ne derece uzak olduğu ve bu konudaki başarısızlığı bize o insanın şahsiyeti hakkında bir hükme varmamıza imkân vermektedir. Bu suretle insanı tanımak konusundaki bilgilerimiz de gelişmektedir. Bir insanın kendisi ile sorumlulukları arasında az ya da çok bir mesafeyi koruması, genel olarak cesaretsiz karakterin temel özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Meseleye daha yakından bakıldığı zaman, olayların bütününde kötü taraflar olduğu kadar iyi taraflar da görülmektedir. İşte insana asıl tercihi yaptıran şey meselenin iyi tarafıdır. Bir işe tamamen hazırlıksız başlayarak başarısızlığa uğrarsa, birtakım hafifletici sebepler bulacaktır. Böylece şahsiyet duygusu ve gururu zedelenmeyecektir. Bu durum çok daha güvenilir sayılmakta ve insan, tıpkı altında ağ gerili olduğunu bilen bir cambaz gibi davranmaktadır. Düştüğü zaman daha yumuşak düşecektir. Hiç bir hazırlığı olmadan bir işe başlayıp da başarılı olamadığı takdirde şahsiyet duygusu tehlikeye düşmeyecektir. Kendisini gerçek bir başarıdan alakoyan çeşitli mazeretler ileri sürecektir; işe geç başlamamış olsa ya da daha iyi hazırlanmış olsaydı mutlaka başarı kazanabilirdi.

Bu şekilde bütün suç, şahsiyetindeki bir kusur veya nok-

sanla ilgili değil, kendisinin sorumlu tutulamayacağı birtakım önemsiz sebeplerle ilgili gözükmektedir.

Eğer her şeye rağmen başarı kazanacak olursa, bu takdirde başarısı daha parlak olacaktır. Bir insan gayreti sayesinde görevlerinin üstesinden gelerek başarılı olursa hiç kimse buna şaşmayacaktır. Çünkü bu beklenen bir sonuçtur. Fakat işe geç başlamış, pek az çalışmış veya hiç hazırlanmamış bir kimse başarı kazanırsa, bu başarı farklı olacaktır. Başkalarının iki elle yapabildiği bir işi tek elle yapan âdeta bir kahraman haline gelmektedir.

Bütün bunlar ruhî dolambaçların sağlamış olduğu faydalardır. Böyle dolambaçlı yollara sapmak bir insanın hırs ve boş gururunu ele vermektedir; bu kişinin hiç değilse kendi kendine bir kahraman rolü oynamak istediğini ortaya koymaktadır. Böyle bir insanın ruhî faaliyeti, kişilik duygusunu yüceltmeye, özel birtakım güçlere sahip olduğu izlenimini vermeye yönelmiştir.

Şimdi, karşılaştıkları görevlerden kaçan ve bu yüzden kendilerine bazı güçlükler yaratarak bu görevleri hiç ele almamak veya hiç değilse tedbirli bir şekilde ele almak amacını güden insanlar üzerinde duracağız. Bu kimselerin izledikleri dolambaçlı yollarda tembellik, gevşeklik, sık sık iş değiştirme, suçluluk gibi davranışlar göze çarpmaktadır. Bazı insanlar hayata karşı takınmış oldukları bu tavrı, dış görünüşleriyle de ifade etmektedirler; yürüyüşleri o derece zikzaklı hale gelmiştir ki âdeta yılanlara benzerler. Bu şüphesiz tesadüfî değildir. Biraz tedbirli yaklaşımla, onları kendi kendilerine dolambaçlar yaratarak her türlü sorumluluktan kaçmak isteyen kişiler olarak kabul edebiliriz.

Gerçek hayattan alınan bir örnek bunu açık bir şekilde gösterecektir. Yaşamaktan bıkan, hayata karşı isteksiz-

lik duyan ve intihar etmekten başka bir şey düşünmeyen bir erkeğin durumu söz konusudur, Hiç bir şey ona zevk vermemekte ve bütün davranışları yaşamaktan bıktığını göstermektedir. Kendisini şöyle anlatmıştır: Üç erkek kardeşin en büyüğüdür. Hayatta sarsılmaz bir hırsla ilerlemek isteyen ve oldukça da başarılı olmuş, son derece haris bir babanın oğludur. Ailede babasının yerini alacak en gözde çocuk olmuştur. Annesini küçükken kaybetmişti. Babasından çok fazla himaye gördüğü için üvey annesiyle iyi geçinmişti. Ailenin ilk erkek evlâdı olması bakımından güç ve kuvvete aşırı bir hayranlık duyan bir kimse olarak yetişmişti. Bunun sonucu olarak her hareketi «emperyalist» bir özellik kazanmıştı. Okulda sınıfın birincisi olmuş ve okulu bitirdikten sonra da babasının işine girmişti. İş hayatında çevresindekilere sanki merhamet dağıtır gibi davranmıştır. Yanında çalışan insanlarla her zaman dostça konuşmuş, onlara iyi davranmış, en yüksek ücretleri vermiş ve her zaman ricalarını yerine getirmişti.

1918 ihtilâlinden sonra onun ruh hayatında bir değişme olmuştu. Yanında çalışan memurların itaatsiz davranışları yüzünden ne kadar ızdırap duyduğundan yakınıyordu. Memurlar daha önceleri rica ile elde ettikleri şeyleri şimdi ısrarla istemek zorunda kalmışlardı. Bütün bunlardan o kadar bıkmıştı ki işinden ayrılmak düşüncesine saplanmıştı. İşte bu durum onun iş hayatında bir dönüş yapmasına yol açmıştı. Aslında iyi niyetli bir yönetici idi. Ancak, onun üstünlük eğilimine ters düşen bir durum söz konusu olduğu zaman tahammül edemez hale geliyordu. Onun dünya görüşü yalnız yöneticisi olduğu fabrikayı etkilemekle kalmamış, özellikle kendi hayatının akışını da bozmuştu. Eğer kendisine mutlak surette itaat edilmesini istemekte bu kadar haris olmasaydı, kendisini değiştirmesi mümkün olabi-

lirdi. Fakat onun için asıl önemli olay şey başkalarına kendi gücünü kabul ettirmekti. Oysa güçlülüğünü kabul ettirebilmesi iş ilişkilerinin mantıkî gelişmesi içersinde büsbütün zorlaşmıştı. Bu durumda artık mesleğine karşı da bir zevk duymaz hale gelmişti. İşinden ayrılmak konusundaki eğilimi, itaatsiz memurlarına karşı hem bir saldırı hem de gizli bir şikâyet şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu kimse boş gururu yüzünden ancak bir noktaya ulaşabilmiştir. Genel durumun birdenbire su yüzüne çıkan çelişkisi her şeyden önce kendisini etkilemişti. Artık prensiplerini hiç bir şekilde uygulayamaz duruma gelmişti.

Gelişmesi tek yönlü olduğu için alıştığı prensipten vazgeçmek, başka prensipleri denemek imkânını yitirmişti. Onun için güçlülük ve üstünlük tek bir amaç haline gelmişti, bu yüzden değişmesi mümkün değildi. Boş gururu, onun en belirleyici karakter özelliği olarak göze çarpıyordu. Kendisinin diğer hayat ilişkilerini inceleyecek olursak, sosyal hayatının oldukça yetersiz olduğunu görürüz. Çevresinde ancak onun üstünlüğünü kabul eden ve onun iradesine boyun eğen kimselerin toplanmış olduğunu kolayca tahmin edebiliriz. Aynı zamanda çevresindekileri katı bir şekilde tenkit ederdi. Akıllı olduğu için, bu tenkitleri zaman zaman isabetli ve küçük düşürücü olurdu. Bu tenkitçi tavrı dostlarının ondan uzaklaşmasına sebep olmuştu ve gerçek bir arkadaştan mahrum kalmıştı. Çevresiyle iyi ilişkiler kuramadığı için başka başka zevkler edinmeye çalışıyordu.

Onun asıl başarısızlığı aşk ve evlilik konusunda olmuştu. Sevgi, insanlar arasında derinlemesine arkadaşlık bağlarını gerektirdiği için, bir kimsenin başkasına tahakküm etmek duygusu ile hiç bir şekilde bağdaşamaz. Bu adam hükmetmek istediği için kendisine eş olarak seçeceği kimsenin de böyle olmasına dikkat edecekti. Başkalarına tahak-

küm etmek ve üstün olmak için can atan bir insan kendisine eş olarak zayıf birini seçmeyecek, tersine karşısındakini fethedecek ve böylece her seferinde yeni bir zafer kazanmasına yol açacak bir eş seçecektir. Bu şekilde karakter bakımından birbirine benzeyen iki insanın bir araya gelmesiyle evlilikleri sürekli bir mücadele zinciri haline gelecektir. İşte bu adam da kendisinden birçok bakımdan daha fazla hükmetme duygusuna sahip olan bir kadınla evlenmişti. Her ikisi de kendi prensiplerine bağlı kalarak, birbirlerine tahakküm edebilmek için her türlü yolu denemişlerdi. Böylece birbirlerinden gittikçe uzaklaşmışlar, fakat tamamen ayrılmamışlardı. Çünkü bu tip insanlar, her seferinde yeni zaferler kazanacaklarını umdukları için böyle bir mücadele sahnesinden kolayca çekilemezlerdi.

Hastamız şöyle bir rüyasını nakleder; rüyasında hizmetçi kılıklı bir kızla konuşur ve kız hayret edilecek kadar muhasebecisine benzemektedir. Adam kıza şöyle der: «Ben asil soydan geliyorum».

Adamın rüyasındaki düşünce tarzını anlamak güç değildir. Bu rüya her şeyden evvel onun insanları küçük gördüğünü ifade etmektedir. Herkesi bir hizmetçi kadar basit ve aşağı bir varlık olarak görmektedir, hele kadınları daha da küçük görmektedir. Bu arada karısı ile mücadele içinde olduğunu düşünecek olursak, rüyasındaki kadının karısı olduğunu tahmin edebiliriz.

Hiç kimse kendisini anlayamamaktadır, kendisi de kendini hiç anlamamaktadır. Çünkü herkese yüksekten bakmakta ve boş bir amaca yönelmektedir. Başka insanlardan uzaklaşması hiç bir şekilde gerçekleşmesi mümkün olmayan kendi üstünlüğünü başkalarına kabul ettirmek isteyen kibirliliği ile aynı çizgide yürümektedir. Aynı zamanda hiç kimse-

ye değer vermemektedir. Böyle bir hayat görüşünde ne sevgiye ne de dostluğa yer vardır.

Bu gibi ruhî sapmaları haklı göstermek için genellikle çok karakteristik delillere başvurulmaktadır. Bunlar çoğunlukla doğru ve anlaşılır mazeretler olabilir. Fakat bu mazeretlerin içinde bulunulan duruma uygun olup olmadığı veya ortaya çıkış sebepleri önemlidir. Bazı insanlar toplum hayatına katılabilmek için birtakım gayretler gösterir. Sözgelişi, bir birahaneye giderek, içki içerek, kâğıt oynayarak ve benzeri eğlencelerle vakit geçirerek arkadaş ve dost bulacağına inanır. Geceleri eve geç döndüğü için ertesi gün uykusuz kalır ve «insan eğer toplum hayatına katılmak isterse, ... gerekmediği» gibi sözlerle kendini suçlamaya başlar. İnsan kendini işine daha fazla verebiliyorsa bu çok daha önemlidir. Fakat böyle olmayıp toplum hayatına katılmak isteğinin sonucu olarak, o insanı beklenenden farklı bir yerde bulmamız mümkündür. Öne sürdüğü deliller doğru olsa bile, yanlış yolda olduğu şüphesizdir. Bazı kimseler de, özellikle gençlerde görüldüğü gibi, bir meslek seçecekleri zaman, birdenbire politikaya bir eğilim gösterirler. Oysa politika önemli bir konudur.

Bu durum, bizi doğru yoldan saptıran şeyin objektif tecrübelerimiz değil, olayları değerlendiriş ve muhakeme ediş tarzımız, hayat görüşümüz olduğunu açıkça göstermektedir. İnsan hayatının en büyük yanlışlıkları buradan ileri gelmektedir. Bütün bu olaylarda hataların ve hata işleme imkânının zincirleme sürüp gittiği görülmektedir.

Bir insanın hatalarını anlamak ve bunları ortadan kaldırmak için, kişinin öne sürdüğü delilleri, bütün hayat kalıbı içinde değerlendirmek zorundayız. Bu şekilde bir eğitim tarzı daha elverişlidir. Eğitimden anlaşılan şey, hatala-

rı ortadan kaldırmaktır. Bu bakımdan bu ilişkileri iyi kavramak gerekir; kusurlu bir gelişmenin insan hayatında nasıl yanlış bir yol çizdiğini ve nasıl bir hayat dramına yol açtığını görmekteyiz.

Bu gerçeği kavramış ya da sezmiş olan eski milletlerin, Nemesis'den öç tanrısından söz etmelerindeki bilgeliği hayranlıkla ve hiç tereddütsüz kabul etmeliyiz. Hatalı bir gelişmenin sonucu olarak bir insanın başına gelen felâketler, topluma faydalı olmaktan çok, sadece ferdî çıkarlarını ve üstünlüğünü gözetmesinin bir sonucudur.

Ferdî üstünlüğünü kabul ettirmek isteyen bir kimse, başka insanların çıkarları ile ilgilenmeden ve sürekli olarak yenilgi korkusunun baskısı altında amacına dolambaçlı yollardan ulaşmayı deneyecektir. Bu tip insanlar arasında, genellikle sinir rahatsızlıkları gösterenlere rastlanmaktadır. Bu rahatsızlıkların amacı ve anlamı, özellikle bir insanı herhangi bir işi yapmaktan alakoymaktadır. Kendi tecrübelerine göre, atacağı her adımın olağanüstü tehlikelere yol açacağını belirtmektedirler.

Toplumda kaçaklara yer yoktur. Birlikte yaşamak, başkalarına yardım etmek, bir dereceye kadar topluma tabi olmak ve intibak etmek şarttır; sadece başkalarına hükmetmek ve üstün olmak gibi bir davranış toplumla bağdaşamaz. Bu gerçeği çoğumuz ya kendimizde ya da çevremizde yaşayan insanlarda farketmişizdir. Üstünlük amacı ile belirlenmiş bir kimse, dostlarını ziyaret edebilir, onlara iyi davranabilir, rahatsız etmeyebilir; fakat bu amacı yüzünden yakın dostluklar kuramaz. Böyle bir insan bulunduğu toplulukta sessizce bir kenarda oturur ve hiç de mutlu bir insan görüntüsü vermez. Kalabalık içersinde konuşmaktan çok ikili bir konuşmayı tercih eder. Birtakım önemsiz şeylerle

kendi özelliğini belirtmeye çalışır. Bazı konularda başkalarını hiç ilgilendirmese bile, ısrarla haklı olduğunu göstermek ister. Onun için önemli olan şey başkalarını haksız çıkarmaktır. Böyle bir insanda ruhî dönemeç noktasında bazı hastalık belirtileri göze çarpar. Sebebi bilinmeyen bir yorgunluk, kendisine ilerleme imkânı vermeyen bir acelecilik, kendini güçsüz hissetmek ve benzer birtakım şikâyetler; kısacası sebeplerini kendisinin de açıklayamadığı bir sürü rahatsızlıklar. Hasta, «sinirli» bir insan olmuştur. Aslında bütün bu belirtiler dikkatini, kendisini ele verecek olan gerçek belirtilerden uzaklaştırmak için başvurulan sinsice birtakım bahanelerdir. Bu bahanelere başvurması tesadüfî değildir. Korktuğu için gece olmasını istemeyen bir insanın direnmesini düşünecek olursak, onun evrensel hayata ayak uyduramamış olduğunu hemen anlayabiliriz. Geceyi ortadan kaldırmak ister. Bunu normal hayata intibak edebilmek için şart görür. Fakat yerine getirilmesi mümkün olmayan böyle bir şartı ileri sürmekle kötü niyetini ortaya koymaktadır. O, her şeye *«hayır»* diyen bir insandır.

Böyle bir insanda görülen bütün sinir rahatsızlıkları sorumluluktan korkmasından ileri gelmektedir. Bu suretle, karşısına çıkan sorumlulukları yavaş yavaş veya hafifletici sebepler bularak ele alacak ya da tamamen bunlardan kaçmak için bahaneler arayacaktır. İnsan toplumunun devamı için mecburî olan sorumluluklardan kaçmak suretiyle yalnız yakın çevresine değil, daha geniş bir anlamda herkese zararlı olmaktadır. İnsanları daha iyi tanıyabilseydik ve ortaya çıkan korkunç sonuçları önceden kestirebilseydik, insan toplumunun mantıkî ve zorunlu kuralları ile kötü kaderin çatışmasını önlemiş ve bu tür rahatsızlıkları çoktan ortadan kaldırmış olurduk. Aradan geçen zamanın uzun olması ve bir sürü karmaşıklıkların ortaya çıkması sebebiyle, se-

bep - sonuç ilişkilerini iyice kavramamız ve bunlardan herkes için yararlı sonuçlar çıkarmamız genellikle pek az mümkün olmaktadır.

Bir insanın hayat kalıbını bütünüyle ele alarak hayat hikâyesini başından sonuna kadar incelediğimiz zaman, sebep - sonuç ilişkilerini daha iyi kavrayabilir ve o insanın hatasının nereden ileri geldiğini söyleyebiliriz.

4. İntibaksızlık belirtisi olarak baskı altına alınamayan içgüdüler :

Azgelişmişlik ya da görgüsüzlük diye nitelendirebileceğimiz bazı davranış belirtileri gösteren insanlar vardır. Tırnaklarını yiyenler veya hiç durmadan burunlarını karıştıranlar ya da büyük bir açgözlülükle yemeğe saldıranlar bunlara dahildirler. Böyle bir insan aç kurt gibi yemeğe nasıl saldırdığını, açgözlülüğünü hiç bir engel tanımaksızın ve utanç duymadan nasıl açığa vurduğunu gördüğümüz zaman bu belirtilerin anlamı daha açıkça anlaşılmaktadır. Yemek yerken çıkardıkları garip sesler, geviş getirir gibi yüksek sesle çiğnemeleri; kocaman lokmaları âdeta çiğnemeden yutmaları ve hayret edilecek şekilde çabuk yemek yemeleri ile bunlar her zaman bir şeyler yemek isteyen açgözlü tiplerdir. Görgüsüzlüğün bir diğer belirtisi de pisliktir. Burada kastedilen çok çalışan insanlarda gördüğümüz düzensizlik, derbederlik ya da işlerinin sıkışıklığı yüzünden tabiî dağınıklık değildir. Bizim söz konusu ettiğimiz insan, genellikle fazla çalışmadığı halde pislikten kurtulamamış insandır. Derbederlik ve pislik bu tip insanlar için âdeta aranan bir nitelik haline gelmiştir; onları başka türlü görmek mümkün değildir. Bu belirtiler görgüsüz insanın dış

görünüş olarak belirleyici taraflarıdır. Bunlar bize, bir insanın başkalarına ayak uyduramadığını açıkça göstermektedir. Bu tür azgelişmiş davranan insanlar, başkalarına faydaları olmayan insan izlenimi verirler. Bizi hayrete düşüren bu azgelişmişlik belirtileri çocuklukta görülmektedir, çünkü çocukların gelişmeleri düz bir yönde olmamaktadır. Bu noktada bizim asıl dikkatimizi çeken şey, bu çocuksu özelliklerden kendilerini kurtaramamış insanların varolmasıdır. Bu tip davranışların sebeplerini araştırdığımız zaman, bunların az veya çok başkalarından kaçmak eğilimi şeklinde göründüklerini anlarız. Böyle insanlar aslında hayattan uzak yaşamak isterler ve işbirliği yapmaktan kaçınırlar. Bu suretle, görgüsüz davranışlarından vazgeçmeleri için kendilerine verilen ahlâkî öğütlerden etkilenmemelerinin anlaşılması mümkündür. Böyle bir hayat görüşüne sahip insanın tırnaklarını yemekte haklı olduğu düşünülebilir.

Toplum hayatından uzak yaşamak ve kaçmak isteyen bir insan için, daima kirli bir yaka ya da derbeder bir elbise ile gezmesinden daha iyi ve etkili bir yol olamaz. Bir insan başkalarının tenkitlerine hedef olabileceği, rekabet yapmak zorunda kalabileceği ya da başkalarının dikkatini çekebileceği bir mevkiden uzak kalmak, aşktan veya evlilikten kaçmak isterse, bu şekilde derbeder görünmekten daha emin ve iyi vasıta olabilir miydi? Bu tip bir insan şüphesiz başkalarıyla rekabet edemeyecek ve bu durumunu düzensiz görünüşüne bağlayarak şöyle mazeret ileri sürecektir: Eğer böyle derbeder olmasaydım mutlaka bir şeyler yapabilirdim, ne yazık ki böyleyim işte. Böyle huysuz davranışların kendini savunmak ve çevreye hükmetmek için kullanıldığını gösteren bir başka olaya değinmek istiyoruz. Yirmi iki yaşında olan ve hâlâ yatağını ıslatan bir genç kızdan söz etmek istiyoruz. Zayıf bir çocuk olduğu için ann

sinden özel bir ilgi ve şefkat görmüştü; bu yüzden annesine çok bağlı idi. Annesinin gece gündüz yanında kalmasını sağlamak için geceleri korkudan bağırır ve bir takım huysuzluk yapardı. Başlangıçta bu durum onun için bir zafer niteliğinde idi; boş gururunu tatmin etmek için başvurduğu bir vasıta haline gelmişti. Böyle davranarak diğer kardeşlerine nazaran annesinin daha fazla ilgisini çekiyordu. Bu kızın okul, arkadaşlık ve toplum ilişkilerinde de başarısız olduğu anlaşılmıştır. Özellikle yalnız evden çıkmak zorunda kaldığı zaman korkuyor, hatta biraz daha büyüdüğü zaman bile akşamları eve dönerken heyecana kapılıyordu. Yorgun ve heyecanlı bir halde eve döndüğünde yolda karşılaştığı korkunç tehlikeleri anlatıyordu. Bütün bu belirtiler bu genç kızın devamlı olarak annesinin yanıbaşında kalmak istediğini göstermektedir. Fakat maddî şartlar yeterli olmadığı için çalışıp para kazanması gerekiyordu. Nihayet bir işe girmişti. İşe girdikten bir iki gün sonra eski hastalığı olan altını ıslatması tekrarlamıştı; yanında çalıştığı kimseler onun bu halinden memnun olmamışlar ve işine son vermişlerdi. Annesi hastalığının gerçek sebebini anlamadığı için, onu şiddetli kınıyordu. Genç kız intihara teşebbüs etmiş ve hastaneye kaldırılmıştı. Bunun üzerine büyük bir ümitsizliğe kapılan annesi onu artık hiç yalnız bırakmayacağına söz vermişti.

Genç kızın altını ıslatması, karanlıktan ve yalnızlıktan korkması ya da intihara teşebbüsü tek bir amaca yönelmişti. Bütün bunlarla amaçladığı şey şudur: «Annemin yanında kalmam gerekli» ya da «Annemin sürekli olarak yanımda olması gereklidir».

Bu tür huysuzluk, azgelişmişlik belirtilerinin temelinde oldukça derin bir anlam vardır. Bu tip ruhî belirtiler bize bir insanın tanınmasında yardım ederler; bu gibi kusur-

ların ortadan kaldırılması için o kimsenin «tam» olarak tanınması gereklidir.

Genellikle çocuklarda görülen kötü alışkanlıkların büyük ölçüde çevrenin ilgisini çekmeye, büyüklere zayıf taraflarını göstermeye, önemli bir rol oynamaya yöneldiği anlaşılmaktadır. Yabancı kimselerin yanında dikkati çekecek ve çoğunlukla hoşa gitmeyecek şekilde davranmaları da sık sık rastlanan ve aynı anlama gelen özelliklerdir. Aslında çok uslu olan bir çocuk bile, eve bir misafir geldiği anda birdenbire şeytanlaşır. Çocuk, amacını kendisine en uygun biçimde gerçekleştirinceye kadar her türlü çareyi dener. Bu tip çocuklar, yetişkin bir insan oldukları zaman bozguncu davranışlarıyla toplumun sorumluluklarından kaçmaya çalışacaklar ya da toplum yararına olan her türlü işbirliğini güçleştireceklerdir. Bütün bu kötü alışkanlıkların temelinde başkalarını boyunduruk altına almak ve boş gurur gizlenmektedir. Bu alışkanlıklar çeşitli tuhaf görünüşlere sahip oldukları ve kendilerini iyi bir şekilde gizleyebildikleri için, anlaşılması da güç olmaktadır.

Dördüncü Bölüm

DİĞER KARAKTER ÖZELLİKLERİ

✳

1. Neşeli olmak:

Bir insanın sosyal duygusunu ortaya koyan en iyi ölçünün o kişinin başkalarına yardım etmeye veya onları memnun etmeye hazır olup olmamasıyla ilgili olduğunu daha önce belirtmiştik.

Başkalarına zevk vermek kabiliyetine sahip olan kişiler çevrelerinin daha fazla ilgisini çekerler. Bu tip insanlar daha kolay yaklaştıkları için, onları hissî yönden başkalarından daha sempatik buluruz. Onların bu özellikleri sosyal duygularının içgüdüsel bir belirtisi olarak ortaya çıkmaktadır. Neşeli bir yaradılışa sahip kişilerdir; sıkıntılı veya üzüntülü bir izlenim vermezler. Başkalarına kendi üzüntülerinden söz etmezler ya da kendi dertlerine ortak etmezler. Bunlar başkalarıyla birlikte oldukları zaman neşelenmesini, hayatı daha güzel ve yaşamaya değer bir hale getirmesini bilen insanlardır.

Yalnız davranışlarından değil, aynı zamanda başkalarına yaklaşma tarzlarından, konuşmalarından, başkalarının yararını gözetmelerinden, dış görünüşlerinden, yüz ifadelerinden ve gülüşlerinden bunların iyi insanlar olduklarını anlayız. İyi bir ruh bilimcisi olan Dostoyevski şöyle der:

«Bir insanın karakterini uzun süren psikolojik araştırmalardan çok, gülüşünden anlamak mümkündür». Gülmek, insanları birbirine yaklaştıran bir etken olduğu kadar, düşmanca bir anlam da taşıyabilir. Alaylı bir gülüş ya da başkalarının acılarına gülmek düşmanca bir duyguyu kapsar.

Bazı insanlar gülmesini bilmezler ve insanlarla derin bir ilişki kurmaktan o kadar uzaktırlar ki, başkalarına zevk vermek ve neşeli bir ortam yaratmak kabiliyetleri hemen hemen yoktur. Sayısı az olan bir grup insan da, başkalarını mutlu etmek şöyle dursun, bulundukları ortamda hayatı tatsız hale getirmek ve sanki her şeyi karartmak ister gibi davranırlar.

Bunlar ya hiç ya da zorla gülmektedirler. Böylelikle bir insanın neden sempatik göründüğü daha iyi anlaşılmaktadır; mutlu bir insan izlenimi uyandırabildikleri içindir. Bu suretle sempati ve antipati denilen duyguların sırları iyice ortaya çıkmaktadır.

Sempatik tipin karşıtı olan insanlar bozguncu kişilerdir. Bunlar dünyayı durmadan dert kuyusuna benzetme gayreti içindedirler; ızdıraplarından yakınırlar. Bazı insanlar sanki dünyanın bütün yükü omuzlarına yıkılmış gibi görünürler. En ufak bir güçlüğü büyütürler; geleceğe karamsar bakarlar ve mutlu bir ortamda dahi, Kassandra'nın yaptığı gibi geleceğe ait acı kehanetlerde bulunurlar.

Her zaman kötümserdirler, yalnız kendileri için değil başkaları için de aynı duyguya sahiptirler. Başkalarının mutlu olmasından rahatsız olurlar ve her türlü insan ilişkilerinde hayatın kötü taraflarını görmeye çalışırlar. Yalnız sözleriyle değil davranışlarıyla da başkalarının mutlu bir hayat sürdürmelerine mani olurlar.

✳

2. Düşünce ve konuşma tarzı:

Bazı kimselerin düşünme ve konuşma tarzları basmakalıp bir etki uyandırmaktadır. Bunlar her zaman herkesin bildiği kalıplar içinde düşünür ve konuşurlar. İnsan onların ne söyleyeceğini daha önceden kestirebilir. Kullandıkları dil ucuz gazete haberlerine veya kötü yazılmış romanlardakine benzemektedir. Saçma sapan sözler, klişeleşmiş deyimler kullanırlar. Bu tarz bir konuşma şekli de, bir insanın tanınmasını mümkün kılmaktadır. Çünkü kullanılması her zaman hoş olmayan düşünce ve konuşma tarzları vardır. Bu kimselerin basit üslubu sanki insanın kulağını tırmalar ve bazan kendilerini de rahatsız eder. Basmakalıp konuşmak, basit cevaplar vermek ve klişe haline gelmiş deyimler kullanmak, bir insanın başkalarının değer bükümlerine ve tenkitlerine önem vermediğini göstermektedir. Böyle konuşmaktan kendilerini kurtaramayan kişiler, başkaları için ilgi çekici değildirler.

3. Öğrencilikten kurtulamamış olmak:

Gelişmelerinin bir noktasında duraklayan ve okul havasından kurtulamayan insanlara rastlamaktayız. Bu kişiler, evde, iş hayatında, toplulukta tıpkı bir öğrenci gibi konuşulan şeyleri can kulağı ile dinlerler ve bir şeyler söylemek için can atarlar. Bir toplulukta her şeyi cevaplamak için fırsat kollarlar. Konuşulan konu üzerinde bir şeyler bildiklerini göstermek ve bu bilgilerini ortaya koyarak iyi bir not almak için çırpınırlar. Böyle kimseler belirli yaşama kalıpları içinde güven duyabilirler. Öğrencilere has bir ortam bulamadıkları zaman kendilerini rahatsız hissederler. Bu

özellik çeşitli seviyelerde ortaya çıkmaktadır. Bunlar daha az sempatik, kuru, ciddî, yanına yaklaşılmaz, her şeyde bilgiçlik taslayan, her şeyi bilen veya belirli kaidelere ve formüllere göre hareket eden kişilerdir.

*

4. Prensiplere bağlı insan:

Bir başka tip insan da, öğrencilere has bir özellik göstermese bile, onları hatırlatan tarafları vardır. Bu tipten olanlar bütün hayat faaliyetlerini bir prensibe bağlamak, kendilerince geçerli bildikleri ilkelere göre hareket etmek isterler. Bunlar inandıkları prensiplerden vazgeçemezler; hayatta her şey onların alıştığı şekilde yürümezse, mutlu olamayacaklarını sanırlar. Böyle kimseler çoğunlukla kuru insanlardır. Bizde uyandırdıkları izlenim şöyledir: Kendilerini güvensiz hissettiklerinden korkularını giderebilmek için bütün hayatlarını birkaç kaideye ve formüle sıkıştırmak isterler. Kural dışı bir durumdan kaçarlar. Alışamadıkları bir durumla karşılaştıkları zaman kırılırlar ve canları sıkılır. Bu şekilde hareket etmenin insanı bir miktar güçlü kılacağı düşünülebilir. Bu noktada sırf vicdan duygularına ters düştüğü için bazı sosyal faaliyetlerden kaçan insanları düşünmemiz yeterlidir. Bu gibi kimselerde sınırsız bir gururlanma ve hâkimiyet arzusu görülmektedir. Bunlar çok çalışkan kişiler olsalar bile, kupkuru bilgiç tavırlarından kurtulamazlar. Hiç bir şahsî teşebbüste bulunmazlar, ilgileri son derece sınırlıdır, birtakım garip alışkanlıkları vardır. Bazısı her zaman merdivenin kenarından yürümeyi veya kaldırımda belirli taşların üzerinde yürümeyi alışkanlık haline getirmiştir. Bazısı da alıştığı yolda yürümekten vazgeçemez. Hayatın bütün boyutlarına karşı ilgisiz kalırlar. Bu tür bir

karakterin tesiriyle zamanlarını boşa harcarlar; sonunda ne kendileriyle ne de çevreleriyle bir uyum sağlayamazlar. Yeni bir durumla karşılaştıkları anda, başarısızlığa uğrarlar. Çünkü yeniliklere kendilerini hazırlamamışlardır ve bazı kaide ve sihirli formüller olmadan hiç bir şeyin yapılamayacağına inanırlar. Bu yüzden her türlü değişiklikten kaçınırlar. Sözgelişi ilkbahara geçiş onlara güç gelir; çünkü uzun zamandır kendilerini kışa alıştırmışlardır. Sıcak mevsimle birlikte açık havaya çıkmak imkânı ve başkalarıyla daha sıkı ilişkiler kurmak mecburiyeti onları tedirgin eder. Her ilkbaharda kendilerini iyi hissetmediklerinden şikâyet ederler. Yeni durumlara güçlükle alışabildikleri için şahsî teşebbüsü gerektiren görevlerden kaçarlar ve kendilerini değiştirmedikleri sürece hep aynı kalırlar. Bunlar doğuştan varolan, değiştirilemeyen özellikler değildirler. Kişi, hayata karşı takınmış olduğu bu tür hatalı bir tavrı, bütün benliğini etkileyecek şekilde benimsemiştir. Bu tavır kendisini değiştirmesine imkân vermeyecek şekilde kuvvetli bir hal almıştır.

5. İtaatkârlık:

Bazı insanlar hiç bir şahsî teşebbüste bulunamazlar ve köle ruhlu olurlar; bunlar başkalarının emirleri altında yaşamayı tercih ederler. Köle ruhlu bir kişi için yalnız kanun ve kaideler vardır. Köle ruhlu bir insanı genellikle dış görünüşünden, başını her zaman öne eğmesinden tanımak mümkündür. Yalnız başkalarının sözlerine dikkat ederler. akıl yürütemezler, başkalarının söylediklerini aynen yerine getirirler. İtaatkâr olmak bu kişilere inanılmaz bir değer gibi görünür.

Başkalarına tabi olmaktan gerçekten zevk alan insanlar vardır. Ancak, hep başkalarına hükmetmek isteyen kişilerin ideal bir insan olduğunu söylemek de yanlıştır. Bizim anlatmak istediğimiz şey, hayatın problemlerinin çözümünü başkalarına itaat etmekte bulan kimselerin karanlık taraflarıdır. İtaat etmek birçok kimse için âdeta bir hayat şartı haline gelmiştir. Burada söz konusu ettiğimiz kişiler hizmetkâr sınıfına tabi olması gerektiği boş inancı, herkesin kabul ettiği değişmez bir kanundur. Kadının tabi olmak için yaratıldığına inananlar vardır. Şüphesiz kadın böyle bir tabilikten kaçacaktır. Böyle bir anlayış insan ilişkilerini zehirlemekte ve ortadan kaldırmaktadır. Fakat buna rağmen bu boş inanç bugün hâlâ devam etmektedir. Bu kanunun ebediyen devam etmesini düşünen birçok kadın vardır. Ancak bu tür bir anlayışın şimdiye kadar hiç kimseye bir yarar sağladığı görülmemiştir. «Eğer kadın bu derece tabi olmasaydı her şey daha iyi olurdu» diye yakınanlara sık sık rastlamaktayız.

İnsan ruhunun kayıtsız şartsız başkasına tabi olmayı kabul edemeyeceğini düşünürsek, itaatkâr bir kadının renksiz ve şahsiyetsiz bir hale geleceği ortadadır. Buna küçük bir örnek vermek istiyoruz.

Ünlü bir adamın karısı idi ve onunla severek evlenmişti. Fakat karı koca yukarıda söz konusu ettiğimiz, kadının tabi olması gerektiğine inanıyorlardı. Bir süre sonra kadın makine haline gelmişti. İşten başka bir şey düşünemez olmuştu. Her türlü şahsî davranıştan yoksun kalmıştı. Çevresi bu duruma alıştığı için hiç kimse bir tepki göstermiyordu. Bu da onun lehine olmuyordu.

Bu durum oldukça kültürlü kişiler arasında meydana geldiği için büyük karışıklıklara yol açmıştı.

Büyük bir çoğunluğun kadının itaat etmesini tabiî bir alın yazısı olarak kabul ettiğini düşünecek olursak, böyle bir inancın nasıl büyük çelişkilere yol açtığını anlamamız kolaylaşır. Kadının tabi olmasını en tabiî bir olay olarak kabul eden bir erkek, gerçekte böyle bir tabilik mümkün olmadığı için, her zaman bunun mücadelesi içinde olacaktır. Bazı itaatkâr kadınlar sert ve kaba erkekleri tercih ederler. Bu tabiî olmayan ilişki bir süre sonra çatışmaya yol açmaktadır. Böyle kadınlar itaatkârlığı gülünç bir hale getirmek ve bunun ne kadar anlamsız bir şey olduğunu ispat etmek ister gibi bir izlenim yaratırlar. Bu tür güçlükleri ortadan kaldıracak tek yol, kadın erkek ilişkilerinin tabilikten uzak, bir arkadaşlık ve işbirliğine dayanmasıdır. Bugün henüz bir ideal olsa bile, bize bir insanın bu konuda ne kadar uygarlaştığını gösteren bir ölçü olacaktır. İtaat meselesi sadece kadın erkek ilişkilerinde görülmemekte ve erkeği bir sürü güçlükle karşı karşıya bırakmakla kalmamakta, aynı zamanda milletlerin hayatında da önemli bir rol oynamaktadır.

Eski uygarlıklar ekonomik durumlarını hakimiyet ve kölelik ilişkilerine dayandırmışlardı. Belki bugün insanların birçoğu köle ailelerden gelmektedir. Yüzyıllar boyunca birbirine karşı olan iki sınıf bir arada korkunç bir çelişki için de yaşamışlardır. Bugün bile bazı milletlerde kast sistemi görülmektedir. İnsan ruhunda hakimiyet ve itaat ilkeleri hâlâ yaşamaktadır ve insan yaradılışına bir çeşit yön vermektedir. Eski çağda yer alan inanışa göre, köleler en ağır işleri yapmak zorunda idiler, efendi ise işlere elini sürmez ve sadece emir verirdi. Aynı zamanda efendi bütün iyi özellikleri kendi üzerinde toplamış kişi idi. Hâkim olan sınıf «en iyiler»den meydana gelmişti. Yunanca «aristos» kelimesi bu anlama gelmektedir. Aristokrasi *en iyilerin* hâkim ol-

masıdır. Fakat bu durum faziletlere göre değil, sadece güçlülüğe göre tayin ediliyordu. Köleler için bir sınıflandırma ve ayırım söz konusu idi. Güçlü kişiler en iyilerdi.

Çağımızda da bu tip sınıflararası ilişkilerin etkileri görülmüştür. Ne var ki insanları birbirlerine yaklaştırmak gayretinin sonucu bu tür düşünce tarzı önem ve anlamını yitirmiştir. Büyük düşünür Nietzsche, en iyinin hâkimiyetini, bunun dışında kalan herkesin tabi olmasını savunmuştur. Bugün insanların efendi ve köle olarak birbirlerinden ayrılmış olmasını kafamızdan çıkarmak ve herkesi eşit kabul etmek güçtür. Fakat böyle bir görüşü benimsemek bile, ileri bir adımdır; bu adım bize yardımcı olmakta ve önemli hatalara düşmemizi önlemektedir. Bazı insanlar o derece köle ruhlu olurlar ki başkalarına teşekkür borçlu imiş ya da dünyaya geldikleri için durmadan özür dilemek ister gibi davranırlar, bu şekilde mutlu olurlar. Böyle bir davranışın severek yapıldığını düşünemeyiz. Bunlar kendilerini genellikle mutsuz hissederler.

6. Üstünlük:

Daha önce incelediğimiz itaatkâr insanın karşıtı olanlar, her zaman birinci plânda yer almak ve üstün olmak isteyen kişilerdir. Bu tip bir insan hayatı boyunca «herkesden nasıl üstün olabilirim?» sorusuyla meşgul olur. Üstünlük duygusu insan hayatında çeşitli yanlışlıklara yol açmaktadır. Bu duygu aşırı düşmanlık ve saldırganlıkla birlikte ortaya çıkmadığı takdirde, bir dereceye kadar faydalı olabilir. Genellikle bu tip insanlar emirler verebilecekleri yöneticilik görevinde olmak isterler. Böyle görevlerde kendi kendilerine yükselirler. Bir milletin buhranlı günlerinde böy-

le kişiler ön plâna geçerler. Bu gibi durumlarda böylelerinin ortaya çıkmasını anlamak güç değildir. Zira bunlar, liderlik için gerekli olan davranışlara, hareketlere. ihtiraslara sahiptirler. Evde her zaman hâkim olan kişilerdir. Bir arabacı, bir bilteçi ya da bir general rolü oynamadıkları zaman tatmin olmazlar. Bu gibi kimseler bir başkasından emir aldıkları zaman başarısızlığa uğrarlar. Başkasının emirlerine itaat etmek onları tedirgin eder. Bazıları da belki çok kabiliyetli olurlar, ama gene de lider olamazlar. Böyle kimseleri iş veya toplum hayatında küçük bir grubun başında görmek her zaman mümkündür. Toplum kurallarını bozucu davranışlarda bulunmadıkları sürece, bir itirazda bulunamayız. Ancak toplumun bugün onlara verdiği aşırı değeri kabul etmek de mümkün değildir. Bunlar da bir boşluğun kenarında duran kimselerdir. Çünkü başkalarına ayak uyduramamakta ve iyi ilişkiler kuramamaktadırlar. Bütün hayatları boyunca kendilerini zorlamaktadırlar. Üstünlüklerini herhangi bir şekilde göstermedikçe rahat edemezler.

7. Ruh hali:

Hayata ve onun görevlerine karşı takındıkları tavırları sıkı bir şekilde ruh hallerine bağlı olan insanların bu gibi özelliklerinin doğuştan varolduğunu kabul eden psikolojik görüş yanlıştır. Bu gibi özellikler, hayattan duydukları tatminsizliği çeşitli durumlardan kaçma şeklinde dile getiren aşırı derecede haris ve hassas kimselerde karşımıza çıkmaktadır. Bu kimselerin hassasiyetleri tıpkı bir böceğin duyu organları gibi, karşılarına çıkan yeni duruma yaklaşmadan önce o durumu yoklamaya yaramaktadır.

Bazı insanlar her zaman neşeli bir ruh hali içindedir-

ler. Hayatları için mecburî bir temel olarak bildikleri mutluluk ve haz ararlar ve hayatın zevkli taraflarını görmektedirler. Bu kimseleri çeşitli derecelere ayırmak mümkündür. Bir kısmında çocukça bir neşe göze çarpmakta ve çocukça halleri insanı etkilemektedir.

Görevlerinden kaçacak yerde, kendilerine düşen işleri çocuksu bir tavırla, sanki oyun oynuyormuş gibi ele almakta ve yerine getirmektedirler. Davranışları bakımından bunlardan daha sempatik ve daha hoşa giden bir tip belki de yoktur.

Fakat bu gibi kimseler arasında neşeli olmakta aşırı gidenler ve oldukça ciddî durumlarda aynı çocuksu tavrı gösterenler vardır. Bu bazan hayatın ciddîliğine o kadar aykırı düşer ki, üzerimizde kötü bir etki bırakmaktadır. İnsan bu kimselerin iş hayatında gerçekten hiç bir sorumluluk yüklenmediklerini, güçlükleri çok hafife aldıklarını gördüğü zaman güvensizlik duymaktadır. Bunun sonucu olarak bu gibi kimseler gerçekten güç olan görevlerden uzak durmakta, genellikle bu gibi işlere yanaşmak istememektedirler. Her şeye rağmen bu tip insanların iyi taraflarını görmezlikten gelemeyiz. Asık bir suratla dolaşıp duran kişilerin hoş bir karşıtıdır bunlar. Neşeli insanları, karamsar ve kederli bir tavır almış olan ve karşılaştıkları her durumun yalnızca kötü yanını gören kimselerden çok daha kolay bir şekilde kendi tarafımıza çekmek mümkündür.

8. Talihsizlik:

Mutlak gerçek ve toplum hayatının gerekleri ile çelişkiye düşen bir insanın er geç bunun acısını çekeceği psikolojik yönden meydandadır. Bunlar genellikle tecrübelerden

bir şeyler öğrenecek yerde, başlarına gelen felâketi haksız yere uğradıkları bir talihsizlik olarak kabul etmektedirler. Hayatları boyunca şanslarının ne kadar kötü gittiğini göstermeye çalışmakta, neye el atsalar kötü talihleri yüzünden hiç bir başarı kazanamadıklarını ispat etmek istemektedirler. Bazan bu kimselerin sanki olağanüstü bir gücün eseri imiş gibi kötü talihleriyle âdeta iftihar ettiklerini görmek mümkündür. Bu tür bir düşünce tarzı daha yakından incelendiği zaman, burada da boş gururun kötü bir oyunu ile karşılaşmaktayız. Bu gibi insanlar, sanki gizli bir manevî gücün sadece onlara eziyet etmek istediğini düşünmektedirler. Bir fırtınada yıldırımın kendilerine isabet edeceğini sanırlar. Hırsızın kendilerini soyacağından korkmaktadırlar. Kısacası, bir felâket söz konusu olduğu zaman mutlaka kendi başlarına geleceğini düşünmektedirler.

Ancak kendini her şeyin merkezi olarak gören bir kimse bu gibi aşırı düşüncelere kapılabilir. Böyle bir kişi, felâketin her zaman onun peşinde olduğunu düşünerek alçak gönüllü bir davranış izlenimi uyandırabilir. Oysa, bu tip insanların bütün düşman kuvvetlerin kendilerine musallat olduğunu sanmaları, onların boş gururundan başka bir şey değildir.

Bu tip insanlar çocukken hırsızlar, katiller, hayaletler ve ruhlar vs. tarafından takip edildiklerine inanan ve bütün bunların kendilerine eziyet etmekten başka bir işi olmadığını sanan kimselerdir ve bu yüzden çocukluk çağları zehir olup gitmiştir.

Onların bu tavırları dış görünüşlerinden de belli olmaktadır. Sanki omuzlarında büyük bir yük varmış gibi yürümektedirler, belleri öyle bükülmüştür ki hiç kimse bu ağır yükü fark etmeden geçemez. Bu görünüşleriyle Yunan tapınaklarında kemer altlarına destek olarak konulan Karyatid-

leri hatırlatırlar. Her şeyi çok fazla ciddîye almakta, kötümser bir açıdan görmektedirler. İşlerinin niçin ters gittiğini anlamak güç değildir. Talihsiz oldukları için yalnız kendi hayatlarını değil, başkalarının hayatını da zehirlemektedirler. Talihsizliklerinin temelinde boş gururlarının bulunduğunu görmekteyiz. Burada bir çeşit önemli bir kişi olmak rol oynamaktadır.

9. Dindarlık:

Bir kısım insanlar, dine sığınmakta ve öteden beri süregelen davranışlarını burada da devam ettirmektedirler. Sızlanıp durmakta, kendilerine acımakta, çektikleri acıları Tanrı'nın sırtına yüklemektedirler. İşleri güçleri sadece kendileriyle meşgul olmaktır. Böylece, bu çok şerefli ve tapınılan Tanrı'nın, onlara yardım etmekten başka yapacak bir işi olmadığına ve onların her hareketinden sorumlu bulunduğuna inanmaktadırlar. Birtakım sunî yollarla, büyük bir şevkle dua ederek ya da dinî merasimler yaparak Tanrı ile daha yakın bir ilgi kurabileceklerini sanmaktadırlar. Kısacası, sevgili Tanrı'nın onların dertleriyle uğraşmaktan ve ilgilenmekten başka yapacak ne işi olabilirdi ki? Böyle bir dinî inanç gerçek değildir. Eski Engizisyon devri geri dönmüş olsaydı, ilk yakılacak kimseler belki de bu dinî fanatikler olurdu. Bu tip insanlar Tanrı'ya da tıpkı başka kimselere yaklaştıkları gibi yaklaşmaktadırlar. Şikâyet ederler, sızlanırlar, ama içinde bulundukları şartları düzeltmek için hiç bir gayret göstermezler.

On sekiz yaşında bir genç kızın hikâyesi bu davranışın nereye varabileceğini göstermektedir. Bu kız çocukken çok haris, aynı zamanda iyi ve çalışkandı. Harisliği dindarlık

şeklinde ortaya çıkıyor ve her türlü dinî görevi sofuca yerine getiriyordu. Bir gün, yeterli derecede dindar olmadığını, Tanrı'nın emirlerini yerine getirmediğini ve bazan günahkâr düşüncelere kapıldığını farketmiş, bu yüzden kendisini suçlamaya başlamıştı. Bunun sonucu olarak, günlerini kendini suçlamakla geçiriyordu; hatta bu durumu gören herkes onun aklını kaybettiğini sanmıştı.

Bütün gün bir köşeye çekilip kendini kınardı. Oysa hiç kimse onda suçlanacak bir taraf görmüyordu. Bir gün bir rahip, ona günahsız olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Ertesi gün genç kız rahibin yolunu kesmiş ve acı acı haykırarak, omuzlarında bu kadar günahın yükü varken kiliseye girmeye lâyık olmadığını söylemiştir. Bu olay üzerinde daha etraflıca durmayacağız. Burada da harisliğin büyük problemlere yol açtığı ve boş gururlu bir kimsenin erdem, günah, temizlik, saflık, iyilik ve kötülük gibi nitelikler hakkında nasıl kendi kendinin hâkimi olduğu açıkça görülmektedir.

Beşinci Bölüm

DUYGULAR VE HEYECANLAR

Duygular ve heyecanlar, daha önce karakter özellikleri adı altında gördüğümüz niteliklerin daha ayırdedici şekilleridir. Heyecanlar şuurlu veya şuursuz baskıların etkisi altında ani bir boşalma olarak ortaya çıkmakta ve karakter özellikleri gibi belirli bir gayeleri bulunmaktadır. Onları belli bir süre içinde ortaya çıkan ruhî olaylar olarak niteleyebiliriz. Duygular anlaşılması mümkün olmayan esrarlı olaylar değildirler. Kişinin hayata karşı takındığı tavra ve davranış kalıbına uygun durumlarda ortaya çıkmaktadırlar. Bu durumları kişinin yararına olarak değiştirirler. Amacına ulaşmak için daha önceden birtakım mekanizmalara başvuran ya da amacına hiç bir şekilde ulaşacağına inanmayan kişide daha belirli ve kuvvetli bir ifade şekli olarak görünmektedir. Aşağılık ve yetersizlik duygusunun baskısı altında bütün gücünü bir noktada toplamak ve gerektiğinden daha şiddetli hareketlere başvurmak zorunda kalan bir kimse ile karşı karşıya bulunuyoruz. Kişi, bu tür gayretler sayesinde ön plâna geçebileceğini ve zafer kazanmış bir kimse olarak görünebileceğini sanmaktadır. Nasıl ki bir düşman olmadan öfkelenemezsek, öfkeyi de belli bir düşmana karşı yöneltilen bir davranış olarak kavrayabiliriz. Kültürümüzde böyle şiddetli hareketlere başvurarak amacına ula-

şan kimseler vardır. Eğer böyle bir metotla kendimizi kabul ettirmemiz mümkün olmasaydı, öfke nöbetlerine daha az rastlanırdı. Amacına ulaşmak isteyen bir kimse kendisine güvenemediği için, daha büyük gayretler göstererek ve diğer heyecanların yardımına başvurarak amacına ulaşmaya çalışacaktır. Böyle bir hareket tarzı, aşağılık duygusunun tesiriyle amacına ulaşabilmek için kişiyi bütün gücünü seferber etmeye ve kültürsüz, kaba kimselerin davrandığı gibi davranmaya zorlamaktadır.

Duygular, insan yaradılışına has bir özellik taşıdıklarından, tek tek kişilerin özellikleri olmayıp, her insanda az veya çok karşımıza çıkmaktadırlar. Heyecana elverişli her durumda herkes heyecanlanır. Bundan, ruh organının heyecana hazır bir durumda olduğunu anlıyoruz. Böylece, bir insan hakkında biraz bilgi edindiğimiz zaman, o insanın duygularını yakından tanımamış olsak bile, genellikle ne gibi duygu ve heyecanları olâbileceğini düşünebiliriz. Duygu ve heyecan gibi ruhumuza kök salmış bir olayın bedenimizi etkilemesi tabiîdir.

Zira ruhla beden birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdırlar. Heyecanla birlikte ortaya çıkan fizikî belirtiler, kan damarları ve solunum organlarında çeşitli değişikliklere sebep olurlar; yüksek nabız, kızarma, sararma ve solunum hızındaki değişiklikler gibi...

A. İnsanları birbirinden uzaklaştıran duygular:

1. Öfke:

Öfke, güçlülük ve hâkimiyet arzusunun tipik bir görüntüsüdür. Öfkeli bir kimse, karşısına çıkan her türlü engeli

süratle ortadan kaldırmak amacını gütmektedir. Daha önceki araştırmalar, bize öfkeli bir insanın bütün gücüyle başkalarından üstün olmak istediğini göstermektedir. Kendini kabul ettirmek için gösterilen gayret, bazan âdeta güçlülük sarhoşluğu şeklini almaktadır. Böylece, güçlülük duygularının şu veya bu şekilde azaltılmak istenmesi, kişiyi öfkelendirmek için yeterli bir sebep olabilmektedir. Bu kimseler daha evvelki tecrübelerinin sonucu olarak böyle bir mekanizmaya başvurmakla kendi isteklerini kolayca yerine getirebileceklerine ve kendilerine karşı çıkanları yenebileceklerine inanmaktadırlar. Bunun iyi bir metot olduğu söylenemez, fakat birçok durumlarda işe yaramaktadır. Birçoğumuz öfkelenmek suretiyle kendimizi kabul ettirdiğimizi hatırlarız. Öfkenin haklı olduğu durumlar da vardır; biz burada bunların üzerinde durmayacağız. Öfkeden söz ettiğimiz zaman, bu duygunun her zaman var olduğu ve alışılmış bir tepki haline geldiği fertlerden söz ediyoruz. Bazı insanlar öfkeyi sistemli bir hareket haline getirirler. Bunlar genellikle hiç kimsenin kendilerinden üstün veya aynı seviyede olmasına katlanamayan, mutlu olmak için mutlaka herkesten üstün olmak isteyen kibirli ve aşırı derecede hassas insanlardır. Bunun sonucu olarak, herhangi bir kimsenin kendilerine yetişip yetişmediğini veya kendilerine yeterince değer verilip verilmediğini anlamak üzere her an uyanık bulunmaktadırlar. Güvensizlikleri, genellikle hassas olmaları ile ilgili bir karakter özelliğidir. Bu tip insanların kimseye güvenmeleri mümkün değildir.

Daha ağır durumlarda son derece haris olan böyle bir kişinin her türlü ciddî işten ürktüğünü ve böylece hiç bir zaman topluma intibak edemediğini görmek mümkündür. İstediği herhangi bir şey yerine getirilmediği zaman yapacağı şey, çevresini, zarar verecek biçimde protesto etmek-

tir. Meselâ, bir aynayı kırabilir veya pahalı bir eşyayı yere fırlatır. Bütün bunlardan sonra ne yaptığını bilmediğini söyleyerek kendisini mazur göstermeye çalışır; ama ona inanmak imkânsızdır. Çevresine zarar verme arzusu meydandadır, zira böyle bir kimse öfkesini değersiz şeylerden çıkarmaz.

Aksine her zaman değerli şeyleri kırıp dökmek ister. Hareketlerde belirli bir plân olduğu kolayca anlaşılmaktadır.

Böyle bir metot her ne kadar küçük çevrelerde bir dereceye kadar başarılı olabilirse de daha geniş çevrelerde etkisini kaybetmektedir. Böylece, öfkelenmeyi alışkanlık haline getiren insanlar, karşılarına çıkan herkesle çatışmaktadırlar.

Öfke duygusu ile birlikte giden davranışlar o kadar iyi bilinmektedir ki, çabuk öfkelenen bir insanı tasavvur edebilmek için «öfke» kelimesini söylememiz yeter. Çevreye karşı takınılmış düşmanca tavır öfkede açıkça ortaya çıkmaktadır. Öfke ile birlikte sosyal duygunun ortadan kalktığı göze çarpmaktadır. Öfkeli bir insanın hareketleri o derece sert bir şekil alırlar ki, karşısında bulunan kimsenin öldürülmesi bile söz konusu olabilir. Çeşitli heyecanlar ve duygular, bize insanları tanımak için daha geniş bir gözlem sahası açmaktadırlar; çünkü bunlar insan karakterinin en aydınlatıcı belirtileridir. Çabuk öfkelenen kişilerin hayata düşman olduklarını söyleyebiliriz. Bu gibi kimselerin güçlü olmak gayretlerinin aşağılık duygularından ileri geldiği gerçeğine yeniden dikkati çekmek zorundayız. Kendi gücüne inanan bir kişi, böyle şiddetli ve saldırgan hareketlerde bulunmak ihtiyacını duymaz. Bu gerçeği hiç bir zaman gözden kaçırmamak gerekir. Öfkede aşağılık ve üstünlük duy-

gularının birbirleriyle çatıştığını görmekteyiz. Bir insanın kendi değerini bir başkasının zararı pahasına yükseltmeye çalışması basit bir kurnazlıktan başka bir şey değildir.

İçki, öfkenin ortaya çıkmasını kolaylaştıran önemli etkenlerden biridir. Çok az içki içmek bile bazan böyle sonuçlar yaratmaktadır. İçkinin tesiriyle, medeniyetin davranışlarımıza koymuş olduğu baskının azaldığı veya tamamen ortadan kalktığı herkesce bilinmektedir. Sarhoş bir kimse, sanki medeniyet görmemiş gibi harcket etmektedir. Bu şekilde kendisini kontrol edememekte ve başkalarına duyduğu saygıyı yitirmektedir. İçki içmediği zamanlar, insanlığa karşı duyduğu düşmanlığı gizleyebilmektedir. Sarhoş olduğu zaman gerçek karakteri ortaya çıkmaktadır. Hayata ayak uyduramamış fertlerin içkiye başvurmaları hiç de tesadüfî değildir. Bunlar içki ile kendilerini avutmaya veya unutmaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda içkiyi, arzu ettikleri şeylere ulaşamamış olmalarını mazur gösterecek bir bahane olarak da kullanmaktadırlar.

Çocuklarda öfke nöbetlerine yetişkinlerden daha çok rastlanmaktadır.

Bazan önemsiz bir olay bile çocuğu öfkelendirmektedir. Bu durum çocukların aşağılık duygusuna daha çok kapılmalarının sonucudur ve güçlü olma gayretlerini daha belirli bir şekilde açığa vurmalarından ileri gelmektedir. Öfkeli bir çocuk kendini başkalarına kabul ettirmek istemektedir. Karşısına çıkan her engeli, aşılmaz olmasa bile, son derece güç görmektedir.

Öfke, alışılagelmiş bir hiddet gösterme ve küfür etmenin dışına çıktığı zaman, öfkeli kişiye gerçekten zararlı olmaktadır. Bu noktada intihar konusuna dikkati çekmek isteriz. İntiharda yakınlarını ve çevresini üzmekten başka,

karşılaşılan bir başarısızlıktan öc almak isteğini görmekteyiz.

2. Üzüntü (Keder):

Üzüntü, sevilen bir şeyin veya kimsenin yitirilmesi sonucu, kişinin kendini avutamaması halinde ortaya çıkan bir duygudur. Öteki duygular gibi, üzüntü de bir sıkıntı veya zayıflık duygusunu telâfi etmekte ve daha iyi bir duruma geçmek gayretini kapsamaktadır. Bu bakımdan, bir öfke nöbeti ile eş değerdedir. Ancak ortaya çıkış sebepleri farklıdır, başka bir tavırla belirlenmiştir ve değişik bir metodu vardır. Bu duyguda da üstünlük gayretine rastlanmaktadır. Öfkeli bir kişi kendi değerini yükseltmeye ve rakibini yıpratmaya çalışmaktadır. Oysa üzüntülü bir kimse, ruhî yönden tamamen içine kapanmakta, fakat bir süre sonra kendisini yüceltmek ve tatmin etmek için açılmak ihtiyacını duymaktadır. Bu tatmin duygusu bir çeşit boşalma ve çevreye doğru yönelmiş bir hareket olarak görünmektedir. Böyle bir kimse durmadan şikâyet etmekte ve bu yüzden başka insanlarla çatışır hale gelmektedir. İnsan tabiatı için üzüntü tabiî bir duygudur, bununla beraber aşırı bir hal aldığı takdirde düşmanca tavır kendini belli etmektedir.

Üzüntülü bir kimse, çevresinin yardımıyla elverişli bir duruma ulaşabilir. Başkalarının ona yardım etmesi, acıması, destek olması veya şu ya da bu şekilde ilgi göstermesi gibi. Üzüntülü bir insan ağlayarak ya da yakınarak ruhen boşalmakta, çevresine karşı şikâyetçi, tenkitçi veya bir hâkim tavrı takınmaktadır, böylece kendisini çevresinden üstün bir hale getirmektedir. Ağlayıp sızlanarak çevreden daha fazla şeyler beklemektedir. Üzüntü, çevrenin ilgisini ken-

di üzerine çekmek için başvurulan bir mazeret olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu duygu, zayıflıktan kurtulup üstün olmak için gösterilen gayreti ve insanın aşağılık duygusundan kurtulmak için nelere başvurabileceğini açıkça göstermektedir.

3. Heyecanın kötüye kullanılması:

Duygular ve heyecanların aşağılık duygusunu yenmek, kendini başkalarına kabul ettirmek için kullanılan vasıtalar olduğu anlaşılıncaya kadar hiç kimse bunların anlamını ve değerini kavramış değildi. Heyecanlar insanın ruh hayatında son derece yaygındırlar ve sık sık başvurulmaktadır. Bir çocuk bir kere ihmal edilmiş olduğunu anladıktan sonra, öfke, üzüntü ve ağlama gibi belirtilerle her dediğini yaptırabileceğini öğrendiği zaman, böyle bir metoda tekrar tekrar başvuracaktır. Bu şekilde, en küçük bir meselede bile böyle bir davranış kalıbını benimseyecektir. Bazan bu durum kötü bir alışkanlık halini almaktadır. Çocukken böyle bir alışkanlık edinen bir yetişkin, heyecanlarını her zaman kötüye kullanacaktır. Bunlar öfkeyi, üzüntüyü âdeta bir oyun haline getirmektedirler. Şüphesiz bu tip olaylar, heyecanın gerçek değerini kaybetmesine yol açmaktadırlar. Böyle bir kimsenin herhangi bir isteği reddedildiği zaman veya kendi üstünlüğü tehlikeye girdiği zaman heyecana başvurması alışılmış bir tepkidir. Ellerinden geldiği zadar üzüntülü olma. ya çalışan, kederlerini arttırmak ister gibi davranan insanlar vardır.

Heyecanın fizikî görünüşlerinin de kötüye kullanıldığını görmekteyiz. Herkesçe bilindiği gibi bazı insanlar öfkelendikleri zaman sindirim sistemleri bozulmakta ve kusmak-

tadırlar. Böyle bir mekanizma düşmanlık duygusunu daha açık bir şekilde belli etmektedir. Üzüntü bazan yemek yememek şeklinde ortaya çıkmakta ve böylece insan zayıflamakta ve «üzüntülü bir izlenim» yaratmaktadır.

Heyecanların kötüye kullanılması karşısında kayıtsız kalamayız; çünkü bu tür davranışlar sosyal duyguyu etkilemektedir. Böyle bir kimseye dostça davranıldığı zaman şiddetli duygular ortadan kalkmaktadır. Bununla beraber bir başkasından yakınlık görmek isteyen insanlar vardır, bunlar üzüntülü görünmekten vazgeçemezler; bu sayede yakınlarından gördükleri dostluk ve sempati şahsiyet duygularını kuvvetlendirmektedir. Bu tip duygular insanları birbirinden uzaklaştırır. Sosyal duyguyu zedelemeleri bakımından insanları birbirinden ayırmaktadırlar. Belki üzüntü yakınlaştırıcı bir unsur gibi gözükebilir, fakat bu her iki tarafın katkıda bulunduğu bir yakınlaşma olmadığı için normal değildir. Bu şekilde sosyal duygunun bozulmasına yol açmaktadır.

4. Tiksinme:

Tiksinme duygusu, diğer duygulardaki kadar belirli olmamakla beraber insanları birbirinden uzaklaştıran bir duygudur. Tiksinme, fizik yönden, midenin iç yüzeyinin şu ya da bu şekilde bir uyarımın etkisinde kalması halinde ortaya çıkmaktadır. Bununla beraber, kusma eğilimlerinin ruhî olaylarla ilgili olması da mümkündür. Tiksinme duygusunun insanları birbirinden uzaklaştıran bir etken olduğunu görüyoruz. Bunu bazı olaylar kuvvetlendirmektedir. Tiksinme bir nefret davranışıdır. Tiksinme ile ortaya çıkan yüz ifadeleri, çevreyi hor gören veya bir durumu kendinden

uzaklaştırıcı bir anlam taşımaktadırlar. Fert, hoşuna gitmeyen bir durumu kendinden uzak tutmak için bu duyguyu kötüye kullanabilmektedir. Tiksinme, diğer duygulara nazaran daha kolaylıkla yaratılabilir. Sunî olarak yaratılan bir tiksinme duygusu ile, toplumdan kaçmak veya topluma karşı bir silah olarak kullanmak mümkün olmaktadır.

5. Korku:

Korku, insan hayatında çok önemli bir anlam taşımaktadır. Bu duygu, sadece insanları birbirinden uzaklaştırmakla kalmaz, aynı zamanda tıpkı üzüntü gibi, başkalarını garip bir şekilde kendine çeken bir özelliği olması bakımından karmaşık bir duygudur. Bir çocuk korku sayesinde içinde bulunduğu durumdan kaçabilir. Burada başvurulan korku mekanizması doğrudan doğruya üstünlüğü ifade etmemektedir; ilk bakışta bir yenilginin belirtisi gibi görünmemektedir. Burada kendini küçültme tavrı göze çarpmaktadır. Bu tavırla birlikte, insanları birbirine yaklaştıran eğilim ve üstünlük arzusu ortaya çıkmaktadır. Korkak bir kişi, başkalarının himayesine sığınarak kendisini korumaya çalışmakta ve kendisini herhangi bir tehlikeye karşı savunmak için güçlenmektedir. Bu duygu insan organizmasında derin kök salmıştır. Korku olayı bütün canlılarda görülen ilkel korkunun bir yansımasıdır. Özellikle insanlar, tabiata karşı güvensiz ve zayıf olduklarından korkmaktadırlar. Hayatın güçlüklerine karşı o derece yetersiz bir durumdayız ki, bir çocuk yalnız başına bir şey yapamaz. Başkalarının yardımına muhtaçtır. Çocuk, bu güçlüklerle daha ilk günlerde karşılaşmaktadır. Güvensizliğini ortadan kaldırmak için gösterdiği gayret başarısız kaldığı takdirde, kötümser

bir dünya görüşüne sahip olma tehlikesi vardır. Çocuğun karakter özelliklerini geliştiren unsurlar, çevrenin yardımı ve ilgisidir. Çocuk böyle bir durumda çekingen davranmaktadır. Aynı şekilde hayatın görevlerine yaklaşması da güçtür. Böyle çocuklar ileri bir adım atmak zorunda kaldıkları zaman, geri çekilmek için tasarımlar yaparlar. Her zaman kaçmaya hazır durumdadırlar ve en göze çarpan ve yaygın duygu korkudur.

Bu duygunun ifade şekillerinde karşı koymanın ilk belirtilerini görüyoruz. Fakat bu karşı koyma tecavüzkâr ve dümdüz bir çizgi üzerinde gelişmiş değildir. Bu duygunun hastalık derecesine varan hâlleri, bize bazan ruhta olup bitenler hakkında bir fikir vermektedir. Korkak bir insanın başkalarının ellerine sarılışını, kendine doğru çekmesini ve yanından ayrılmamasını istediğini açıkça hissederiz. Bu olayı daha derinlemesine incelemek, bizi daha önce açıklamaya çalıştığımız karakter özelliği olarak korku konusundaki düşüncelere götürmektedir. Korkak insanlar, her zaman başkalarından yardım görmek, başkaları tarafından korunmak isteyen kişilerdir. Bu durum, korkak kimselerin çevrelerine hâkim olmak istemelerinden başka bir şey değildir; sanki herkes onların etrafında dönmeye ve yardım etmeye mecburmuş gibi. Daha fazla bir inceleme ise bu tür kimselerin hayatları boyunca kendilerine çok fazla bir değer verilmesini istediklerini göstermektedir. Bu tip insanlar hayatla gerektiği şekilde ilişki kuramadıkları için, bağımsızlıklarını yitirmişlerdir. Bunun sonucu olarak, olağanüstü bir hırsla bu imtiyazı elde etmeye çalışmaktadırlar.

Başkalarının yanında olmayı çok fazla istemelerine rağmen, sosyal duygudan mahrumdurlar. Bu şekilde korku vasıtasıyla, imtiyazlı duruma geçmek, hayatın sorumluluklarından kaçmak ve herkesin onlara kul köle olmasını iste-

mektedirler. Korku, gündelik hayatın bütün ilişkilerin sızmakta ve çevreye üstün olmak için en etkili bir araç haline gelmektedir.

B. İnsanları birbirine yaklaştıran duygular:

1. Neşe:

İnsanları birbirine yaklaştıran duygu neşedir. Neşede yalnızlığa yer yoktur. Dostluklar aramak, kucaklaşmak gibi davranışlarla ortaya çıkan neşe, birlikte eğlenmek, bir arada bulunmak veya bir şeyin zevkini başkalarıyla beraber çıkarmak isteyen kimselerde görülmektedir. Böyle bir tavır insanları birbirine iyice yaklaştırmaktadır. Bütün bağlayıcı unsurlar bu duyguda birleşmiştir.

Bu duyguda da bir tatminsizlik, aşağıdan yukarıya doğru gelişen üstün bir duruma geçmek söz konusudur. Güçlükleri yenmek için en iyi yol neşeli bir davranıştır. Gülmek de, insana hareket serbestliği sağladığı için neşe ile el ele vermekte ve onun temel taşını teşkil etmektedir.

İnsanın kendi benliğini aşmasını mümkün kılmakta ve başkalarının ilgisini çekmektedir.

Neşe de kişinin özelliğine göre kötüye kullanılabilmektedir. Önemsizlik duygusuna kapılmaktan korkan bir hasta, bir deprem haberini büyük bir sevinçle karşılamıştır. Üzüntülü olduğu zamanlar kendini güçsüz hissettiği için, üzüntüden kaçmaya ve neşeye yaklaşmaya çalışmaktadır. Başkalarının acısına sevinerek bu duygu kötüye kullanılabilir. Hiç de yerinde olmayan bu davranış, sosyal duyguyu bozmakta veya tamamen ortadan kaldırmaktadır. Aynı anda başkalarından üstün olmak gibi bir eğilimi kapsamaktadır.

2. Acımak:

Acımak, sosyal duygunun en temiz bir ifadesidir. Acıma duygusuna sahip bir kişinin sosyal duygusunun da iyi gelişmiş olduğunu düşünebiliriz. Zira bu duygu, bir insanın başkalarıyla ne derece özdeşleşebildiğini göstermektedir.

Acıma duygusunun kötüye kullanılması, duygunun kendisinden daha yaygındır. Böyle bir kişi sanki sosyal duygusu çok kuvvetli imiş gibi gözükebilir. Böylece sırf kendisinden söz ettirmek için ve sahte bir şerefe ulaşmak amacıyla, gerçekten hiç bir yardımda bulunmadan, başkalarının felâketlerine koşanlar vardır. Bazı kimseler başkalarının acısını görmekten büyük bir zevk duyarlar. Acıma duygusunu alışılmış bir meşguliyet haline getiren kimseler, bundan vazgeçemezler. Böyleleri aslında sefil ve yoksullara yardım etmek bahanesiyle kendi üstünlüklerini gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. İnsanı çok iyi tanıyan La Rochefoucault şöyle demiştir: «Dostlarımızın felâketini görmek bizi bir dereceye kadar tatmin etmektedir».

Trajik oyunlardan zevk almamızı bu ruhî olaya bağlamak doğru değildir. Bu, oyunun kahramanlarından daha iyi durumda olduğumuz anlamını taşımamaktadır. İnsanların trajediye duyduğu ilgi genellikle, kendini tanımak ve eğitmek gibi bir eğilimden ileri gelmektedir. Onun bir oyun olduğunu düşünmekle kalmaz, hayata daha iyi hazırlanmak yönünden faydalanırız.

3. Sıkılganlık:

Sıkılganlık, insanları birbirinden hem uzaklaştıran hem de yaklaştıran bir duygudur. Sıkılganlık sosyal duygumuzun

bir kısmıdır ve bu bakımdan ruh hayatımızın ayrılmaz parçasıdır. Bu duygu olmadan insan toplumu da var olamazdı. Kişinin kendine verdiği değerin azalması veya kendi değeri hakkındaki düşüncesinin sarsılması halinde sıkılganlık duygusu belirmektedir. Bu duygu bedeni etkilemektedir; şöyle ki: Kılcal damarlar genişlemekte ve damarlara kan hücum etmesi sebebiyle kızarma olayı meydana gelmektedir. Kızarma yüzde meydana geldiği gibi bedenin başka yerlerinde de görülebilir.

Bu duygunun belirleyici bir tavrı insanlardan kaçmaktır. Böyle bir tavır, tehlikeli bir durumdan kaçmanın ve yalnızlığın ifadesidir. Gözleri aşağı doğru indirmek ve çekingenlik, insanları biribirinden uzaklaştıran davranış belirtileridir.

Diğer duygular gibi sıkılganlık da kötüye kullanılabilir. Bazı insanlar kolayca kızarabilirler ve insanlarla olan ilişkileri bu şekilde tehlikeye girmektedir. Kızarmak yalnız kalmak için baş vurulan bir mekanizma olarak ortaya çıkmaktadır.

Ek :

EĞİTİM ÜZERİNE GENEL DÜŞÜNCELER

Burada, daha önce fırsat buldukça temas ettiğimiz bir konuya birkaç şey daha ilâve etmek isteriz. Bu konu, evde, okulda ve hayatta eğitimin ruhî gelişmeye etkisidir.

Bugünün aile eğitimi, güçlü olma gayretini ve boş gururu desteklemektedir. Bu konuda herkes kendi tecrübelerinden bir şeyler öğrenmiştir. Burada ailenin faydalarını bir yana bırakamayız. Çocukların rahatlığı ve iyi gelişmesi için aileden daha elverişli bir kurum düşünemeyiz. Özellikle hastalık söz konusu olduğu zaman aile, insanlığın devam etmesi için en uygun bir kurum olarak gözükmektedir. Eğer ana-babalar iyi bir eğitimci olsalardı, çocuklarındaki hatalı gelişmeyi daha başlangıçta farkedebilselerdi, bu hataların ortadan kalkması için mücadele edebilselerdi, ruh sağlığı yönünden aileden daha elverişli bir kurum olmadığına inanabilirdik.

Ne yazık ki ana-babalar ne iyi bir psikolog ne de iyi birer eğitimcidirler. Bugün aile eğitiminde bencilliğin çeşitli dereceleri görülmektedir. Ana-babalar bencil davranarak çocuklarının özellikle iyi yetişmelerini ve başkalarının zararına bile olsa, değerli bir varlık olmalarını beklemektedirler. Bu yüzden ana babalar, çocuklarına, herkesten üstün olmayı ve kendilerini daha iyi kimseler olarak görmelerini

aşılamakla büyük hata işlemektedirler. Bütün bunlara bir de babanın disiplini ve liderliği eklenmektedir.

İşte bütün kötülük buradan ileri gelmektedir. Baba disiplini, sosyal duyguya pek az yer vermektedir. Ve bunun sonucu olarak açık veya gizli bir şekilde çatışma başgöstermektedir. Böyle bir disiplinin isyan etmeksizin kabul edilmesi mümkün değildir. Disiplinli bir eğitim, çocuğa güçlü olma idealini zevkli bir şey gibi göstermesi bakımından zararlıdır. Bu şekilde çocuk güçlülük konusunda haris ve boş gururlu bir hale gelmektedir. Her çocuk kendisini başkalarına kabul ettirmek istemekte ve çevresindeki en güçlü kişiye gösterilen itaatı başkalarından beklemektedir. Böylelikle, ana babasına ve çevresine karşı düşmanca bir tavrı benimsemektedir.

Ana babaların sahip oldukları bugünkü eğitim anlayışı içinde, çocuğun üstünlük amacından vazgeçmesi mümkün değildir.

Bazı çocukların büyük adam gibi davranmaları ya da yetişkin insanlar oldukları zaman şuuraltındaki çocukluk hatıralarının etkisiyle bütün dünyayı sanki kendi evleri imiş gibi görmeleri, buna örnektir. Böyle kimseler en ufak bir başarısızlığa uğradıkları zaman, düşman gördükleri dünyadan çekilirler ve yalnız kalmaktadırlar.

Aile, sosyal duyguyu geliştirmesi yönünden de elverişli bir ortamdır. Ancak güçlü olma eğilimleri ve ailedeki disiplin, sosyal duygunun bir dereceye kadar gelişmesine imkân vermektedir. Çocukta ilk şefkat eğilimi anneye olan ilişkide ortaya çıkmaktadır. Çocuğun en önemli hayatı budur, çünkü çocuk bu şekilde güven duyabileceği bir kimsenin varlığına inanmaktadır. Nietzsche şöyle demiştir: «Herkes ideal sevgiliyi annesi ile olan ilişkilerine göre hayal eder». Pestallozzi de, bir çocuğun dünya ilişkilerini belirleyen idealin

anne olduğunu, söylemektedir. Anne ile olan ilişkiler, daha sonraki hayat faaliyetlerini belirlemektedir.

Çocukta sosyal duyguyu geliştiren annedir. Çocuklarda göze çarpan garip alışkanlıklar, anne-çocuk arasındaki ilişkilerin sonucu ortaya çıkmaktadır ve bu gelişmenin yönü anne çocuk ilişkilerinin bir göstergesi olarak görünmektedir. Bu noktada çocuklarda bazı sosyal kusurların ortaya çıktığını görüyoruz. Bu kusurlar iki noktada birleşmektedir: Birinci hata, annenin çocuğuna karşı görevlerini yerine getirememesinden ileri gelmekte ve çocuğun sosyal duygudan mahrum kalmasına yol açmaktadır. Bu çok önemlidir ve can sıkıcı olaylara sebep olmaktadır. Bu durumda çocuk sanki düşman ülkesinde yaşamaktadır. Eğer birisi kendisine yardım etmek isterse, çocuğun gelişmesi sırasında mahrum kaldığı anne rolünü alması gerekir. Onu bir insan olarak kazanmanın yolu budur. İkinci büyük ve yaygın hata şudur: Anne, rolünü benimsemiştir, fakat bu annelik rolünü aşırı bir şekilde yerine getirmektedir. Bu da çocuğun anneden başkasına yakınlık duymasını engellemektedir. Çocuk, sosyal duygusunu tamamen anneye yöneltmektedir. Böyle bir çocuk sadece annesine ilgi duymakta ve başkalarına kayıtsız kalmaktadır. Çocuk sosyal bir varlık olmak için gerekli temelden yoksundur.

Annenin yanı sıra, eğitim konusunda rol oynayan başka etkenler de vardır. Rahat bir yuva çocuğun hayatta yolunu kolayca bulmasını mümkün kılmaktadır. Çocukların daha ilk günlerden karşılaştıkları güçlükler ve yaşamaktan zevk duyan çocukların ne kadar az olduğu düşünülürse, ilk çocukluk izlenimlerinin taşıdığı önemi anlamak mümkündür. Bütün bunlara bazı çocukların hasta ve kusurlu dünyaya geldiklerini, acı ve ıstıraptan başka bir yaşantıları olmadığını, hayattan zevk almalarını mümkün kılacak bir ilgi

görmediklerini eklersek, bazı çocukların hayata ve topluma karşı niçin dostça bir anlayış beslemediklerini kavrayabiliriz.

Ayrıca kusurlu bir eğitimin de zararlarını düşünmek zorundayız. Sert bir eğitim tarzı çocuğun hayattan duyabileceği bütün zevki yok edebilir. Buna karşılık çocuğun hiç bir güçlükle karşılaşmasına meydan vermeyen ve ona her zaman sıcak bir yuva gösteren eğitim de çocuğu büyüdüğü zaman sıcak yuvasından çıkar çıkmaz soğuk bir iklimde yaşayamaz hale getirmektedir.

Bugünkü aile eğitimi, toplumun beklediği şekilde insanlığa faydalı ve değerli kimseler yetiştirmeye pek elverişli değildir. Bu eğitim çocukta boş gurur eğilimlerine yol açmaktadır.

Çocuğun gelişmesindeki kusurları ortadan kaldırabilecek ve bulunduğu durumu düzeltebilecek bir başka kurum olarak akla okul gelmektedir. Fakat meseleyi daha yakından incelediğimiz zaman okulun da, bugünkü şekliyle bu görevi yeterli derecede yerine getiremediğini görmekteyiz. Bir çocuğun gelişmesindeki kusurları anlayabilecek, bu kusurları önleyebilecek pek az öğretmen vardır. Öğretmen her şeyden önce böyle bir göreve hazır değildir. Onun yaptığı şey, belli bir ders programını çocuklara anlatmaktır. Üstelik sınıflarda çok sayıda çocuğun bulunması bu görevi daha da güçleştirmektedir.

Aile eğitimindeki kusurları başka hangi kurum önleyebilir diye sorarsak bunun cevabı hayat olacaktır. Oysa hayat bir insanı değiştirir gibi görünse bile, aslında böyle bir değiştirme için pek elverişli değildir. İnsanların boş gururu ve harisliği buna imkân vermemektedir. Bir kimse ne kadar hata işlemiş olursa olsun, bütün bu hatalarından başkalarını sorumlu tutacak veya elinden başka bir şey gelme

diğini söyleyecektir. Hayatta yaptığı hataları düşünen insana nadir rastlanır. (Tecrübenin kötüye kullanılmasıyla ilgili açıklamalarımızı hatırlamak yerinde olur). Hayat, insanda önemli ölçüde değişiklik meydana getirmemektedir. Zira hayat, görüşleri kesin olarak belirlenmiş, güçlü olmayı amaç edinmiş insanlarla karşı karşıyadır. Belki de eğitimcilerin içinde en kötüsü hayattır. Bizi hiç bir şekilde hesaba katmaz, uyarmaz, bize bir şeyler öğretmeye çalışmaz.

Bütün bunlardan şöyle bir sonuca varabiliriz: Bu alanda herhangi bir değişiklik yapma gücüne sahip tek kurum okuldur. Okul eğer kötüye kullanılmasaydı bu görevi yerine getirebilirdi. Okula el atan herkes onu kendi boş gururu ve haris plânları için bir vasıta olarak görmüştür. Bugün okullarda eski otoritenin yeniden sağlanması için çalışılmaktadır. Eski otorite şimdiye kadar iyi bir sonuç verebilmiş midir? Şimdiye kadar zararlı görülen bir otorite birdenbire nasıl değer kazanıyor? Üstelik okul, kendiliğinden kabul edilemeyen, zorla kabul ettirilen bir otoritedir. Çocuklar öğretmenin sadece bir devlet memuru olduğuna inanmaktadırlar. Bir çocuğa bir otoriteyi zorla kabul ettirmek ruhî bakımdan kötü sonuçlar yaratmaktadır. Otorite kuvvete dayanmamalıdır; tersine sosyal duyguya dayanmalıdır. Okul her çocuğun ruhî gelişme sırasında içinde yaşadığı bir çevredir. Bu bakımdan ruhî gelişmeyi kolaylaştıracak nitelikte olmalıdır. Okul, ancak sağlıklı ruh gelişmesine imkân verebildiği zaman iyi bir okul niteliği taşıyabilir. Ancak böyle bir okul sosyal bir kurum olarak adlandırılabilir.

SONUÇ

Bu kitapta, ruh organının doğuştan varolan, hem ruhî hem de bedenî bir muhtevası olan bir fonksiyona sahip olduğunu açıklamaya çalıştık. İnsanın ruhî gelişmesi, tamamen sosyal şartlara bağlıdır. Bir başka türlü söylemek istersek; ruh organı, bir yandan organizmanın isteklerini yerine getirmekte, diğer yandan insan, toplumun gereklerini gerçekleştirmektedir. Ruh hayatının belli bir yönde gelişmesi böyle bir tablo içerisinde olmaktadır.

İnsanın ruh hayatı üzerindeki gözlemlerimizi derinleştirerek, algı, tasarım, hatıra ve düşünme kabiliyetleri üzerinde durduk; karakter özelliklerini ve heyecanları ele aldık. Bütün bu ruhî olayların birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olduklarını, diğer taraftan kişinin güçlülük ve üstünlük gayretinin etkisiyle, özel bir davranış kalıbı içinde geliştiklerini anlatmaya çalıştık.

İnsanın üstünlük amacı ile sosyal duygusu yer değiştirerek, belli bir gelişme derecesine göre, çeşitli karakter özelliklerinin ortaya çıktığını gösterdik. Bu özelliklerin doğuştan var olmadıklarını, aksine ruhî gelişmenin başlangıcından itibaren kişinin şuurlu bir şekilde amacına ulaşmak için başvurduğu belirtiler olduğunu belirttik.

Bir insanın anlaşılması için bize faydalı ipuçları ver-

bu karakter özelliklerinin ve heyecanların bir kısmını etraflıca inceledik, bir kısmını da kısaca ele aldık.

Sonuç olarak, her insanda güçlülük eğiliminden dolayı, ihtiras ve boş gururun yer aldığını göstermiş bulunuyoruz. Bu ihtiras ve boş gurur ferdin güçlü olma gayretini ortaya çıkarmaktadır. İhtiras ve boş gururun aşırı derecede gelişmesi, ferdin arzu edildiği şekilde gelişmesine nasıl mani olduğunu gösterdik. Böylece sosyal duygunun gelişmesi de bozulmakta hatta bazan tamamen ortadan kalkmaktadır. Bunun sonucu olarak, fert hem topluma hem de kendisi için zararlı bir hale gelmektedir.

Bu, ruhî gelişmenin bir çeşit mutlak kanunudur. Karanlık eğilimlere saplanmak istemeyen, kendi kaderini şuurlu olarak kendisi yapmak isteyen her insan için önemli bir yol göstericidir.

Bugün bir bilim haline gelen, insanı tanımak sanatı üzerinde yaptığımız bu araştırmalar, her insanın bilmesi gereken mecburî bir faaliyettir.

DERGÂH YAYINLARI

1. Şiir Tahlilleri I (Tanzimattan cumhuriyete)/*Mehmet Kaplan*/6. baskı/100 TL.
2. Şiir Tahlilleri II (Cumhuriyet Devri)/*Mehmet Kaplan*/3. baskı/ (basılıyor).
3. Hüsn ü Aşk/*Şeyh Galip*/Haz. *M. O. Okay-H. Ayan*/60. TL.
4. Temel Görüşler/*Alparslan Türkeş*/4. baskı/75 TL.
5. Batı Çıkmazı/*Dostoyevski*'den *Ü. Bilgin*/20 TL.
6. Büyük Türkiye/*Süleyman Demirel*/2. baskı/60 TL.
7. Millet Yolunda/*Turhan Feyzioğlu*/60 TL.
8. Celaleddin Harzemşah/*Namık Kemal*/40 TL.
9. Milli Görüş/*Necmettin Erbakan*/60 TL.
10. Batılılaşma İhaneti/*D. Mehmet Doğan*/4. baskı/30 TL.
11. Türk Milliyetçiliği ve Batılılaşma/*A. Debbağoğlu - F. Namıkoğlu*/2. baskı/ (basılıyor).
12. İnsan Kâinat ve Ötesi/*C. Morrison*'dan *B. Topaloğlu*/4. baskı/25 TL.
13. Siyasi Hatıratım/*Sultan Abdulhamid*/3. baskı/ (basılıyor).
14. Büyük Türkiye Rüyası/*Mehmet Kaplan*/3. baskı/(basılıyor).
15. Türk Sanatı/*R. Oğuz Arık*/30 TL.
16. Kırkkanat/*H. Kâmil Beşe*/20 TL.
17. İslâm Felsefesinin Kaynakları/*Y. Kumeyr'den F. Olguner*/ 40 TL.
18. Bütün Şiirleri/*A. Hamdi Tanpınar*/2. baskı/(basılıyor).
19. Doğudan Batıdan Ortadoğudan/*M. Atilla Maraş*/15 TL.
20. Millet ve Tarih Şuuru/*H. Ziya Ülken*/3. baskı/ (basılıyor).
21. Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar/*Mehmet Kaplan*/ 200 TL.
22. Yaşadığım Gibi/*A. Hamdi Tanpınar*/100 TL.
23. Saatleri Ayarlama Enstitüsü/*A. Hamdi Tanpınar*/40 TL.
24. Tefrik Etme Hazinesi/*Shankara'dan M. Ali Işım*/20 TL.
25. Upanişadlar-Hitabeler/Haz. *M. Ali Işım*/25 TL.
26. Demokratik Sağ/*Ferruh Bozbeyli*/35 TL.
27. Osmanlı İmparatorluğundan Ortadoğuya/*Necdet Kurdakul*/ 40 TL.
28. Musa ve Tektanrıcılık/*S. Freud*'dan *E. Sevil*/20 TL.
29. İslâm Sosyalizmi/*M. Sibaî*'den *A. Niyazoğlu*/60 TL.
30. Batının Oluşumu/*C. Davson*'dan *D. Tayanç*/75 TL.
31. Siyasi Tarih Üzerine Konuşmalar/*İsmail Usta*/15 TL.
32. Batının İnanç Temelleri/*G. Scognamillo*/20 TL.
33. Beş Şehir/*A. Hamdi Tanpınar*/6. baskı/(basılıyor).
34. Mahur Beste/*A. Hamdi Tanpınar*/25 TL.

35. Tasavvufun Mahiyeti/*İbn Haldun*'dan *S. Uludağ*/75 TL.
36. İslâm Düşünce Hayatı/*Nedvi*'den *Sait Şimşek*/60 TL.
37. Tarih ve Toplum/*D. Mehmet Doğan*/
38. Edebiyat Üzerine Makaleler/*A. Hamdi Tanpınar*/200 TL.
39. Batının Çöküşü/*O. Spengler*'den *G. Scognamillo*/75 TL.
40. İnsan Tanıma Sanatı/ *Adler*'den *Ş. Başar*/2. baskı/ (basılıyor).
41. Tekkeler ve Zaviyeler/*Mustafa Kara*/
42. Endişe/*S. Freud*'den *L. Özcengiz*/15 TL.
43. Sabahattin Ali/*Mustafa Kutlu*/30 TL.
44. Sait Faik'in Hikâye Dünyası/*Mustafa Kutlu*/20 TL.
45. Beşir Fuad/*M. Orhan Okay*/30 TL.
46. Ortadaki Adam/*Mustafa Kutlu*/25 TL.
47. Al Karısı/*Şevket Bulut*/25 TL.
48. Gönül İşi/*Mustafa Kutlu*/25 TL.
49. Gitanjalı/*Tagore'den C. Durkan*/15 TL.
50. Bahçıvan/*Tagore'den C. Durkan*/15 TL.
51. Ege Denizinde Türk Hakları/*Mehmet Saka*/25 TL.
52. Türk Dili/*Ali Karamanlıoğlu*/2. baskı/25 TL.
53. Türk Edebiyatında Şekspir/*İnci Enginün*/
54. Nesillerin Ruhu/*Mehmet Kaplan*/4. baskı/40 TL.
55. Yeni Edebiyat Yardımcısı/*S. Yağmur - R. Ertem*/30 TL.
56. Sanayi Toplumu/*Raymond Aron*'dan *E. Gürsoy*/75 TL.
57. Edebiyatımızın İçinden/*Mehmet Kaplan*/40 TL.
58. Yarınki Türkiye/*Nurettin Topçu*/40 TL.
59. Sınıfsız Dünya/*Sadettin Elibol*/
60. Milliyetçiliğimizin Esasları/*Nurettin Topçu*/40 TL.
61. Kuşeyrî Risalesi/*Kuşeyrî*'den *S. Uludağ*/160 TL.
62. Garp İlminin Kur'an-ı Kerim Hayranlığı/*İ. Hâmi Danişmend*/15 TL.
63. Tevrat İncil ve Kur'an/*Jomier*'den *S. Yıldız*/30 TL.
64. Ana Hatlarıyla Türk Grameri/Tahsin Banguoğlu/2. baskı/ 60 TL.
65. Yirminci Asırda Felsefe/*F. Mayer*'den *V. Mutal*/30 TL.
66. Hikâye Tahlilleri/*Mehmet Kaplan*/180 TL.
67. Doğuş Devrinde Tasavvuf (Ta'arruf)/*Kelâbâzî*'den *S. Uludağ*/150 TL.
68. Bütün Şiirleri I/*Abdülhak Hâmid Tarhan*/Haz. *İ. Enginün*/ (basılıyor).
69. Kur'an Nizamı/*Süleyman Ateş*/20 TL.

Genel Dağıtım : DERYA DAĞITIM
Babıâli Cad. 52 — İSTANBUL

İnsanlar yaratılışlarındaki fizikî ve ruhî özellikleri icabı bir arada yaşamaya mecburdurlar. Ancak gerek kendi varlığımız, gerekse birarada yaşadığımız diğer insanları tanımak için yeterli bilgilere sahip değiliz. İnsanlara birbirlerini ne kadar tanıdıkları sorulduğunda, bu konuda ekseriya başarısız oldukları ortaya çıkar. Buna sebep hayatımızın tecrit edilmiş olmasıdır. Modern toplumun yaşama şartları insanların birbirlerini tanımaları için yapacakları girişimleri engellemektedir.

Elinizdeki eser insanı tanımak için batıda yapılan araştırmaların seçkin temsilcilerinden olan Dr. Alfred Adler'in bu konudaki baş eserlerinden biridir.

FİATI : 50 TL.